

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟΜΟΣ ΚΓ' • ΑΡ. ΦΥΛΛΟΥ 170 • ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2000 • ΧΕΣΒΑΝ - ΚΙΣΛΕΒ 5761

Λε Χάιμ
ר'יהף

Στη Ζωή
ר'יהף

Επιστροφή από τα ναζιστικά στρατόπεδα
στη ζωή της μεταπολεμικής Ελλάδος

Από την παγκοσμιοποίηση στην οικουμενικότητα

Του Καθηγητή κ. ΜΑΡΙΟΥ ΜΠΕΓΖΟΥ

Η ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ δεν είναι πανάκεια ούτε πανωλεθρία, όπως διατείνονται οι ένθερμοι υποστηρικτές της και οι φανατικοί πολέμιοί της. Πρόκειται απλώς για ένα φαινόμενο της ζωής μας σήμερα και σαν τέτοιο ανήκει στην πραγματικότητα που είναι αμείσθητη. Αυτό σημαίνει ότι η παγκοσμιοποίηση έχει ταυτόχρονα και αυτόχρονα δύο διαφορετικές όψεις, δηλαδή μοιάζει με τον ρωμαϊκό Ιανό και παρομοιάζεται με νόμισμα ή ένδυμα με την «καλή» και την «ανάποδη» πλευρά του.

Η ΘΕΤΙΚΗ ΟΨΗ της παγκοσμιοποίησης συνίσταται στο ότι αυτή αποτελεί το αντίδοτο στην εθνικοποίηση κάθε μορφής και παντός είδους, όπως είναι ο εθνικισμός, ο φυλετισμός, ο σωβινισμός, ο ρατσισμός κ.ά.φ. φαινόμενα που τροφοδοτούν τον απομονωτισμό και πυροδοτούν τον φανατισμό με όλα τα θλιβερά συνεπακόλουθα, σαν την μισαλλοδοξία, την ξενοφοβία κ.λπ. Η παγκοσμιοποίηση είναι μια πρώτη τάξεως ευκαιρία για να προσλάβει κάθε κοινωνία την ανοικτότητα που της είναι απολύτως απαραίτητη σαν τον καθαρό αέρα για τον ανθρώπινο οργανισμό.

Ο ΠΛΑΝΗΤΙΚΟΣ χαρακτήρας του πολιτισμού μας σήμερα πια, σύμφωνα με την εύστοχη ρήση που πρώτος διέδωσε και θεμελίωσε προ τριακονταπενταετίας ο φιλόσοφος Κώστας Αξελός («Προς την Πλανητική Σκέψη» 1964), υλοποιείται με την παγκοσμιοποίηση της οικονομίας και της κοινωνίας εκών - άκων, θεμιτά ή αθέμιτα (α.π.βέβαια είναι μάλλον ένα άλλο θέμα για παραπέρα συζήτηση). Παρα(προσ-)καλείται κάθε καλόπιστος διανοούμενος να απαντήσει στο ερώτημα: πώς αλλιώς θα μπορούσε μια κοινωνία να μείνει ανοικτή σήμερα πια χωρίς την παγκοσμιοποίηση;

Η ΑΡΝΗΤΙΚΗ πλευρά της παγκοσμιοποίησης έγκειται στον κίνδυνο που ελλοχεύει μέσα της να αποβεί προπομπός της νεοαποικιοκρατίας στις μέρες μας. Ας μην γελοιομαστέ: παγκοσμιοποίηση σημαίνει στην κυριολεξία την δυτικοποίηση του πλανήτη μας, την αμερικανοποίηση για την ακρίβεια και όχι τόσο τον καλώς εννοούμενο εξευρωπαϊσμό της ζωής μας. Τελικά και για να ακριβολογούμε, με την παγκοσμιοποίηση δεν γίνεται οποιοςδήποτε πολιτισμός παγκόσμιος, ούτε βεβαίως όλες οι πολυποικίλες παραδόσεις αποβαίνουν παγκόσμιες. Μόνο μία και μάλιστα πάρα πολύ συγκεκριμένη πολι-

τιστική κληρονομιά αποβαίνει παγκόσμια, δηλαδή κυρίαρχη και εξουσιαστική πάνω σε όλες τις άλλες. Αυτή δεν είναι άλλη από την νεώτερη δυτικοευρωπαϊκή πολιτιστική παράδοση και μάλιστα στην εντελώς συγκαιρινή μας βορειοατλαντική εκδοχή της, ιδίως στην αμερικανική της έκδοση.

ΕΠΟΜΕΝΩΣ η παγκοσμιοποίηση μοιάζει να εκφυλίζεται στην σύγχρονη μορφή της απεχθούς αποικιοκρατίας. Ότι στο λυκαυγές της νεωτερικότητας ονομαζόταν καπιταλιστικός ιμπεριαλισμός, ευρωπαϊκός επεκτατισμός και δυτική αποικιοκρατία, τώρα πια στο λυκόφως του 20ού αιώνα επονομάζεται παγκοσμιοποίηση και σημαίνει την νεοαποικιοκρατία, δηλαδή τον πολιτιστικό ιμπεριαλισμό του δυτικοευρωπαϊκού και του βορειοατλαντικού ημισφαιρίου πάνω στα υπόλοιπα τεσσεράμισι πέμπτα της οικουμένης υφηλίου μας. Έτσι όμως εκκολάπτεται ο αφομοιωτισμός κάθε εγχώριας ιδιαιτερότητας στην απρόσωπη αδηφάγο χόانه ενός απάτριδος αμαλγάματος, όπως τυχαίνει νάναι το βορειοατλαντικό παρόδειγμα.

ΕΝΤΕΛΩΣ συμπτωματικά και για λόγους που μόνο η ιστορία μπορεί να μας εξηγήσει, η Αμερική, δηλαδή οι ΗΠΑ, είναι γη χωρίς πατρίδα. Όλοι οι κάτοικοί της είναι μετανάστες, πρώτης, δεύτερης ή τρίτης γενιάς, αλλά πάντως μετανάστες. Η Αμερική είναι η γη που τους ζει, αλλά δεν είναι η πατρίδα που τους γέννησε. Οι Αμερικανοί διαθέτουν γη, αλλά στερούνται πατρίδας ως μετανάστες. Διαθέτουν μητρίδα γενέθλια γη, αλλά είναι αποστερημένοι από την πατρίδα της καταγωγής τους με την οποία πασχίζουν να διατηρήσουν κάποιο χαλαρό δεσμό γλώσσας ή πίστης θρησκευτικής. Χωρίς να το θέλουν και δίχως να το επιθυμούν, ίσως μάλιστα άνευ συνειδητοποίησης αυτού του γεγονότος, οι Αμερικανοί είναι απάτριδες! Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν είναι πατριώτες, αλλά υποβάλλει την σκέψη ότι είναι οικουμενικοί άνθρωποι, δηλαδή παγκοσμιοποιημένοι πριν την έλευση της τωρινής παγκοσμιοποίησης.

ΟΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ, οι απόδημοι, οι έποικοι, οι θαλασσοπόροι, οι υπερπόντιοι κάτοικοι, οι εξόριστοι ή αυτοεξόριστοι, οι άνθρωποι της διασποράς κ.ά.φ. συνάνθρωποί μας γίνονται, χωρίς να το επιδιώκουν, εξαιτίας των ιστορικών περιστάσεων, διεθνιστές, δηλαδή όχι εθνικιστές, οικουμενικοί άνθρωποι, αλλά όχι τοπικι-

Συνέχεια στη σελ. 34

ΕΙΚΟΝΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Το εξώφυλλο του Προγράμματος της τελετής της 5ης Νοεμβρίου 2000 προς τιμήν των επιζώντων Ελλήνων Εβραίων ομήρων των ναζιστικών στρατοπέδων (Σχετικό ρεπορτάζ δημοσιεύεται στη σελίδα 32 του παρόντος τεύχους).

Θρησκευτικός και πολιτικός αντιιουδαϊσμός

Του Καθηγητή κ. ΖΗΣΗ Δ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

Ο αντιιουδαϊσμός στην Αρχαιότητα

Ο εβραϊκός λαός, όντας ο κατεξοχήν λαός της Διασποράς, συχνά στην μακραίωνη ιστορία του έγινε αντικείμενο προκαταλήψεων και διωγμών. Ιστορικά, τα πρώτα κρούσματα αντιιουδαϊσμού σημειώθηκαν στην αρχαία Αίγυπτο, μετά την κατάκτηση της χώρας από τα αραβικής καταγωγής σημιτικά φύλα των Υκσώς ή Υξώς (1650 - 1570 π.Χ.). Ως σύμμαχοί τους κατά την εισβολή στην Αίγυπτο αλλά και βασικά τους στηρίγματα στην άσκηση της εξουσίας, οι Εβραίοι συμπεριφέρθηκαν με ιδιαίτερη σκληρότητα στον ντόπιο πληθυσμό, γεγονός που προκάλεσε έντονα αντιιουδαϊκά αισθήματα μεταξύ των Αιγυπτίων, τα οποία και εκδηλώθηκαν, με βίαιο μάλιστα τρόπο, όταν η εξουσία των Υξώς κατέρρευσε, εξαναγκάζοντάς τους να εγκαταλείψουν τη χώρα¹.

Η περιπέτεια των Εβραίων όμως αρχίζει ουσιαστικά με την κατάκτηση του Βασιλείου της Ιουδαίας από τους Βαβυλώνιους, το 586 π.Χ. Οι Βαβυλώνιοι, αφού κατέστρεψαν την Ιερουσαλήμ, μαζί και το Ναό του Σολομώντα, μετέφεραν ένα μεγάλο μέρος των κατοίκων της πόλης στη Βαβυλώνα. Εκεί παρέμειναν μέχρι την απελευθέρωσή τους από τους Πέρσες, το 538 π.Χ.² Η κατάκτηση της Ιουδαίας από τους Βαβυλώνιους θεωρείται σταθμός στην ιστορία της εβραϊκής Διασποράς, καθώς πολλοί Εβραίοι αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τη χώρα τους και να εγκατασταθούν σε άλλες χώρες του αρχαίου κόσμου, ιδιαίτερα στα εμπορικά λιμάνια των χωρών της Μεσογείου.

Οι συνθήκες της Διασποράς συνέβαλαν αποφασιστικά στην πρόωπη «αστικοποίηση» των Εβραίων, οι οποίοι έκτοτε στο μεγαλύτερό τους μέρος ζούσαν στις μεγάλες πόλεις της εποχής, επικεντρώνοντας το ενδιαφέρον τους σε επαγγέλματα των οποίων η άσκηση απαιτούσε γραμματικές γνώσεις, όπως ήταν για παράδειγμα το επάγγελμα του εμπόρου, του χρηματιστή, του γιατρού κ.λπ. Λόγω της «αστικοποίησής» τους, οι Εβραίοι βρέθηκαν από πολύ νωρίς εγκλωβισμένοι

στην παραδοσιακή αντίθεση πόλη - ύπαιθρος. Στη συνείδηση των απλών ανθρώπων η πόλη ήταν ο υδροκέφαλος και παρσιτικός μηχανισμός που απομυζούσε μονίμως οικονομικά τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα της υπαίθρου. Έτσι, δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι οι Εβραίοι, καθώς αποτελούσαν συνήθως το μορφωμένο κομμάτι του πληθυσμού των πόλεων, σε περιόδους κρίσης λειτούργησαν ως «αποδιοπομπαίοι τράγοι» για την εκτόνωση των κοινωνικών και οικονομικών εντάσεων³. Το φαινόμενο αυτό, όπως θα δούμε στη συνέχεια, θα σφραγίσει για πολλούς αιώνες τη μοίρα των Εβραίων.

Επίκεντρο του αντιιουδαϊσμού στην Αρχαιότητα ήταν η Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου, το μεγαλύτερο σε πληθυσμό αστικό κέντρο στο ανατολικό τμήμα της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Η εγκατάσταση του εβραϊκού στοιχείου στην Αλεξάνδρεια έγινε από τον ίδιο τον Μέγα Αλέξανδρο, αμέσως μετά την ίδρυση της πόλης, το 331 π.Χ. Σύμφωνα με τις ιστορικές μαρτυρίες, ο Αλέξανδρος, αφού κατέλαβε την Ιερουσαλήμ, επιστρέφοντας στην Αίγυπτο έφερε μαζί του χιλιάδες Εβραίους, τους οποίους εγκατέστησε στην Αλεξάνδρεια και τη Θηβαΐδα, παρέχοντάς τους τα ίδια με τους Έλληνες και τους Αιγύπτιους δικαιώματα⁴. Έτσι, οι Εβραίοι με την πάροδο του χρόνου κατόρθωσαν όχι μόνον να αναπτυχθούν αλλά και να καταλάβουν σημαντικές θέσεις στην οικονομική ζωή των πόλεων της ελληνιστικής εποχής.

Μολονότι οι Διάδοχοι του Μεγάλου Αλεξάνδρου τήρησαν σε γενικές γραμμές ανεκτική στάση απέναντι στους Εβραίους, δεν έλειψαν και οι εξαιρέσεις. Όπως μας πληροφορεί ο Ιώσηπος, τόσο ο Πτολεμαίος Δ' ο Φιλοπάτορας (221 - 204 π.Χ.) όσο και ο Αντίοχος Δ' ο Επιφανής (175 - 164 π.Χ.) κατά τη βασιλεία τους μεταχειρίστηκαν με βάρβαρο τρόπο τους Εβραίους, τους οποίους κυριολεκτικά κατέσφαξαν⁵. Ο Αντίοχος μάλιστα θέλησε με κάθε τρόπο να τους εξελληνίσει. Προς το σκοπό αυτό απαγόρευσε τον εβραϊκό Νόμο, την τήρηση της αργίας του Σαββάτου και την περιτομή, και

εγκατέστησε ειδωλολατρικά λατρευτικά αντικείμενα στο Ναό του Σολομώντα στην Ιερουσαλήμ, γεγονός που εξανάγκασε τους Εβραίους να εξεγερθούν (εξέγερση των Μακκαβαίων, 167 - 161 π.Χ.). Αναφέρει σχετικά ο Ιώσηπος: «Και γαρ τας καθημερινάς θυσίας, ας προσέφερον τω θεῷ κατὰ τον νόμον, εκώλυσεν αυτοὺς προσφέρειν... εποικοδομήσας δε και τω θυσιαστηρίῳ βωμόν ο βασιλεὺς (ο Αντίοχος Δ') σῦας (χοίρους) ἐπ' αὐτοῦ κατέσφαξε, θυσίαν οὐ νόμιμον οὐδὲ πάτριον τη Ιουδαίων θρησκείᾳ ταύτην επιτελών... Εκέλευσε δε και μη περιτέμνειν αὐτοὺς τα τέκνα... Και πολλοὶ μὲν των Ιουδαίων οι μὲν ἐκόντι οι δε και δι' ευλάβειαν της επηγγελμένης τιμωρίας κατηκολούθουν ο βασιλεὺς διετέτακτο, οι δε δοκιμώτατοι και τας ψυχὰς ευγενεῖς οὐκ εφρόντισαν αὐτοῦ... και διὰ τοῦτο κατὰ πάσαν ἡμέραν αικιζόμενοι και πικρὰς βασάνους υπομένοντες ἀπέθνησκον. Και γαρ μαστιγούμενοι και τα σώματα λυμαινόμενοι ζῶντες ἐτι και ἐμπνέοντες ἀνεσταυροῦντο, τας δε γυναῖκας και τους παῖδας αὐτῶν, οὓς περιέτεμνον παρὰ την του βασιλέως προαίρεσιν, ἀπήγγχον, εκ των τραχίλων αὐτοῦς των ἀνεσταυρωμένων γονέων ἀπαρτώντες»⁶. Αφού κατέστειλε την εξέγερση, ο Αντίοχος μετέφερε χιλιάδες Εβραίους αιχμαλώτους στην Αντιόχεια και στις άλλες πόλεις της Συρίας. Σύμφωνα με τον Ποσειδώνιο, το Στωϊκό φιλόσοφο από την Απάμεια της Συρίας (135 - 51 π.Χ.), οι φίλοι του Αντίοχου τον παρότρυναν να καταστρέψει συθέμελα την πόλη και να εξοντώσει όλους τους Εβραίους, με τη δικαιολογία ότι αποτελούν το μοναδικό μεταξύ των λαών που αρνείται κάθε επαφή με τους άλλους λαούς, τους οποίους και αντιμετώπιζε ως εχθρούς. Γράφει χαρακτηριστικά: «Οι δε πλείους αὐτῶ των φίλων συνεβούλευον κατὰ κράτος αἰρήσειν την πόλιν και το γένος ἀρδην ἀνελεῖν των Ιουδαίων, μόνους γὰρ ἀπάντων ἐθνῶν ἀκοινωνήτους εἶναι της προς ἄλλον ἔθνος ἐπιμιξίας και πολεμίους υπολαμβάνειν πάντας»⁷.

Η δυναμική παρουσία των Εβραίων στην οικονομική ζωή της Αιγύπτου, ιδιαίτερα στην πόλη της Αλεξάνδρειας, είχε ως αποτέλεσμα να ενταθεί ο ανταγωνισμός ανάμεσα σε αὐτοὺς και τους Ἕλληνας. Οι σχέσεις μεταξύ τους, που για μεγάλο χρονικό διάστημα ήταν σχέσεις ειρηνικής συνύπαρξης και συνεργασίας,⁸ μετά την κατάκτηση της Αιγύπτου από τους Ρωμαίους μετατράπηκαν σε σχέσεις αμοιβαίας εχθρότητας. Τα πράγματα οξύνθηκαν όταν οι Εβραῖοι ζήτησαν ἀπὸ τις ρωμαϊκές αρχές να τους παραχωρηθῶν τα ἴδια προνόμια που είχαν οι Ἕλληνες υπῆκοοι της Αυτοκρατορίας. Οι τελευταῖοι εξέλαβαν το βῆμα αὐτό των Εβραίων ως ἀπειλή για τα δικά τους συμφέροντα και στράφηκαν ανοιχτά

πλέον ἐναντίον τους. Ἐτσι, το 38 μ.Χ. οι Ἕλληνες της Αλεξάνδρειας ἐπιτέθηκαν ἐναντίον των Εβραίων, ἐξοντώνοντας κυριολεκτικὰ ἓνα σημαντικό μέρος του εβραϊκοῦ πληθυσμοῦ της πόλης. Το ἴδιο συνέβη τρία χρόνια αργότερα, το 41 μ.Χ. Με αφορμή τα γεγονότα αὐτά, ο Ρωμαῖος αυτοκράτορας Κλαύδιος (10 π.Χ. - 54 μ.Χ.) ἐπιβεβαίωσε τα προνόμια που ἀπολάμβαναν μέχρι τότε οι Εβραῖοι, ἀρνήθηκε ὅμως να τους ἀναγνωρίσει τα ἴδια δικαιώματα με τους Ἕλληνας.

Η τρίτη κατὰ σειρά αιματηρή σύγκρουση μεταξύ Ἑλλήνων και Εβραίων στην Αλεξάνδρεια σημειώθηκε το 66 μ.Χ., σε συνδυασμό με την εξέγερση των «Ζηλωτῶν» (Siccarier) στην Ιερουσαλήμ⁹. Η εξέγερση των φανατικῶν Εβραίων, τα αἷτια της οποίας ἦταν τόσο οικονομικά ὅσο και θρησκευτικά, προκάλεσε την ὀργή ὄχι μόνο της ρωμαϊκής ἐξουσίας ἀλλὰ και του μη εβραϊκοῦ πληθυσμοῦ της πόλης, με ἀποτέλεσμα οι συγκρούσεις να γενικευτοῦν, προσλαμβάνοντας το χαρακτήρα «διαφυλετικής σύρραξης»¹⁰. Μετά την καταστολή της εξέγερσης των Ζηλωτῶν ἀπὸ το Ρωμαῖο αυτοκράτορα Τίτο (39 - 81 μ.Χ.), το 70 μ.Χ., και την καταστροφή, για δεύτερη φορά, του Ναοῦ του Σολομώντα, χιλιάδες Εβραῖοι ἐκτοπίστηκαν στη Ρώμη, στην Ισπανία και στα βόρεια σύνορα της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, στη «γραμμὴ του Ρήνου» (limes), ὅπου και συγκρότησαν αργότερα τις πρώτες εβραϊκές κοινότητες της Ευρώπης. Ἐκτοτε οι Εβραῖοι, ἀν και διατήρησαν το καθεστῶς της «religio licita» (δηλαδή της ἐπίσημα ἀπὸ το ρωμαϊκό κράτος ἀναγνωρισμένης θρησκείας), ἀπώλεσαν την ιδιότητα του ἐλευθεροῦ πολίτη και ἦταν υποχρεωμένοι να πληρώνουν ἓναν εἰδικὸ φόρο, τον «fiscus judaicus»¹¹.

Το 132 μ.Χ. οι Εβραῖοι της Παλαιστίνης ἐξεγέρθηκαν και πάλι, τούτη τη φορά με ἐπικεφαλὴς το χαρισματικὸ ἡγέτη Simeon ben Kosibah, γνωστό με το ψευδώνυμο Bar Kochba, με αφορμή την πρόθεση του αυτοκράτορα Ἀδριανοῦ (76 - 138 μ.Χ.) να ἐξελληνίσει την πόλη της Ιερουσαλήμ κτίζοντας πάνω στα ερείπια του Ναοῦ του Σολομώντα ἓνα νέο ναὸ ἀφιερωμένο στο Δία. Μετά ἀπὸ τρία χρόνια αιματηρῶν συγκρούσεων μεταξύ στασιαστῶν και Ρωμαίων, ο Ἀδριανὸς κατέστειλε την εξέγερση (135 μ.Χ.), ἀπαγόρευσε την ἰουδαϊκὴ θρησκεία και ἐκτόπισε τους Εβραίους σε ἄλλες περιοχές της ρωμαϊκής ἐπικράτειας, μετονομάζοντας συγχρόνως τη χώρα ἀπὸ Ιουδαία σε «Συρία Φιλισταία» (ὄνομα ἀπὸ το ὁποῖο και προέκυψε αργότερα το σημερινὸ ὄνομα «Παλαιστίνη»), για να ἐκλείψει ἔτσι κάθε στοιχείο που θα θύμιζε την ὑπάρξη του εβραϊκοῦ κράτους¹².

Παρ' όλα αυτά, ο Αντωνίνος Πίος (86 - 161 μ.Χ.), ο οποίος διαδέχθηκε τον Αδριανό στην εξουσία, αποκατέστησε ξανά τα θρησκευτικά δικαιώματα των Εβραίων. Αργότερα, και συγκεκριμένα το 212 μ.Χ., ο αυτοκράτορας Καρακάλλας (186 - 217 μ.Χ.) αναγνώρισε σε όλους όσους δεν ήταν δούλοι, μαζί και στους Εβραίους, το προνόμιο του πολίτη της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας¹³. Πολλοί από τους Εβραίους κάνοντας χρήση της ιδιότητας του Ρωμαίου πολίτη, εγκαταστάθηκαν αργότερα στο χώρο της Βαλκανικής, στη Μικρά Ασία, στη βόρεια Αφρική και στην ιβηρική χερσόνησο.

Σε αντίθεση με τον αντιιουδαϊσμό των Ελλήνων, τα αίτια του οποίου ήταν κυρίως οικονομικής φύσης λόγω του σκληρού ανταγωνισμού ανάμεσα στις εξίσου δυναμικές κοινότητες των Εβραίων και των Ελλήνων στα αστικά κέντρα, ο αντιιουδαϊσμός των Ρωμαίων είχε ως επί το πλείστον πολιτικό χαρακτήρα. Γι' αυτό και τα πειθαρχικά μέτρα των Ρωμαίων σε βάρος των Εβραίων δεν αφορούσαν τον εβραϊκό λαό στο σύνολό του, αλλά μόνο τους στασιαστές που αμφισβητούσαν με την επαναστατική τους δράση δυναμικά τη ρωμαϊκή εξουσία. Οι νομοταγείς Εβραίοι εξακολούθησαν να διατηρούν τα προνόμιά τους καθ' όλη τη διάρκεια της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας¹⁴.

Το καθεστώς των Εβραίων στο Βυζάντιο

Με την επικράτηση του χριστιανισμού και την αναγόρευσή του σε επίσημη θρησκεία του ρωμαϊκού κράτους από τον αυτοκράτορα Θεοδόσιο Α' (347 - 395), οι ελπίδες των Εβραίων να αποκτήσουν κάποτε δικό τους κράτος χάθηκαν πλέον οριστικά. Αναμένοντας την άφιξη του Μεσσία ανέπτυξαν μια ιδιάζουσα εσωστρέφεια, η οποία, αντί να τους προφυλάξει από τις εξωτερικές επιθέσεις, προκαλούσε τη δυσπιστία των χριστιανών, εντείνοντας με αυτό τον τρόπο τα αντιιουδαϊκά αισθήματα. Με τον εκχριστιανισμό της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας άρχισαν να πληθαίνουν και οι φραστικές επιθέσεις εναντίον των Εβραίων. Σε αντίθεση με το οικουμενικό πνεύμα του Αποστόλου των Εθνών Παύλου, ο οποίος δίδασκε «ουκ ένι Ιουδαίος ουδέ Έλλην, ουκ ένι δούλος ουδέ ελεύθερος, ουκ ένι άρσεν και θήλυ, πάντες γαρ υμείς εις εστέ εν Χριστώ Ιησού»,¹⁵ τούτέστιν την ισότητα όλων των ανθρώπων μπροστά στο Θεό, οι Πατέρες της Εκκλησίας καλλιεργούσαν συνειδητά κλίμα εχθρότητας και μίσους κατά των Εβραίων. Ο Γρηγόριος της Νύσσης (4ος αιώνας) αποκαλεί τους Εβραίους «θεομάχους», «συνήγορους του διαβόλου», «γεννήματα των εχιδ-

νών», «εσκοτισμένους τη διανοία», «πάμφαυλους» κ.λπ., ενώ ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος (344 - 407), υπερθεματίζοντας, παρομοιάζει τη συναγωγή των Εβραίων με «πορνείον», «σπήλαιον ληστών και καταγώνιον θηρίων». Οι Εβραίοι, κατά την άποψή του, ζουν μόνο για την κοιλιά τους και δεν διαφέρουν στη συμπεριφορά από τα γουρούνια και τους τράγους. Το μόνο που ξέρουν να κάνουν είναι να τρώνε λαίμαργα και να μεθούν, είναι δηλαδή αδηφάγοι και μέθυσοι¹⁶. Αν εξαιρέσει κανείς τις θρησκευτικές προκαταλήψεις αυτού του είδους, η στάση της Εκκλησίας απέναντι στους Εβραίους γενικά ήταν μάλλον μετριοπαθής. Στη βυζαντινή ιστορία δεν υπήρξαν σφαγές των Εβραίων, όπως συνέβη σε ορισμένες περιπτώσεις στη μεσαιωνική Ευρώπη. Μάλιστα, κατά τον 8ο αιώνα, και συγκεκριμένα την εποχή της εικονομαχίας, επικράτησε έντονο φιλο - εβραϊκό κλίμα, καθώς οι εικονοκλάστες, όπως άλλωστε και οι Εβραίοι, απέρριπταν την απεικόνιση του Θεού. Η μετριοπάθεια αυτή της Εκκλησίας ήταν φυσικό να επηρεάσει και τη στάση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, χωρίς αυτό να σημαίνει βέβαια πως δεν υπήρξαν και περιπτώσεις έντονων αντιιουδαϊκών εκδηλώσεων, ιδιαίτερα σε περιόδους εσωτερικών και εξωτερικών κρίσεων¹⁷. Ως γνωστόν, ο Θεοδόσιος Α', λίγο πριν το θάνατό του, διαίρεσε τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία σε Ανατολικό (Βυζάντιο) και Δυτικό Κράτος. Ένα από τα πρώτα μέτρα του νεοσύστατου βυζαντινού κράτους σε βάρος των Εβραίων ήταν η κατάργηση του εβραϊκού Πατριαρχείου της Παλαιστίνης (425). Η πράξη αυτή έπληξε ιδιαίτερα τον ιουδαϊσμό, καθώς ο θεσμός αυτός αποτελούσε τον τελευταίο θρησκευτικό συνδετικό κρίκο μεταξύ των Εβραίων της Διασποράς μετά την ισοπέδωση του Ναού του Σολομώντα από τον αυτοκράτορα Τίτο, το 70 μ.Χ.

Ιδιαίτερα σκληρή στάση απέναντι στους Εβραίους τηρήσε ο Ιουστινιανός Α' (482 - 565). Απαγόρευσε στους Εβραίους (Σαμαρείτες) να κληροδοτούν την περιουσία τους σε μη χριστιανούς, να κατέχουν δημόσιες θέσεις, να αποκτούν τιμητικούς τίτλους και να διατηρούν χριστιανούς υπηρέτες. Αναφέρεται, χαρακτηριστικά, στη Νεαρά 144: «Και δια τούτο θεσπίζομεν μη κληρονομείς αυτούς εκ διαθηκών ή τούτων χωρίς μηδέ πρεσβεία λαμβάνειν ή κατά δωρεάς τρόπον κομίζεσθαι πράγμα... μηδέ μην διαθήκης (εις) αυτούς γράφειν ή ληγάτα καταλιμπάνειν ή δωρείσθαι, πλην ει μη ορθόδοξοι είεν και πίστει και έργοις οι ταύτα ζελεύομεν». Και συνεχίζει: «Σαμαρείτην δε στρατείεσθαι παντελώς ου συγχωρούμεν, αλλ' ουδέ πολιτικόν μετιέναι φρόντισμα, ουδέ μην συνηγορείν ή συνεδρεύνει ή τοις λογισ-

τάτοις συνίστασθαι ρήτορσιν όλως ή νέους παιδεύειν... Σαμαρείτης δε ουδείς οικέτην χριστιανόν εξει, αλλ' άμα τω κτήσασθαι τούτον ευθέως εις ελευθερίαν αρπάζεσθαι»¹⁸. Στόχος του Ιουστινιανού στην προκειμένη περίπτωση ήταν, δημιουργώντας προβλήματα στους Εβραίους, να ενισχύσει την προσέλευση στην ορθόδοξη πίστη των μη χριστιανών υπηκόων της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Το 551, και ύστερα από εισηγήση του επισκόπου της Καισάρειας Σεργίου, ο Ιουστινιανός με άλλη Νεαρά (CXXIX) μετρίασε κάπως τα μέτρα κατά των Σαμαρειτών. Όταν όμως, τέσσερα χρόνια αργότερα, οι Σαμαρείτες επαναστάτησαν (555), το βυζαντινό κράτος επιστράτευσε και πάλι την κατασταλτική πολιτική, εφαρμόζοντας τούτη τη φορά πολύ σκληρά αντίποινα σε βάρος τους¹⁹.

Το ίδιο εχθρικός έναντι των Εβραίων ήταν και ο αυτοκράτορας Ηράκλειος (575-641). Το 629, αφού επανακατέλαβε την Ιερουσαλήμ, επιδόθηκε στο διωγμό των Εβραίων της πόλης, με την κατηγορία ότι στους πολέμους των Βυζαντινών με τους Πέρσες τάχθηκαν με το μέρος των τελευταίων. Επιστρέφοντας στην Κωνσταντινούπολη, απέλασε όλους τους Εβραίους και τους απαγόρευσε να πλησιάσουν την πόλη σε απόσταση μικρότερη των τριών χιλιομέτρων²⁰.

Κι ενώ την εποχή των εικονομάχων η μεταχείριση των Εβραίων από τους Βυζαντινούς ήταν, όπως ήδη αναφέραμε, φιλική, με την επικράτηση της εικονολατρίας, το 843, οι Εβραίοι βρέθηκαν και πάλι στο μάτι του κυκλώνα. Πολλοί από αυτούς, για να γλιτώσουν από τα βασανιστήρια και το θάνατο, εξαναγκάστηκαν να γίνουν χριστιανοί (873 - 874 και 943). Η κατάσταση των Εβραίων στο Βυζάντιο επιδεινώθηκε μετά την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τους σταυροφόρους της Δύσης (1204), τα αντιιουδαϊκά αισθήματα των οποίων ήταν, όπως θα δούμε παρακάτω, ιδιαίτερα έντονα. Οι διωγμοί των Εβραίων συνεχίστηκαν κατά καιρούς μέχρι και την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Τούρκους το Μάιο του 1453. Έκτοτε, η θέση των Εβραίων στο πλαίσιο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας βελτιώθηκε σημαντικά, καθώς η θρησκεία των Οθωμανών, το Ισλάμ, ήταν υπέρ της συνύπαρξης των μωαμεθανών με τους μονοθεϊστικούς λαούς της Βίβλου, γεγονός που ενίσχυσε το αίσθημα ασφάλειας των Εβραίων. Αυτός είναι άλλωστε ο λόγος που πολλοί Εβραίοι αναζήτησαν καταφύγιο στα εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, μεταξύ αυτών και στην κατεχόμενη Ελλάδα, όταν στα τέλη του 15ου αιώνα εξαναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν την Ισπανία.

Θα πρέπει να προσθέσουμε ότι με τον εκχριστιανισμό των Ρώσων, που ολοκληρώθηκε το 988, η αντιεβραϊκή παράδοση των Βυζαντινών πέρασε και στη Ρωσία. Εκεί βρήκε πρόσφορο έδαφος, ιδιαίτερα στην περιοχή της ηγεμονίας της Μόσχας, που αργότερα έμελλε να εξελιχθεί σε μια από τις κυριότερες κοιτίδες του ρωσικού αντισημιτισμού, με προεκτάσεις σε ολόκληρη την ανατολική Ευρώπη²¹.

Προκαταλήψεις και διωγμοί στη μεσαιωνική Ευρώπη

Το νομικό καθεστώς των Εβραίων στη μεσαιωνική Δύση παρέμεινε μέχρι και τις αρχές του 11ου αιώνα σχετικά σταθερό, γεγονός που ευνόησε την κοινωνική τους ενσωμάτωση. Λόγω της ενεργού συμμετοχής τους στην οικονομική ζωή, οι Εβραίοι απολάμβαναν την προστασία των ευγενών καθώς και την εκτίμηση των εύπορων πολιτών στις πόλεις όπου ζούσαν²². Όπως μας πληροφορεί ο Φράγκος ιστορικός και επίσκοπος Gregor von Tours (538 - 594), οι Εβραίοι της εποχής ήταν πλήρως ενσωματωμένοι στις τοπικές κοινωνίες, εξασκώντας όλα τα λίγο - πολύ γνωστά επαγγέλματα, ενώ ιδιαίτερα έντονη ήταν η παρουσία τους στο χώρο του εμπορίου. Ο ίδιος ωστόσο χρησιμοποιεί ιδιαίτερα σκληρή γλώσσα όταν αναφέρεται στους Εβραίους. Τους χαρακτηρίζει «ψεύτες απέναντι στο Θεό», «πνεύματα ισχυρογνωμοσύνης», «άπιστη φυλή» κ.λπ.,²³ γεγονός που υποδηλώνει την ύπαρξη αγοραίων προκαταλήψεων και αντιεβραϊκών στερεοτύπων, ιδιαίτερα στους θεολογικούς κύκλους (θεολογικός αντιιουδαϊσμός) της εποχής. Μάλιστα, στις αρχές του 11ου αιώνα άρχισαν να κυκλοφορούν διάφορες φήμες γύρω από τους Εβραίους, που ενέτειναν τις ήδη υφιστάμενες προκαταλήψεις του όχλου. Έτσι, όταν ακούστηκε ότι ο «ηγεμόνας της Βαβυλώνας» Εμίρ Χακίμ, υποκινούμενος δήθεν από τους Εβραίους, κατέστρεψε το Ναό του Κυρίου στην Ιερουσαλήμ και έσφαξε χριστιανούς, μαζί και τον Πατριάρχη, οργανώθηκαν πογκρόμ εναντίον των Εβραίων στις πόλεις Ρουέν, Ορλεάνη και Λιμόζ της Γαλλίας (1010), στη Μαγεντία της Γερμανίας, καθώς και στη Ρώμη (1012), με άφθονα θύματα μεταξύ του εβραϊκού πληθυσμού. Όσοι από τους Εβραίους επέζησαν εξαναγκάστηκαν είτε να ασπαστούν το χριστιανικό δόγμα είτε να εγκαταλείψουν τη χώρα²⁴. Κύριος στόχος των επιθέσεων αυτών ήταν, καθώς φαίνεται, η ψυχολογική προετοιμασία του εδάφους για τις σταυροφορίες που επρόκειτο να ακολουθήσουν.

Η ανακοίνωση της πρώτης σταυροφορίας (1096 - 1099) από τον Πάπα Ουρβανό Β' (1035 - 1099) στη Σύνοδο του Κλερμόν - Φερράν, στις 27 Νοεμβρίου 1095, σήμανε την αρχή μιας νέας περιόδου αντιεβραϊκών εκδηλώσεων. Όσο οι σταυροφόροι, οι «εκδικητές του Θεού», προετοιμάζονταν για να απελευθερώσουν τους Άγιους Τόπους εξοντώνοντας όλους τους άπιστους και ειδικά τους Εβραίους, στους οποίους και επικεντρωνόταν το θρησκευτικό μίσος των χριστιανών, ρασοφόροι ιεροκήρυκες περιόδευσαν στην ύπαιθρο φανατίζοντας τον όχλο και εξωθώντας τον σε πράξεις βίας. Στις σφαγές που ακολούθησαν πολλοί Εβραίοι έχασαν τη ζωή τους, ιδιαίτερα στη Γαλλία και στις επισκοπικές πόλεις της Ρηνανίας στη Γερμανία (1095 - 1096). Σε χρονικό της εποχής σχετικό με την εξόντωση των Εβραίων στη Γαλλία, αναφέρονται μεταξύ άλλων και τα εξής: «Πριν οι σταυροφόροι αναχωρήσουν για τους Άγιους Τόπους, εξόντωσαν σχεδόν όλους τους Εβραίους στη Γαλατία. Επέζησαν μόνο εκείνοι που δέχτηκαν να ασπαστούν τη χριστιανική θρησκεία. Θα ήταν άλλωστε άδικο, λέγανε (οι σταυροφόροι), να σεβαστούν τη ζωή των εχθρών του Χριστού στην πατρίδα τους τη στιγμή που ετοιμάζονταν να διώξουν τους άπιστους (από τους Άγιους Τόπους)»²⁵. Πράγματι, με την κατάληψη της Ιερουσαλήμ το έτος 1099, οι σταυροφόροι λεηλάτησαν την πόλη και εξολόθρευσαν τον εβραϊκό πληθυσμό²⁶.

Λίγα χρόνια πριν τη δεύτερη σταυροφορία (1147 - 1149) διαδόθηκε από τον κατώτερο κλήρο ότι οι Εβραίοι σφάζουν κάθε χρόνο παιδιά χριστιανών (παιδοκτονία) και ότι χρησιμοποιούν το αίμα τους σε ιεροτελεστίες - και συγκεκριμένα στην ετοιμασία των άζυμων κατά το εβραϊκό Πάσχα (πρόκειται για την κατηγορία του «τελετουργικού φόνου», τη γνωστή «θυσία αίματος»). Έτσι, όταν τη Μεγάλη Εβδομάδα του 1144 βρέθηκε το πτώμα ενός αγοριού κοντά στο Norwich της Αγγλίας, κυκλοφόρησε η φήμη ότι οι δράστες ήταν Εβραίοι, με αποτέλεσμα ο όχλος να περιέλθει σε κατάσταση θρησκευτικού παραληρήματος και να σκοτώσει εκατοντάδες αθώους Εβραίους. Το ίδιο συνέβη τρία χρόνια αργότερα στην πόλη Würzburg της Γερμανίας (1147), όταν κοντά στον ποταμό Μάιν εντοπίστηκε το πτώμα ενός χριστιανού, το θάνατο του οποίου οι κάτοικοι της πόλης απέδωσαν και πάλι στους Εβραίους²⁷.

Παρόλο που ο Πάπας Ιννοκέντιος Γ' (1160 - 1216) με Βούλα του χαρακτήρισε ασύστατες τις κατηγορίες περί «τελετουργικού φόνου», αυτό δεν άλλαξε και πολύ τη στάση των χριστιανών έναντι των Εβραίων. Έτσι, το 1348 - 1349, με αφορμή την πανώλη που θέρι-

σε περισσότερο από το ένα τρίτο του πληθυσμού της δυτικής Ευρώπης, εντάθηκαν και πάλι οι διωγμοί, καθώς οι Εβραίοι θεωρήθηκαν, ιδιαίτερα από τους αγροτικούς πληθυσμούς, υπεύθυνοι για την επιδημία²⁸.

Θα ήταν ωστόσο λάθος να πιστέψει κανείς ότι οι διωγμοί των Εβραίων κατά το Μεσαίωνα οφείλονταν αποκλειστικά και μόνον στο σκοταδισμό των μαζών. Αξίζει να σημειωθεί πως μετά την Δ' Σύνοδο του Λατερανού, το 1215, ολοκληρώθηκε ο κοινωνικός διαχωρισμός των Εβραίων από τους χριστιανούς.

Οι Εβραίοι ήταν υποχρεωμένοι να φέρουν ένα αναγνωριστικό σημάδι, για να ξεχωρίζουν έτσι από τους υπόλοιπους πολίτες. Κι ενώ στη Γαλλία έφεραν έναν κίτρινο κύκλο από ύφασμα (rouelle) στο μέρος της καρδιάς, στη Γερμανία και την Πολωνία φορούσαν καπέλο σε σχήμα κώνου ή στοργγυλό²⁹. Την πρακτική αυτή θα εφαρμόσουν αιώνες αργότερα και οι άρχοντες στην ενετοκρατούμενη Κέρκυρα. Όπως μας πληροφορεί ο Ανδρέας Μαυροζάς, «τη προτροπή του λαού διάταχθη υπό των Ενετών αρχόντων ίνα οι Εβραίοι Κερκυραίοι φέρωσι κίτρινον σήμα επί του στήθους και διαφέρωσι των Χριστιανών, τούτο δ' επί ποινή καταβολής προστίμου τριακοσίων δουκάτων διά πάντα παραβάτην. Ο νόμος αυτός διέθετο δυσμενώς τους Ιουδαίους, το μεν ένεκα του γελοίου του σημαιος, το δε διότι απέβη τούτο αφετηρία πολυτρόπων κακολογιών και ονειδισμών. Εις επίμετρον επετάχθη αυτοίς ίνα εν διαστήματι έτους εκποιήσωσι πάντα τα εν τε τη Ηπείρω και τη Νήσω ακίνητα αυτών, του νόμου απαγορευόντος εις αυτούς ν' αγοράζωσι κτήματα εντός της περιφερείας, ένθα εξετείνετο η κερκυραϊκή κυριαρχία»³⁰. Ως γνωστόν, το κίτρινο άστρο θα γίνει το διακριτικό για τους Εβραίους στη φασιστική Γερμανία, «σήμα κατατεθέν» της ναζιστικής βαρβαρότητας.

Σταθμό στην ιστορία του ευρωπαϊκού εβραϊσμού αποτέλεσαν οι διωγμοί των Εβραίων στην Ισπανία. Όντας εγκαταστημένοι στη χώρα ήδη από τον 1ο αιώνα μ.Χ., οι Εβραίοι έζησαν επί μία και πλέον χιλιετία σχετικά ειρηνικά, τόσο με τους χριστιανούς όσο και με τους μουσουλμάνους, μετά την κατάκτηση της Ισπανίας από τους Μαυριτανούς της βόρειας Αφρικής το 711 μ.Χ. Εξάιρεση αποτελεί η σφαγή των Εβραίων της Γρανάδας το 1066, απόρροια των αντιπαλοτήτων που ξέσπασαν στους κόλπους της μουσουλμανικής εξουσίας μετά τη διάλυση του Χαλιφάτου της Κορδοβας (1031)³¹.

Οι συνθήκες διαβίωσης των Εβραίων στην ιβηρική χερσόνησο άλλαξαν άρδην προς το χειρότερο στα τέλη του 14ου αιώνα. Το 1391, συγκεκριμένα, με αφορμή

την πολιτική κρίση που σοβούσε εκείνη την εποχή στην Ισπανία, οι χριστιανοί της Σεβίλλης, καθοδηγούμενοι από τον κατώτερο κλήρο, επιτέθηκαν εναντίον των Εβραίων κραυγάζοντας αντιουδαϊκά συνθήματα (θάνατος στους Εβραίους ή βάφτιση). Το κύμα βίας που ξέσπασε επεκτάθηκε και σε άλλες πόλεις της Ανδαλουσίας, της Αραγωνίας, καθώς και σε ολόκληρη την περιοχή της Καστίλης, με αποτέλεσμα να αποδεκατιστεί κυριολεκτικά ο εβραϊκός πληθυσμός της Ισπανίας. Χιλιάδες Εβραίοι, για να σωθούν, ασπάστηκαν το χριστιανισμό. Έκτοτε στην Ισπανία υπήρχαν δύο κατηγορίες πιστών, οι «Παλαιοχριστιανοί» και οι Εβραίοι «conversos» (Νεοχριστιανοί) ή «Μαρράνοι» (γουρουνία), όπως τους αποκαλούσε υποτιμητικά ο ισπανικός λαός, επειδή, αν και είχαν προσηλυτιστεί στο χριστιανισμό, συνέχιζαν να μην τρώνε χοιρινό κρέας³².

Έχοντας πλέον εξισωθεί νομικά με τους Παλαιοχριστιανούς, οι Μαρράνοι βρέθηκαν το 15ο αιώνα στην πρωτοπορία τόσο της ισπανικής όσο και της πορτογαλικής κοινωνίας³³. Ορισμένοι μάλιστα από αυτούς που κατείχαν δημόσια αξιώματα θα εξελιχθούν σε φανατικούς εχθρούς των Εβραίων, όπως ήταν για παράδειγμα ο Tomas de Torquemada (1420 - 1498), ο οποίος χρημάτισε Μέγας Ιεροεξεταστής (1483 - 1498) στέλνοντας στην πυρά εκατοντάδες πρώην ομοθρήσκους του³⁴. Η οικονομική και πολιτική δύναμη των «conversos» όμως δεν άργησε να προκαλέσει το φθόνο των Παλαιοχριστιανών, οι οποίοι και μετήλθαν κάθε μέσο προκειμένου να αντιμετωπίσουν τον ανταγωνισμό των Μαρράνων. Προς το σκοπό αυτό ο διοικητής του Αλκαζάρ στο Τολέδο, υποκύπτοντας στις πιέσεις των ευγενών και των ανερχόμενων αστών, εφάρμοσε πρώτος την αρχή της «καθαρότητας του αίματος» (Impieza de sangre), γνωστή και ως «Καταστατικό του Τολέδο». Σύμφωνα με την αρχή αυτή, απαγορευόταν στους Ισπανούς πολίτες να καταλαμβάνουν δημόσια αξιώματα αν είχαν, μέχρι και την τρίτη γενιά, έστω και έναν πρόγονο εβραϊκής ή μαυριτανικής καταγωγής. Αν και το «Καταστατικό του Τολέδο» αποσύρθηκε λίγο αργότερα, καθώς δεν έγινε αποδεκτό ούτε από το Στέμμα αλλά ούτε και από τον Πάπα, το πνεύμα του διατηρήθηκε ζωντανό στην καθημερινή ζωή, δηλητηριάζοντας τις σχέσεις Παλαιοχριστιανών και Μαρράνων για ένα σχετικά μεγάλο χρονικό διάστημα³⁵.

Το καίριο πλήγμα των Εβραίων δόθηκε από τους καθολικούς βασιλιάδες, Ισαβέλλα της Καστίλης και Φερδινάνδο της Αραγωνίας. Με το διάταγμα της Αλάμπρα στις 31 Μαρτίου 1492, αμέσως μετά την πτώση της Γρανάδας, με την οποία και ολοκληρώθηκε η

Reconquista (1064 - 1492), η απελευθέρωση της Ισπανίας από τους Μαυριτανούς - Άραβες, οι Εβραίοι βρέθηκαν και πάλι αντιμέτωποι με το γνωστό δίλημμα: να ασπαστούν το χριστιανισμό ή να εγκαταλείψουν τη χώρα. Πολλοί από αυτούς επέλεξαν τη βάφτιση ενισχύοντας έτσι τις στρατιές των «conversos», ενώ, σύμφωνα με εκτιμήσεις, ογδόντα έως εκατό χιλιάδες άτομα εγκατέλειψαν για πάντα την Ισπανία, για να αναζητήσουν καταφύγιο σε άλλες χώρες, ανάμεσα στις οποίες ήταν και η τουρκοκρατούμενη Ελλάδα³⁶. Το καλοκαίρι του 1492 δεκάδες χιλιάδες Ισπανοί Εβραίοι κατέφυγαν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Πολλοί από αυτούς εγκαταστάθηκαν στη Θεσσαλονίκη και σε άλλες πόλεις της ηπειρωτικής και νησιωτικής Ελλάδας (Λάρισα, Τρίκαλα, Γιάννενα, Χαλκίδα, Ρόδος, Κρήτη κ.λπ.). Ο σουλτάντος Βαγιαζήτ Β', που τους δέχθηκε στην οθωμανική επικράτεια, όχι μόνον διευκόλυνε την εγκατάστασή τους αλλά και τους παραχώρησε σειρά από επαγγελματικά και άλλα προνόμια. Οι Εβραίοι, για παράδειγμα, εξαιρούνταν από ορισμένους φόρους και αγγαρείες, από την υποχρεωτική στρατολόγηση των παιδιών τους για το σώμα των γενιτσάρων κ.λπ.³⁷

Οι χώρες ωστόσο της Ευρώπης στις οποίες εγκαταστάθηκαν οι Εβραίοι κάθε άλλο παρά φιλικές ήταν μαζί τους. Ο κοινωνικός αποκλεισμός των Εβραίων και η χωροταξική απομόνωσή τους, που εγκαινιάστηκε το 1349 με αφορμή την επιδημία της πανώλης, συνεχίστηκε. Έτσι, το 1516 ο δόγης της Βενετίας ίδρυσε την πρώτη απομονωμένη εβραϊκή συνοικία στην περιοχή «ghetto» (χυτήριο κανονιών) της πόλης, ονομασία που πέρασε στην ιστορία ως σύμβολο της καταπίεσης αλλά και της αντίστασης των Εβραίων (το γκέτο της Βαρσοβίας)³⁸. Το παράδειγμα του δόγη της Βενετίας ακολούθησε αργότερα και ο Πάπας Παύλος Δ' στη Ρώμη, τη Βασιλεύουσα του καθολικισμού, εξαναγκάζοντας τον εβραϊκό πληθυσμό να ζει σε γκέτο στις υποβαθμισμένες περιοχές της πόλης. Σκληρή επίσης υπήρξε η μοίρα των Εβραίων σε ορισμένες από τις χώρες της ανατολικής Ευρώπης, όπου η εξόντωσή τους προσέλαβε μαζικό χαρακτήρα. Την εποχή της εξέγερσης των Κοζάκων (1648 - 1649) υπό την ηγεσία του Bohdan Chmielnicki (1595 - 1657), με στόχο την απόσχιση της Ουκρανίας από την Πολωνία και την προσαρτήσή της στη Ρωσία, καθώς και κατά το ρωσο - πολωνικό και το σουηδο - πολωνικό πόλεμο (1650 - 1654 και 1655 - 1660 αντιστοίχως) εξοντώθηκαν περίπου εκατό χιλιάδες Εβραίοι, θύματα της μισαλλοδοξίας των Κοζάκων, των Ρώσων και των Σουηδών, που αρρούνταν ήδη από το Μεσαίωνα να δεχθούν Εβραίους

στις χώρες τους. Πρόκειται για τη μεγαλύτερη γενοκτονία των Εβραίων στον ευρωπαϊκό χώρο πριν την «τελική λύση» (Endlösung) των Ναζί³⁹.

Η αναγκαστική βάφτιση των Εβραίων στην Ισπανία από το 1391 και μετά, καθώς και οι νόμοι για την «καθαρότητα του αίματος» σηματοδοτούν τις απαρχές του πρώιμου ευρωπαϊκού ρατσισμού. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι διωγμοί των Εβραίων, τόσο στην Αγγλία και τη Γαλλία το 13ο και 14ο αιώνα αντίστοιχα, όσο και στην Ισπανία από τα τέλη του 14ου αιώνα και μετά, συμπίπτουν λίγο - πολύ με τα πρώτα σκιστήματα εθνικής συνείδησης των λαών της Ευρώπης. Με την έννοια αυτή οι διωγμοί και οι απελάσεις των Εβραίων θα μπορούσαν να ερμηνευτούν κατά κάποιο τρόπο, ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά την περίπτωση της Ισπανίας, ως συνειδητές προσπάθειες πληθυσμιακής ομογενοποίησης του εθνικού χώρου. Άλλωστε, οι Εβραίοι, καθώς εκ των πραγμάτων (λόγω του αποκλεισμού τους από τα δημόσια αξιώματα κ.λπ.) ήταν εξαναγκασμένοι να επικεντρώνουν τις οικονομικές τους δραστηριότητες κυρίως στον εμπορικό και το χρηματιστικό τομέα, αποτελούσαν για τους χριστιανούς τους βασικότερους ανταγωνιστές στο κυνήγι των νέων αγορών που είχαν αρχίσει να δημιουργούνται με την ανακάλυψη του Νέου Κόσμου.

Σε αντίθεση με τον καθολικισμό, η Μεταρρύθμιση έδειξε, στην αρχή τουλάχιστον, κάποια συμπάθεια για τους Εβραίους, καθώς ο επικεφαλής των διαμαρτυρούμενων, Γερμανός θεολόγος Martin Luther (Μαρτίνος Λούθηρος) (1483 - 1546), ήλπιζε να τους προσελκύσει στο χριστιανισμό. Όταν αυτό το εγχείρημά του απέτυχε, συνέταξε το 1453, τρία χρόνια δηλαδή πριν από το θάνατό του, την περιβόητη εριστική πραγματεία *Σχετικά με τους Εβραίους και τα ψέματά τους* (Streitschrift), εξαπολύοντας μύδρους κατά των Εβραίων. Για το Λούθηρο, οι Εβραίοι ήταν ο πιο ύπουλος, ο πιο επικίνδυνος εχθρός (φαρμακερά φίδια) της χριστιανοσύνης. Γι' αυτό έκανε έκκληση στους πιστούς να είναι ιδιαίτερα προσεκτικοί στις σχέσεις τους με τους Εβραίους, με τη «σπορά του Διαβόλου», όπως χαρακτηριστικά τους αποκαλούσε⁴⁰. Ήταν της άποψης ότι οι Εβραίοι θα έπρεπε να εκδιωχθούν από τη Γερμανία, οι συναγωγές και τα σχολεία τους να πυρποληθούν και τα σπίτια τους να καταστραφούν⁴¹. Η πολεμική αυτή του Λουθήρου αποτέλεσε αργότερα ένα από τα θεωρητικά όπλα των Ναζί στην εκστρατεία δυσφήμισης που εξαπέλυσαν εναντίον των Εβραίων, πριν τελικά τους εξοντώσουν.

Τέλος, οι οπαδοί του Γάλλου θρησκευτικού μεταρ-

ρυθμιστή Jean Calvin (1509 - 1564), η αίρεση των καλβινιστών, καθώς και τα μέλη άλλων συγγενών θρησκευτικών ομάδων δεν ακολούθησαν τη λογική του θρησκευτικού αντιιουδαϊσμού, καθώς πίστευαν, όπως άλλωστε και οι Εβραίοι, ότι αποτελούν τους «εκλεκτούς» του Θεού, γι' αυτό και οι σχέσεις τους με την Παλαιά Διαθήκη και συνακόλουθα με τους Εβραίους ήταν σχετικά φιλικές. Θετικά στις σχέσεις καλβινιστών και Εβραίων επέδρασε επίσης το γεγονός ότι ο καλβινισμός ανακηρύχθηκε στην Ολλανδία επίσημη θρησκεία του κράτους. Η ολλανδική Εκκλησία ήταν η πρώτη που εισήγαγε, το 1615, την αρχή της ανεξίτητης, γεγονός που ωφέλησε ιδιαίτερα τους Σεφαραδίτες Εβραίους οι οποίοι είχαν εγκατασταθεί στη χώρα μετά το διωγμό τους από την Ισπανία⁴².

Όπως στην Αρχαιότητα, έτσι και στο Μεσαίωνα ο αντιιουδαϊσμός συνοδεύτηκε από την κατασκευή αντιεβραϊκών στερεοτύπων, τα οποία επέζησαν μέχρι και τις αρχές του αιώνα μας. Για τον αμύρφοτο χριστιανικό πληθυσμό, ο Εβραίος ήταν η προσωποποίηση του «κακού», του Σατανά. Η δαιμονοποίηση των Εβραίων βρήκε την ιστορική της έκφραση στον αιώνα «περιπλανώμενου Ιουδαίου», το γνωστό «Ashaverus»⁴³. Ο μύθος του «περιπλανώμενου Ιουδαίου» περιγράφει στην ουσία τη δυσχερή κατάσταση στην οποία είχαν περιέλθει οι Εβραίοι της Ευρώπης προς το τέλος του Μεσαίωνα. Αν εξαιρέσει κανείς τους λίγους Εβραίους χρηματιστές στο αυλικό κυρίως περιβάλλον των ηγεμόνων της εποχής, ο εβραϊκός λαός της Διασποράς στη συντριπτική του πλειονότητα είχε πλέον γκετοποιηθεί και ζούσε κάτω από άθλιες συνθήκες στις υποβαθμισμένες περιοχές των ευρωπαϊκών πόλεων. Με τη Γαλλική Επανάσταση (1789) άνοιξε τελικά ο δρόμος για την κοινωνική και πολιτική χειραφέτηση των Εβραίων, που αποτελεί, κατά την άποψή μας, ένα από τα βασικότερα αίτια εμφάνισης του αντισημιτισμού στο βαθμό που οι Εβραίοι, και ειδικότερα οι εύποροι Εβραίοι, όντας σε μεγάλο βαθμό ενσωματωμένοι στο οικονομικό και κοινωνικό σύστημα, αντιμετωπίζονται από τις τοπικές κοινωνίες ως επικίνδυνοι ανταγωνιστές. Με άλλα λόγια, το πέρασμα από το θρησκευτικό αντιιουδαϊσμό στον αντισημιτισμό προϋποθέτει ιστορικά την κοινωνική και πολιτική χειραφέτηση των Εβραίων.

[Ο κ. Ζήσης Δ. Παπαδημητρίου είναι Καθηγητής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Από το 1995 και εντεύθεν ασχολείται με θέματα ρατσισμού, ξενοφοβίας και κοινωνικού αποκλεισμού. Το δημοσιευμένο κείμενο είναι απόσπασμα από το βιβλίο του «Ο Ευρωπαϊκός Ρατσισμός - Εισαγωγή στο φυλετικό μίσος» (Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 2000)].

1. Ο Εβραϊσμός ιστορικός Joseph ben Mattathiah ha - Cohen, γνωστός ως Φλάβιος Ιώσηπος (37/38 - 100 μ.Χ.), γράφει τα εξής για το «έθνος των Υκώων»: «... εκαλείτο δε το σύμπαν αυτών έθνους Υκώων, τούτο δε έστιν βασιλείς ποιμένες. Το γαρ ικ καθ' ιερών γλώσσαν βασιλεία σημαίνει, το δε σως ποιμήν έστι και ποιμένες κατά την κοινήν διάλεκτον, και ούτως συντιθέμενον γίνεται Υκώων. Τινές δε λέγουσιν αυτούς "Αραβας" είναι», Josephus, Κατά Απίωνος (82 - 83), αγγλική μετάφραση H. St. J. Thackeray, William Heinemann, London 1966, σ. 194. Βλ. επίσης το λήμμα «Αίγυπτος», στο: Das grosse Lexikon der Geschichte, τόμος I, Wilhelm Heyne Verlag, München 1976, σ. 25, καθώς και L. Poliakov et al., ό.π., σ. 47.
2. Μ.Γ. Φούγκας, *Ελληνισμός και Ιουδαϊσμός. Ιστορικοί σταθμοί στις σχέσεις Ελλήνων και Ιουδαίων*, Νέα Σύνορα - Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα 1995, σ. 30.
3. I. Geiss, *Geschichte des Rassismus*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main 1988, σ. 74.
4. Μ.Γ. Φούγκας, ό.π., σ. 57.
5. Σχετικά με τον Πτολεμαίο Δ', γράφει ο Ιώσηπος: «Επόμενοι γαρ έκτεινον τους Ιουδαίους και το τελευταίον τραπέντας αυτούς άπαντας έδωκαν φρονέοντες έως ου και ο σιδήριος αυτοίς ημβλύνθη κτείνουσιν και αι χείρες παρείθησαν. Τρισμυρίους γοιν έφθασαν αυτών αποθανείν. Τιμαγένης δε πεντακισμυρίους έιηκεν των δε άλλων τους μεν αχμυλώτους ληφθήναι, τους δε εις τα οικεία διαφυγείν χωρία. Πτολεμαίος δε μετά την νίκην προσκαταδρομών την χώραν, ονίας επιγενομένης εν τισι κόμαις της Ιουδαίας κατεμεινεν, ας γυναικών ευρών μεσάς και νηπιών, εκέλευσε τους στρατιώτας αποσφάττοντας και κρεουγχώντας, έπειτα εις λείβητα ζέοντας ενιέντας τα μέλη απόχεσθαι» (343 - 346). Josephus, *Περί Ιουδαϊκής Αρχαιολογίας*, Βιβλίο ΙΓ', ό.π., σ. 398 κ.ε.
6. Στο ίδιο, Βιβλίο ΙΒ' (251 - 257), σ. 128 κ.ε.
7. Poseidonios, *Die Fragmente*, έκδοση Willy Theiler, τόμος I: Texte, Walter de Gruyter, Berlin / N. York 1982, *Fragment 131a*, σ. 111.
8. Την εποχή των Πτολεμαίων (324 - 198 π.Χ.) οι Εβραίοι της Διαπορείς που ζούσαν στην Αίγυπτο, αν και συνέχιζαν να διατηρούν τη θρησκευτική τους ιδιαιτερότητα, ενσωματώθηκαν σε μεγάλο βαθμό γλωσσικά και πολιτιστικά στο ελληνικό στοιχείο της εποχής, καθώς χρησιμοποιούσαν τόσο στην καθημερινή τους επικοινωνία όσο και στη λογοτεχνία την ελληνική γλώσσα. Μάλιστα επί βασιλείας Πτολεμαίου Β' (285 - 244 π.Χ.) έγινε και η πρώτη μετάφραση της Παλαιάς Διαθήκης στην ελληνική γλώσσα, η γνωστή Μετάφραση των Ο' (των εβδομήκοντα). Βλ. I. Geiss, ό.π., σ. 95, καθώς και Μ.Γ. Φούγκας, ό.π., σ. 105 κ.ε.
9. Οι «Siccarier» (η λέξη προέρχεται ετυμολογικά από το λατινικό «sicca», που σημαίνει εγγειοκίς ή σιλιέτο) ήταν το ριζοσπαστικότερο τμήμα του αντιρωμαϊκού κινήματος στην Ιουδαία εκείνης της εποχής. Στο ίδιο, σ. 98.
10. C. Roth, *Geschichte der Juden. Von den Anfängen bis zum neuen Staate Israel*, Teufen 1964, σ. 127.
11. I. Geiss, ό.π., σ. 98.
12. Στο ίδιο.
13. Στο ίδιο. Βλ. επίσης L. Poliakov, *Geschichte des Antisemitismus. I: Von der Antike bis zu den Kreuzzügen*, Verlag Georg Heintz, Worms 1977, σ. 8 και 18.
14. L. Poliakov et al., ό.π., σ. 50.
15. Αποστόλου Παύλου, «Επιστολές Προς Γαλάτας» 3.28 - 29 καθώς και «Προς Κολοσσαείς» 3.11-12, στο: *Η Καινή Διαθήκη*, Βιβλική Εταιρεία, Αθήνα 1967, σ. 372 και 397.
16. Βλ. Γρηγόριου Επισκόπου Νύσσης, «Εκλογαί μαρτυριών προς Ιουδαίους», στο: J.P. Migne (επιμ.), *Patrologiae Graecae*, Παρίσι 1863, τόμος 46, σ. 685, και Ιωάννου του Χρυσόστομου, «Λόγοι κατά Ιουδαίων», στο: J.P. Migne (επιμ.), *Patrologiae Graecae*, Παρίσι 1862, τόμος 48, σ. 846, 847 και 849.
17. I. Geiss, ό.π., σ. 103.
18. Νεαρά CXLIV (Περί Σαμαρειτών), στο: *Corpus Juris Civilis*, επιμ. Wilhelm Kroll, τόμος III: Novellae, Weidmann Verlag, Zürich 1972, σ. 709 και 710.
19. Στο ίδιο, σ. 648. Σχετικά με την πολιτική του Ιουστινιανού απέναντι στις θρησκευτικές μειονότητες, βλ. επίσης Ιωάννη Ε. Καραγιαννόπουλου, *Ιστορία Βυζαντινού Κράτους*, τόμος Α: *Ιστορία πρώιμου βυζαντινής περιόδου (324 - 565)*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1988, σ. 523.
20. Λιζ. Χριστοφιλοπούλου, *Βυζαντινή Ιστορία*, τόμος Α', 324 - 610, Αθήνα 1986, σ. 343.
21. I. Geiss, ό.π., σ. 104.
22. L. Poliakov et al., ό.π., σ. 54.
23. Αναφέρεται στο: L. Poliakov, ό.π., σ. 25.
24. Στο ίδιο, σ. 32.
25. Στο ίδιο, σ. 37.
26. Στο ίδιο, σ. 36, καθώς και I. Geiss, ό.π., σ. 106.
27. Βλ. L. Poliakov, ό.π., σ. 49 κ.ε., L. Poliakov et al., ό.π., σ. 55, καθώς και G.L. Mosse, ό.π., σ. 113.
28. I. Geiss, ό.π., σ. 107.
29. Στο ίδιο, σ. 102 και 107, καθώς και L. Poliakov, ό.π., σ. 57 κ.ε.
30. Ανδ. Μαριμορά, *Ιστορία της Νήσου Κερκύρας* (ιταλική έκδοση, 1672), Τυπογραφείον «Ο Κοραΐς», Ι. Ναχαμιούλη, Κέρκυρα 1902, σ. 215.
31. Η ειρηνική συμβίωση χριστιανών, Εβραίων και μουσουλμάνων οδήγησε σε μια χωρίς προηγούμενο ανάπτυξη της επιστημονικής σκέψης, των γραμμάτων και της τέχνης στην Ισπανία, ιδιαίτερα κατά την περίοδο από το 10ο μέχρι και το 12ο αιώνα. Βλ. σχετικά Immanuel Geiss, ό.π., σ. 115.
32. Με τον καιρό η λέξη «Μαρκάνοι» απέβηκε τον υβριστικό της χαρακτηρισμό, για να μετατραπεί σε καθαρά περιγραφική έννοια. Οι ίδιοι οι Εβραίοι αποκαλούσαν τους πρώην ομοθρόησκους τους «apussim» («οι εξαναγκασμένοι»). Βλ. I. Geiss, ό.π., σ. 116 κ.ε., Poliakov et al., ό.π., σ. 58, καθώς και το κεφάλαιο «Die Marranen», στο: Yir. Yovel, *Spinoza. Das Abenteuer der Immanenz*, Steidl Verlag, Göttingen 1994, σ. 32 κ.ε.
33. Στο ίδιο, σ. 34.
34. I. Geiss, ό.π., σ. 117.
35. Στο ίδιο, σ. 118, καθώς και L. Poliakov, *Geschichte des Antisemitismus IV: Die Marranen im Schatten der Inquisition*, Verlag Georg Heintz, Worms 1981, σ. 65 κ.ε.
36. I. Geiss, ό.π., σ. 132.
37. Μ. Ενθymiou, *Εβραίοι και χριστιανοί στα τουρκοκρατούμενα νησιά του νοτιοανατολικού Αιγαίου: Οι δύσκολες πλευρές μιας γόνιμης συνύπαρξης*, Τροχάλια, Αθήνα 1992, Yir. Yovel, ό.π., σ. 35 κ.ε., καθώς και L. Poliakov, ό.π., σ. 98 κ.ε. Οσον αφορά την άφιξη των Σεφαραδιτών Εβραίων στη Θεσσαλονίκη, βλ. επίσης G. Veinstein. «Ενα παμπάλαιο παράδοξο φαινόμενο», στο: *Θεσσαλονίκη 1850 - 1918. Η πόλη των Εβραίων* και η αφύπνιση των Βαλκανίων, μετάφραση από τα γαλλικά του Γ. Καλαμάντη, Εκάτη, Αθήνα 1994, σ. 35 κ.ε.
38. Ήδη από τις αρχές του 11ου αιώνα οι Εβραίοι ήταν υποχρεωμένοι να ζουν ξεχωριστά, καθώς η καθολική Εκκλησία απαγόρευε τη συμβίωση χριστιανών και Εβραίων. Τα γκέτο, όπου ζούσαν οι Εβραίοι από τις αρχές του 16ου αιώνα και μετά, περιβάλλονταν από τείχη με πόρτες που έκλειναν τη νύχτα, αφού η έξοδος επιτρεπόταν στους Εβραίους μόνο σε ορισμένες ώρες της ημέρας. Με τη χειραφέτηση των Εβραίων, μετά τη Γαλλική Επανάσταση, τα γκέτο καταργήθηκαν για να εγκατασταθούν και πάλι από τους Ναζί στην Πολωνία, όπου, ως γνωστόν, ζούσε σημαντικός αριθμός Εβραίων. Βλ. *Meyers Grosses Taschenlexikon*, B.I. Taschenbuchverlag, τόμος 8, Mannheim / Leipzig / Wien / Zürich 1995, σ. 177.
39. I. Geiss, ό.π., σ. 133, 136, 137 κ.ε., καθώς και L. Poliakov et al., ό.π., σ. 57.
40. L. Poliakov, *Geschichte des Antisemitismus, II: Das Zeitalter der Verteufelung und des Ghettos*, Verlag Georg Heintz, Worms 1978, σ. 119 και 124, καθώς και I. Geiss, ό.π., σ. 135.
41. W. Linden (επιμ.), *Luthers Kampfschriften gegen das Judentum*, Berlin 1936, passim.
42. E.I. Ehrlich, «Luther und die Juden», στο: H.A. Strauss / N. Kampe (επιμ.), *Antisemitismus, Von der Judenfeindschaft zum Holocaust*, Bonn 1985, σ. 47 - 65, καθώς και K. Deppermann, «Judenhass und Judenfreundlichkeit im frühen Protestantismus», στο: B. Martin / E. Schulin (επιμ.), *Die Juden als Minderheit in der Geschichte*, München 1981, σ. 110 κ.ε.
43. I. Geiss, ό.π., σ. 135 κ.ε.
44. Σύμφωνα με το μύθο, ο Ashaverus ήταν ένας Εβραίος που όχι μόνο αρνήθηκε να παρηγορήσει αλλά και περιέπαζε το Χριστό καθώς αυτός ανέβαινε το δρόμο προς το Γολγοθά σέρνοντας το σταυρό του μαρτυρίου. Ο Χριστός τον καταράστηκε, δθθεν, να ζει μεταξύ φθοράς και αφθαρσίας, περιπλανώμενος αιώνα από τόπο σε τόπο. Βλ. G.L. Mosse, ό.π., σ. 114 κ.ε., καθώς και I. Geiss, ό.π., σ. 144.

Σέρρες. Το κτίριο της σχολής της Alliance Israélite Universelle αναπαλαιωμένο, όπου στεγάζονται σήμερα το 6ο και 16ο Δημοτικό Σχολείο.

Χρονικό της Εβραϊκής Κοινότητας των Σερρών

Του κ. ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥ ΒΟΥΡΟΥΤΖΙΔΗ

*“ Στην Ελλάδα γεννηθήκαμε.
Η Ελλάδα είναι η γη των πατέρων μας.
Είμαστε Έλληνες.
Δεν αλλάζουμε την Εθνικότητά μας
για κανένα λόγο, με καμιά αμοιβή ”¹.*

Αυτή ήταν η απάντηση του Εβραϊκού Συμβουλίου Σερρών στην απαίτηση των Βουλγάρων κατακτητών, το καλοκαίρι του 1941, για προσχώρηση αρχικά της κοινότητάς τους στη βουλγαρική λέσχη Σερρών και στη συνέχεια, για αλλαγή της Εθνικότητάς τους.

Η αρχή εγκαταστάσεως εβραϊκού πληθυσμού στην περιοχή των Σερρών μας είναι άγνωστη. Η ιστορική όμως διαδρομή της κοινότητάς τους, βάσει κάποιων ψηγμάτων ιστορικών στοιχείων, μπορεί να χαραχθεί. Η προσφορά τους στον πολιτισμό και στην οικονομία της πόλεως των Σερρών, προτού η πόλη αυτή να στερηθεί για πάντα τη ζωντανή και πρωτότυπα δημιουργική παρουσία τους, είναι δυνατόν, παρά το γεγονός πως δεν υπάρχουν επαρκείς ιστορικές μαρτυρίες, να ανιχνευθεί.

Η αρχαιότερη ένδειξη παρουσίας εβραϊκού στοιχείου στην περιοχή των Σερρών ανάγεται στην εποχή της Ρωμαϊκής κυριαρχίας και τόπος δράσεως της κοινότητάς τους ήταν η Αμφίπολη. Η επόμενη βεβαιωμένη μαρτυρία υπάρξεως εβραϊκού στοιχείου στην περιοχή των Σερρών σημειώνεται από το ραββίνο Βενιαμίν μπεν Γιονά, από την Τουδέλα της Ισπανίας, που επισκέφθηκε την περιοχή της Ανατολικής Μακεδονίας

περί το 1162. Από τη Θεσσαλονίκη, γράφει στις ταξιδιωτικές του εντυπώσεις ο ραββίνος Βενιαμίν, και σε απόσταση δρόμου δυο ημερών βρίσκεται το χωριό Mitrizzi στο οποίο κατοικούν Εβραίοι. Το χωριό Mitrizzi, κατά τους μελετητές του έργου του ραββίνου, ταυτίζεται με το χωριό των Σερρών Δημητρίτσι. Έκτοτε και έως το 1333 δεν έχουμε καμιά ένδειξη δραστηριοποιήσεως Εβραίων στην περιοχή των Σερρών. Το Μάρτιο του 1333, μαθαίνουμε από μοναστηριακά έγγραφα της Ιεράς Μονής του Τιμίου Προδρόμου Σερρών πως ο αυτοκράτορας του Βυζαντίου Ανδρόνικος Γ' Παλαιολόγος εκδίδει χρυσόβουλλο λόγο που μαρτυρεί την ύπαρξη μικρής αριθμητικά εβραϊκής κοινότητας στο Κάστρο της Ζίχνης. Το 1345 ο Κράλης των Σέρρων Στέφανος Δουσάν, με χρυσόβουλλο λόγο που απολύει, επιβεβαιώνει την ύπαρξη εβραϊκής κοινότητας στο Κάστρο της Ζίχνης. Μαρτυρίες έγγραφες για την παρουσία Εβραίων στο Κάστρο των Σερρών αυτά τα χρόνια δεν έχουμε. Είναι όμως βέβαιο πως στην περιφέρεια του Κάστρου ζούσαν ελληνόφωνοι Εβραίοι ή Ρωμανιώτες Εβραίοι, οι οποίοι μετά την πτώση της βασιλεύουσας το 1453 και ανάμεσα στα χρόνια 1453 και 1456 μεταφέρθηκαν με διαταγή του Σουλτάνου Βαγιαζήτ του Β' στην Κωνσταντινούπολη. Οι βίαια

Σέρρες: Άποψη της σημερινής οδού Κων/πόλεως (ύστερα από βροχή) από την ταράτσα του ξενοδοχείου «Μητρόπολις» στα χρόνια της δεκαετίας του '30. Αριστερά διακρίνεται το ξενοδοχείο «Παράδεισος», δεξιά το ξενοδοχείο «Ίλιον» καθώς και οι στάσεις ορισμένων ταξί της περιφέρειας. (Από το περιοδικό «Γιατί» - Σερρών).

εκπατρισθέντες Εβραίοι των Σερρών, που χαρακτηρίζονταν, όπως άλλωστε και όλοι οι Ρωμανιώτες Εβραίοι της Βασιλεύουσας, ως "surgunlu", δηλαδή υποχρεωτικά μεταφερόμενοι, έφτιαξαν στην πόλη, στην περιοχή Μπαλατά, νέα και σπουδαία συναγωγή, η οποία υπήρχε έως και το 19ο αιώνα, οπότε καταστράφηκε από πυρκαϊά.

Αξιοποιώντας όμως τα επώνυμα εβραϊκών οικογενειών, που βρήκε γραμμένα στα βιβλία της κάποτε ακμαίας κοινότητας των Σερρών, ο σεραϊός Μερχάτο Κόβο² κατέγραψε την καταγωγή των σπουδαιότερων από αυτές, αφήνοντάς μας μια εξαιρετικά χρήσιμη πληθυσμιακή χαρτογράφηση της αρχαίας σεραϊκής εβραϊκής κοινότητας.

Ως πρώτη λοιπόν και αρχαιότερη ομάδα Εβραίων, που παρά την υποχρεωτική μετεγκατάσταση των περισσότερων μελών της στην Κωνσταντινούπολη, το 1453-1456, παρέμεινε μια υπολογίσιμη δύναμη στην κοινωνική δομή της εβραϊκής κοινότητας των Σερρών, καταγράφεται η ομάδα των Ρωμανιωτών ή Βυζαντινών Εβραίων. Ονόματα σπουδαίων μελών της κοινότητας των Σερρών, που έλκουν την καταγωγή τους από τους Βυζαντινούς ή Ρωμανιώτες Εβραίους, είναι οι απόγονοι των οικογενειών: Ovadia, Galimidi, Hazz, Mizrahi, Garanfil, Meschoulam. Μια δεύτερη πληθυσμιακά υπολογίσιμη εβραϊκή ομάδα, που δεν ξέρουμε το πότε ακριβώς ήλθε στην πόλη των Σερρών, είναι η ομάδα των Σερραίων "Askenazzi" οι οποίοι προερχόμενοι από τη Γερμανία ζούσαν στην περιοχή των "Σαράντα Οντάδων". Τα σπουδαιότερα ονόματα αυτής της ομάδας ήταν οι οικογένειες των: Faiz, Simlra, Boulissa. Αν και δεν υπάρχει μαρτυρία εγγράφου για τον ακριβή χρόνο αφίξεώς τους, ένας μεγάλος αριθμός εβραϊκών οικογενειών εγκαταστάθηκε στην πόλη των Σερρών, και μάλιστα μέσα στο Κάστρο, μετά τους

διωγμούς των Εβραίων στην Ισπανία από τον Φερδινάνδο και την Ισαβέλλα από το 1487 έως και το 1492. Ο Σουλτάνος Βαγιαζίτ ο Β' (1481 - 1512) εκμεταλλεύθηκε την ευκαιρία που του δινόταν να ενισχύσει την αυτοκρατορία του με νέο ανθρώπινο δυναμικό, και κυρίως με νέα τεχνογνωσία, και πρόσφερε προστασία στους διωγμένους εβραίους. Πρώτη μνεία του προσφυγικού αυτού στοιχείου από την Ισπανία και την Πορτογαλία έχουμε σε βακουφναμέ της Μονής Βατοπαιδίου, που χρονολογείται στα τέλη του Ραμαζάν 900, κατά αντιστοιχία 15-25 Ιουνίου του 1495. Η μονή Βατοπαιδίου είχε στην πόλη των Σερρών ιδιοκτησία από έξι δωμάτια, στην περιοχή της εβραϊκής συνοικίας, ιδιοκτησία που μνημονεύεται στον βακουφναμέ του 1495 ως εξής, "**Τα εν αντάς τις Σέρρας κατά την υπό το όνομα {Γιαχοντιλέρ Χαβλισή}, ανλή των Εβραίων, γνωστήν θέσιν κείμενα εξ δωματίων**". Το γεγονός πως η θέση της συνοικίας θεωρείται ευρέως γνωστή από το συντάκτη του αφιερωτηρίου εγγράφου δηλώνει την παρουσία και λόγω ενοικίασεως μοναστηριακής περιουσίας, την αποδοχή υπάρξεως εβραϊκού στοιχείου στην πόλη πριν την έκδοση του βακουφναμέ.

Η ομάδα αυτή των Σεφαρδείμ³ εβραίων, που ήταν πολυπληθέστατη, προερχόταν από την Ισπανία και την Πορτογαλία. Τα μέλη αυτής της ομάδας είχαν εκπατρισθή από τις πόλεις, Αραγκόν, Καστίλη, Ανδαλουσία και μέρη της Πορτογαλίας. Σπουδαιότερες οικογένειες στις Σέρρες, που προήλθαν από την ιβηρική χερσόνησο, ήταν οι φασίλιες των: Abolafia, Ascaloni, Gategno, Abravanel, Almoslino, Benveniste, Amariglio, Passy, Saporta, Asseos, Hamon, Bueno, Castro, Calderon, Benforado, Herrera, Callegos, Athias και Moussatia, που ήλθαν στην πόλη των Σερρών, μετά από παραμονή στις πόλεις Amsterdam και

Hambourg αντίστοιχα. Ο συνολικός αριθμός Εβραίων που εγκαταστάθηκαν στην πόλη, προφανώς πριν το 1495, ήταν 56 οικογένειες και 3 άγαμοι Εβραίοι, συνολικά 280 άτομα. Στην πόλη των Σεργών βρήκαν προστασία εβραϊκές οικογένειες που κατέγονταν από την Ιταλία και τη Σικελία. Εβραϊκές σεργαϊκές οικογένειες, ιταλικής καταγωγής ήταν οι οικογένειες των: Venezia, Perahia, Alkocer, Bonafiglia, Bonomo, Giudetta. Στην πόλη των Σεργών εγκαταστάθηκαν, άγνωστο ποια χρονιά, εβραϊκές οικογένειες που ήλθαν από την Αφρική. Ονόματα Σεργαίων, που μαρτυρούν την αφρικανική καταγωγή τους είναι τα επώνυμα των οικογενειών: Serrero, Kabili, Djebeli, Kallhy, Alcheih. Περί το τέλος του 19ου αιώνα η οικονομική άνθηση της πόλεως των Σεργών προσέλκυσε πολλές αστικές οικογένειες Εβραίων της Θεσσαλονίκης. Οι οικογένειες των Arditti, Florentin, Hassid, Saporta, Brouno, Saltiel, Covo, Simca, Rouso και των Benoziglio συνέβαλαν σημαντικά στην ανανέωση του δυναμισμού της εβραϊκής κοινότητας των Σεργών. Σε απροσδιόριστα χρονικά διαστήματα ήλθαν στην πόλη των Σεργών οικογένειες από διάφορα μέρη της Ελλάδας, που λάμπρυναν με το έργο τους και την όλη τους παρουσία την εβραϊκή σεργαϊκή κοινότητα. Οι οικογένειες αυτές ήταν των Azaria, που κατέγονταν από τη Βέροια, των Simanton, που ήρθαν από την Κέρκυρα, των Barki, που ξεκίνησαν από τη Σμύρνη, των Bitschaschi, που κατέγονταν από την Ανδριανούπολη, των Princhnali, που ήλθαν από την Πρίστινα, των Matalon, Benchoam και Negrin, που ήρθαν από τη Λάρισα, των Chioti, που ήρθαν από τη Χίο και των Bahar, που ήλθαν από τη Βασιλεύουσα.

Η εγκατάσταση στις Σέρρες των νέων εποίκων, που μετέφεραν ακμαίο πολιτισμό, επηρέασε τους λιγότερους αριθμητικά Ρωμανιώτες Εβραίους, που έμειναν στις Σέρρες μετά την υποχρεωτική μετεγκατάσταση των περισσότερων ομοθρήσκων τους στην Κωνσταντινούπολη το 1453-56. Η επικράτηση της ισπανοεβραϊκής γλώσσας, που μιλιόταν, σύμφωνα με μαρτυρίες, έως και το 1932, είναι μάρτυρας αδιάψευστος της πολιτισμικής επικρατήσεως στις Σέρρες των Εβραίων Σεφαρδεϊμ. Ο τόπος μέσα στο Κάστρο των Σεργών, όπου εγκαταστάθηκαν οι Εβραίοι Σεφαρδεϊμ, ονομαζόταν **“Γιαχοντιλέρ Χαβλίσσ”** ή **“Αυλή των Εβραίων”** ή **“Σαράντα Οντάδες”**. Ο χώρος αυτός βρισκόταν βόρεια της πόλεως και ανάμεσα στις εκκλησίες των Αγίων Αντωνίου και Μαρίνης και Ιωάννου του Προδρομού (Προδρομούδι), όπου πιθανολογείται πως ήταν και ο αρχαίος υπόδρομος των Σεργών. Η μαρτυρία της Σεργαίας Άννας Τριανταφυλλίδου, που έζησε στις Σέρρες πριν το 1913, είναι πολύτιμη, γιατί μας βεβαιώνει πως η συνοικία των Εβραίων άρχισε από το στενό

της Αγίας Παρασκευής, η οποία πριν την καταστροφή της από την πυρκαϊά του 1913 ήταν χτισμένη μερικές δεκάδες μέτρα βορειότερα από τη σημερινή της θέση και έφτανε (η συνοικία των Εβραίων) έως και τα όρια του ναού του Αγίου Ιωάννου (Προδρομούδι). Τα σπίτια της συνοικίας, κατασκευασμένα από ξύλο, ήταν παρατεταγμένα στις πλευρές μιας τετράγωνης και αρκετά ευρύχωρης αυλής¹. Σύμφωνα με τουρκικά απογραφικά στοιχεία το 1503 ζουν και δραστηριοποιούνται στην πόλη των Σεργών 56 πλήρη νοικοκυριά Εβραίων, αριθμός που ήταν ίδιος, σύμφωνα πάντα με τα απογραφικά στοιχεία των κατακτητών και το 1512 (περίπου 280 άτομα). Ο πληθυσμός της κοινότητας το 1519 μειώνεται, όπως βεβαιώνουν τα απογραφικά στοιχεία της εποχής. Τα νοικοκυριά των Εβραίων στην πόλη των Σεργών είναι 54. Δέκα χρόνια αργότερα, το 1528-30, ο συνολικός αριθμός τους αυξάνεται στα 66, ενώ το 1566-67 στην πόλη των Σεργών υπάρχουν 56 πλήρη νοικοκυριά και 39 ενήλικες, άγαμοι Εβραίοι. Τον 16ο αιώνα η αριθμητική δύναμη της κοινότητας αντιστοιχούσε το 3,8% του χριστιανικού πληθυσμού.

Κατά τις πρώτες δεκαετίες του 17ου αιώνα τα πληθυσμιακά στοιχεία που αφορούν την εβραϊκή κοινότητα των Σεργών είναι φτωχά. Η κοινωνική όμως αποδοχή των Εβραίων και η αξιωματική συνύπαρξή τους με τον γηγενή ελληνικό και χριστιανικό πληθυσμό των Σεργών είναι γεγονός αναμφισβήτητο. Η διαπίστωση αυτή στηρίζεται σε μαρτυρία εγγράφου του έτους 1610, που σώζεται στον β' αρχαίο κώδικα της Ιεράς Μονής του Τιμίου Προδρόμου Σεργών. Το Μοναστήρι των Σεργών αυτή τη χρονιά ενοικιάζει σε Εβραίους τα δωμάτια ενός χαρβασαρά (ξενώνα) που κατείχε στην πόλη.

Οι μελετητές εξ άλλου των φορολογικών στοιχείων της τότε τουρκικής αυτοκρατορίας συμπεραίνουν πως ο αριθμός των Εβραίων που ζουν στην πόλη των Σεργών πριν το 1676-7 πρέπει να ήταν αρκετά μεγαλύτερος από 280 άτομα. Η εκτίμηση αυτή στηρίζεται στο γεγονός πως και το εβραϊκό στοιχείο των Σεργών αποδεκατίσθηκε από την πανούκλα δύο φορές που έπληξε την πόλη, κατά τη μαρτυρία του χρονογράφου εκείνων των χρόνων Παπασυναδινού, μία το 1623, όπου **“Απέθαναν ως οκτώ χιλιάδες άνθρωποι”** που ζούσαν στην πόλη των Σεργών, και μία το 1641, που ήταν περισσότεροι από 12 χιλιάδες(:).

Ένας ακόμη παράγοντας, που είναι βέβαιο πως επηρέασε την κοινότητα των Σεργών, ενώ είναι άγνωστο το μέγεθος της επιδράσεώς του στην αριθμητική μείωση του εβραϊκού πληθυσμού, ήταν και οι εξισλαμισμοί από τους οπαδούς του αρονσέιθθησκου Sabbatai Sevi (Σμύρνη 1626, Αλβανία 1676) λίγο αργότερα από το 1655. Το μεσσιανικό αυτό κίνημα του

Sabbatai Sevi, που τάρaxε την εβραϊκή κοινωνία των Σεφρών και επηρέασε τη συνοχή της, βρήκε κατ' αρχάς την αποδοχή από τους ευνομηθείς της κοινότητας, καθώς από το 1534 οι αυτόχθονες σοφοί Εβραίοι είχαν μυηθή στο μεσσιανικό κίνημα από τους οπαδούς του Solomon Molho και David Reubení. Αυτήν την εποχή και υπό την επίδραση ραββίνων της οικογένειας Taitagak μυνούνται στη μελέτη της "Καββαλά" πολλές επιφανείς οικογένειες. Τα μέλη των οικογενειών Amos και Onadia ήσαν εξέχοντες μελετητές της "Καββαλά" (Εβρ. Kabbalah - Ιερή παράδοση) του έργου αυτού της εβραϊκής φιλοσοφίας, που παρουσιάζεται ως περιλήψη της μυστικής παραδόσεως του εβραϊκού λαού. Οι οπαδοί αυτού του κινήματος, χωρισμένοι σε τρεις ομάδες, μελετούσαν έως και το 1870 μόνο το Zohar³ κάθε Σάββατο.

Στη συνέχεια και κατά τους μέσους αυτούς χρόνους και παρὰ τη μαρτυρία του Γάλλου προξένου στη Θεσσαλονίκη Arasy ότι ο πληθυσμός της σεφραϊκής εβραϊκής κοινότητας το 1777 είναι απροσδιόριστα μικρός, η εβραϊκή κοινότητα είναι αριθμητικά η ισχυρότερη στη Βόρεια Ελλάδα μετά την κοινότητα της Θεσσαλονίκης. Ο Μ. Κόβο, στηριγμένος σε στοιχεία που πήρε από τα αρχεία της σεφραϊκής εβραϊκής κοινότητας, υποστηρίζει, πως οι εβραϊκές κοινότητες Δράμας, Καβάλας, Νευροκοπίου, Ξάνθης και Ζίχνης ιδρύθηκαν στο αιώτερο παρελθόν από μέλη της σεφραϊκής εβραϊκής κοινότητας⁴.

Ιερατείο και Συναγωγή

Ο περιορισμένος χώρος της αρχαίας εβραϊκής συνοικίας, που βρισκόταν στο κέντρο σχεδόν της παλαιάς πόλεως των Σεφρών, δεν επέτρεπε την ανέγερση μιας μεγάλων διαστάσεων συναγωγής. Η αύξηση όμως του πληθυσμού κατά το τέλος του 18ου αιώνα, σε συνδυασμό με το γεγονός πως το κτίσμα της συναγωγής ήταν παλαιωμένο και υπήρχε κίνδυνος να καταρρεύσει, επέβαλαν την ανέγερση ενός νέου ευκτηρίου οίκου. Υπό την επίβλεψη του ραββίνου Abraham Stroussa κατεδαφίσθηκε η παλαιά συναγωγή και άρχισε η ανέγερση της νέας. Το όλο κτίσμα ήταν επιβλητικό. Το ύψος της νέας συναγωγής ξεπερνούσε την ανάλογη διάσταση της παρακείμενης εκκλησίας της Αγίας Φωτεινής. Η << kal Cabol >> χωρούσε έως και 2000⁵ άτομα, ενώ η εξέδρα που ιερούργουσιν οι ραββίνοι, η Teva, βρισκόταν στο κέντρο της συναγωγής, είχε σχήμα κυκλικό και ύψος τριών περίπου μέτρων. Στην Teva ανέβαζαν το ραββίνο δεκαπέντε σκαλοπάτια. Το κάτω μέρος της κυκλικής Teva ήταν διακοσμημένο με εικόνες που παρίσταναν διάφορα τοπία, ενώ αναγράφονταν με ωραία καλλιγραφικά στοιχεία τα ονόματα

των μεγάλων ευεργετών της εβραϊκής κοινότητας.

Η αναζήτηση της αλήθειας στον κόσμο της εβραϊκής παράδοσης (Kabbalah), με τη βοήθεια της νεοπλατωνικής φιλοσοφίας, άφησε τα σημάδια της και στην κατασκευή της μεγάλης συναγωγής. Η συναγωγή φωτιζόταν άπλετα με 26 παράθυρα. Ο συμβολικός αυτός αριθμός θύμιζε το σύνολο των τεσσάρων γραμμάτων του θείου τετραγράμμου. Το υπερώο της συναγωγής είχε βιτρό και το φως του ήλιου, καθώς έμπαινε στη συναγωγή, χρωματιζόταν, δημιουργώντας έτσι μια επιβλητική ατμόσφαιρα στο χώρο. Εφαπτόμενα σχεδόν τα κτίσματα διαφόρων κοινοφελών ιδρυμάτων με το κτίσμα της Kal Cabol, λειτουργούσαν έχοντας ως σημείο αναφοράς το κέντρο της πνευματικής ζωής της εβραϊκής κοινότητας. Τα ευαγή αυτά ιδρύματα ήσαν: ένας χώρος για γυναίκες (Snoga), ένα ιεροσπουδαστήριο, μια ραββινική βιβλιοθήκη, σημαντική για το πλήθος των συγγραμμάτων που περιείχε, ένα άνετο αναγνωστήριο, ένας ξενώνας και ένα παρεκκλήσιο, το οποίο αρχικά είχε χρησιμεύσει ως δημοτικό σχολείο (Melbar).

Οι καλές οικονομικές συνθήκες στην πόλη των Σεφρών, σε συνδυασμό με την ανεκτικότητα που επιδείκνυε προς το εβραϊκό στοιχείο, τόσο ο ορθόδοξος πληθυσμός της πόλεως όσο και η τουρκική διοίκηση, προσέλκυσαν νέους εποίκους, που συνέβαλαν στη ραγδαία αύξηση του εβραϊκού πληθυσμού. Οι οικονομικά εύποροι Εβραίοι έχτισαν τα αρχοντικά τους έξω από την περίμετρο του αρχαίου Κάστρου και πάντως όχι μακριά από την Kal Cabol. Ο περιορισμένος όμως χώρος της αρχαίας κοινότητας στην περιοχή Σαράντα Οντάδες δεν επαρκούσε να στεγάσει τον κύριο όγκο του εβραϊκού πληθυσμού. Έτσι δημιουργήθηκε σιγά σιγά μια νέα συνοικία έξω από τα τείχη της πόλεως.

Περί το 1850 η αύξηση του εβραϊκού πληθυσμού στην καινούργια συνοικία στο προάστιο **Arabajilar**, που ονομαζόταν από τους Τούρκους και **Dogharby mahalessi**, σε συνδυασμό με τις δύσκολες καιρικές συνθήκες που επικρατούσαν κατά τη διάρκεια του θέρους και του χειμώνα, επέβαλαν την ανέγερση ενός οίκου προσευχής στο κέντρο της νέας εβραϊκής συνοικίας, που σήμερα συμπίπτει με την περιοχή που ορίζεται από την οδό Αθανασίου Αργυρού. Η ανέγερση του Midrasch στη νέα συνοικία προκάλεσε την αντίδραση του μητροπολιτικού εβραϊκού κέντρου, που στηριγμένο σε ερμηνείες παλαιών ραββίνων πάνω στο Ταλμουδ Τορά επέμενε στη λογική του ενιαίου χώρου προσευχής για όλη την εβραϊκή κοινότητα. Παρά την αντίδραση, η ανέγερση του νέου ευκτηρίου οίκου ολοκληρώθηκε. Για τη λειτουργία όμως αυτού του οίκου προσευχής χρειαζόνταν και μερικά Σεφαρείμ, δηλαδή κυλινδρικές περγαμινές, γραμμένες από καλλιγράφο,

που περιείχαν τα κείμενα του Νόμου (Τορά) και φυλάσσονταν στο "Εχάλ Ακόδες", στο ανατολικό μέρος της μεγάλης συναγωγής. Ο μόνος τρόπος αποκτήσεώς τους, αφού δεν υπήρχε περίπτωση να παραχωρηθούν μερικά Σεφαρείμ ως προσφορά του κέντρου προς τη νέα κοινότητα, ήταν η κλοπή. Η παράνομη αφαίρεση των Σεφαρείμ έγινε. Η πράξη όμως αυτή προκάλεσε τη σύγκρουση των δύο κοινοτήτων και τη δημιουργία μίσους, το οποίο ταλάνισε την εβραϊκή κοινότητα των Σερρών για πάρα πολλά χρόνια. Μάλιστα οι διαμάχες είχαν πάρει τέτοιες διαστάσεις, που στοίχισαν τη ζωή και σε ένα μέλος της "οχισματικής" κοινότητας.

Όπως έγραφε ο Μ. Κόβο, ο σερραϊός είναι ιδιαίτερα ευαίσθητος στην ομορφιά. Αγαπάει και γεύεται σαν καλλιτέχνης τις ωραίες μελωδίες. Στις Σέρρες, όπως και στην Ανδριανούπολη, συνεχίζει ο Μ. Κόβο, ο Εβραϊός έχει ένα αηδόνι στο λάρυγγά του. Όταν το σύνολο μιας κοινότητας αγαπάει τη μουσική, είναι επόμενο να δείξει ιδιαίτερο ενδιαφέρον και για τη θρησκευτική μουσική. Έτσι, στην ισραηλιτική κοινότητα των Σερρών, σπουδαίοι ψάλτες ήταν ο Joseph Amariglio, ο Rabbi Aron Amariglio, ο Rabbi Mocha Amariglio, ο Rabbi Abraham Matalon και ο εξαιρετός Haim Abraham Bueno. Οι Σερραίοι μάλιστα ψάλτες της συναγωγής και οι paitanim* θεωρούσαν υποχρέωσή τους από αγάπη προς την ανατολική μουσική, να παρακολουθούν την πέμπτη ημέρα της εβδομάδας, τις συνάξεις των δεοβίσηδων Mevlevi, οι τεκέδες (μοναστήρια) των οποίων άνοιγαν για όλους τους λάτρεις της ανατολικής μουσικής.

Η διοίκηση της εβραϊκής κοινότητας των Σερρών γινόταν από ένα συμβούλιο. Πρόεδρος του συμβουλίου ήταν ο μεγάλος ραββίνος και μέλη του, τα μέλη του εβραϊκού συμβουλίου και οι πεπαιδευμένοι και εύποροι Εβραίοι. Τα καθήκοντα αυτού του διοικητικού οργάνου της εβραϊκής κοινότητας ήσαν να καθορίζουν την αναλογία του φόρου σε κάθε ένα μέλος της κοινότητας, να ρυθμίζουν την πρόσληψη και πληρωμή των δασκάλων του σχολείου, να επιβλέπουν και να κατευθύνουν τη λειτουργία του Bikour Holim⁹, να επιβλέπουν, σε συνεργασία με το "Σοχέτ"¹⁰, τη λειτουργία των σφαγείων, να κατευθύνουν το έργο βοήθειας προς τους φτωχούς, το έργο του συμβουλίου της συναγωγής, το έργο των θρησκευτικών αδελφοτήτων, ενώ διόριζε, το διοικητικό αυτό κέντρο, τις επιτροπές που επέβλεπαν ειδικότερα τη λειτουργία της συναγωγής, του σχολείου, το έργο και τη δράση της κοινωνικής πρόνοιας. Στην εβραϊκή κοινότητα των Σερρών επίσης το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι δεν το είχαν όλα τα μέλη, αλλά μόνο οι εύποροι Εβραίοι. Εξάλλου τα μέλη της εβραϊκής κοινότητας των Σερρών ανέπτυξαν έντονη κοινωνική δραστηριότητα και με

*Αποψη της άλλοτε εβραϊκής συνοικίας των Σερρών (οδός Αθαν. Αργυρού).

τους Χριστιανούς υπεραμύνονταν τα συμφέροντα της πόλεως τους.

Ο χρονογράφος των Σερρών Παπασυναδινός μας μιλά για τη θετική αλληλοεπίδραση των δύο κοινοτήτων. Έτσι, και χάρι παραδείγματος, μνημονεύω σημείωση του Παπασυναδινού στα 1620-21, στην οποία σημειώνεται η σημαντική συμβολή του εκχριστιανισμένου Εβραίου Χριστοδοούλου στην εκμάθηση της υφαντικής τέχνης από τους Σερραίους. Αλλά και η κοινωνική συμπεριφορά των Σερραίων εβραϊκής καταγωγής ήταν ίδια με αυτή των Χριστιανών. Ο Παπασυναδινός σώζει στο χρονογράφημά του μια είδηση, που αφορά το διαγούμισμα (λεηλασία) που έκαναν Χριστιανοί και Εβραίοι στα 1622 στην περιουσία κάποιου Αγιάνη (προύχοντα) ονόματι Μεχμέτ Γιαζίτζη. Από τις πληροφορίες του πολυτίμου για την ιστορία της πόλεως των Σερρών χρονικού του Παπασυναδινού αντλούμε και ειδήσεις για τον κοινό πόνο που έζησαν οι δύο κοινότητες, καθώς και για την αλληλοϊψοστήριξή τους το 1641, χρονιά του λοιμού που αποδεκάτισε τον πληθυσμό των Σερρών. Πρόσθετη μαρτυρία της ακμαίας εβραϊκής κοινότητας έχουμε και από τον Τούρκο περιηγητή Εβλιγιά Τσελεμπή που επισκέφθηκε την πόλη των Σερρών το 1669-70.

Γράφει λοιπόν στο οδοιπορικό του ο Τούρκος περιηγητής: **"Το εσωτερικό του ερμυνού¹¹ τούτου τείχους είναι κατωκημένον υπό ανθρώπων και διακόσμητον. Είναι φρούριον ηρειπωμένον, πλήρες Εβραίων, απίστων Ελλήνων, Αρμενίων, Λατίνων, Βουλγάρων και διεγθαρμένων Σέρβων"**

Πνευματική κίνηση

Η πνευματική και οικονομική παρουσία της εβραϊκής κοινότητας των Σερρών στην ανάπτυξη της πόλεως ήταν σημαντική στο διάβα των αιώνων. Στην πόλη των Σερρών έζησε και δίδαξε η πιο σπουδαία

προσωπικότητα του 16ου αιώνα, ο ραββίνος R. Joseph Taitagak. “*Δάδα που φωτίζει τον κόσμο*”, αποκαλούνταν οι σύγχρονοί του τον Ραβίνο R. Joseph Taitagak, που πέθανε στη Θεσσαλονίκη του 1565. Τον 16ο αιώνα και στα χρόνια του Σουλείμάν του Μεγαλοπρεπή έζησε στην πόλη των Σερρών και ο ραββίνος Salomon ha Chironi ο Σερραίος. Οι σύγχρονοί του τον παρομοίαζαν, για την όλη του λαμπρή παρουσία, με “*Κέδρο του Λιβάνου*”. Επίσης στη συναγωγή των Σερρών δίδαξαν και λειτούργησαν οι ραββίνοι Yehouda ben Bolat, Eliaou Halevy και Salomon ben Mazaltov. Ξεχωριστή ήταν η παρουσία το 1515 του ραββίνου Tjoseph Firmon που ήταν διάσημος ως εξηγητής του Νόμου, ενώ ήταν και σπουδαίος ψάλτης, έγκυρος θεολόγος, λυρικός ποιητής και αριστοτελικός φιλόσοφος. Μαθητής του υπήρξε ο επίσης σημαντικός για την προσφορά του στην κοινότητα των Σερρών ραββίνος Salomon ha Cohen. Ο ραββίνος Tjoseph Firmon πέθανε στο Lerante το 1579. Η ραββινική έδρα των Σερρών υπηρέτηθηκε και από τα μέλη της οικογένειας Miranta, των οποίων τα έργα υπάρχουν στις πιο σημαντικές βιβλιοθήκες των Yeschivoth στην Ανατολή. Ανάστημα της εβραϊκής κοινότητας των Σερρών ήταν και ο πολὺς Σάμουελ-χα-Κόεν, που έγινε ηγέτης του Εβραϊσμού αντικαθιστώντας τον Σάμουελ-ντε-Μεντίγια.

Στη συνοικία των “*Σαράντα Οντάδων*” έγραφαν τα σημαντικά έργα τους οι ραββίνοι Χαΐμ Αβραάμ Νταβίντ, Μορδοχάι Ασέο και Νισσίμ Μουσεϊρί, συγγραφείς των έργων Tiferet Adam, Hggid Mordekhai και Beer Mayim Hayyim αντίστοιχα.

Κατά τα τελευταία χρόνια του 18ου αιώνα και στην αρχή του 19ου αιώνα τη ραββινική έδρα των Σερρών υπηρέτησαν οι ραββίνοι G. Rabbi Haim Abraham Stroussa, συγγραφέας του διτομου έργου “*Υερεκή Αωραηαμ*”, G.R. Rabbi Haim Abraham ben David, ο Rabbi Simon ben Hasson, ο επονομαζόμενος και Rab ha Massid, ο ραββίνος Menahem ha Cohen ben Arbout, που, για την ευρυμάθειά του και τη μεγάλη του φήμη ως σοφού, προσκλήθηκε το 1863 στην Κωνσταντινούπολη από το σουλτάνο Abdul Aziz και το Μεγάλο βεζίρη Fuad Pacha μαζί με τους μεγάλους ραββίνους Palacci de Smyrne και Yakir Gueron, για να αποφασίσουν την αντικατάσταση του μεγάλου ραββίνου της βασιλεύουσας Jacob Avigdor.

Ένας τελευταίος της λαμπρής σειράς των σπουδαίων λειτουργών της ραββινικής έδρας των Σερρών είναι ο απόγονος του μεγάλου ραββίνου του 16ου αιώνα Rabbi Jacob ben Madid, ο ραββίνος Samuel Raphael ben Hadid. Ο ραββίνος S.R. Hadid γεννήθηκε στην πόλη των Σερρών το 1813 και πέθανε σ' αυτή το 1887. Μνημονεύταν σαν άνδρας με σπάνια ομορφιά. Ήταν μεγάλος ερμηνευτής του “*Ταλμούδ*”, σπουδαίος ιεροκή-

ρυκας και ποιητής μεγάλης αξίας. Προικισμένος με εξαιρετική φωνή, όταν έψαλλε κατά τη διάρκεια των ιεροτελεστιών του Roch Hachana¹², του Kippour¹³ και ιδιαίτερα κατά την τελευταία ημέρα της γιορτής της Σκηνοπηγίας, τη Simhath Thora¹⁴, ελληνικές οικογένειες, αλλά και αρκετοί Μουσουλμάνοι μαζεύονταν έξω από τη συναγωγή, για να τον ακούσουν. Κατά τη διάρκεια της γιορτής του Εξιλασμού¹⁵ και πριν από την προσευχή “*Νεϊλά*”¹⁶ γινόταν επιμνημόσυνη δέηση για όλους τους μεταστάνας των προσκαίρων. Αυτήν την ώρα, την ώρα του Kol Nibre¹⁷, ειδικά στη συναγωγή των Σερρών με ιδιαίτερη επισημότητα διαβάζονταν τα ονόματα όλων των ραββίνων που προσέφεραν τις υπηρεσίες τους στην κοινότητα από τον 16ο αιώνα και εξής.

Εκπαίδευση

Πόλη των “*Φιλανθρώπων και των Μαικηνών*” χαρακτηρίζουν την πόλη των Σερρών οι εβραϊκές καταγωγής λόγιοι του 19ου αιώνα.

Το 1839 η εβραϊκή κοινότητα των Σερρών, με συνολικό πληθυσμό 800 ατόμων, έχει μία συναγωγή, 20 Priests (ιεροψάλτες), 1 σχολείο με 2 δασκάλους και 74 μαθητές οικότροφους καθώς και άριστα οργανωμένη ταχυδρομική υπηρεσία. Νωρίτερα πάντως από το 1883 η κοινότητα, εξ αιτίας του υπερπληθυσμού της, έχει χωρισθεί σε δύο τμήματα, αφού το 1881 ζουν στην πόλη των Σερρών 995 Εβραίοι, πληθυσμός που ήταν μάλλον αδύνατο να ζήσει στα περιορισμένα όρια της κοινότητάς τους μέσα στην πόλη.

Το 1883 ο δημοσιογράφος Γεώργιος Τσιάκας επισκέφθηκε την πόλη των Σερρών και σε άρθρο του, που δημοσιεύθηκε στο “*Ημερολόγιο της Ανατολής*”, σώζει την πληροφορία πως η εβραϊκή κοινότητα έχει δύο συναγωγές, “*μία εν εκατέρω των συνοικιών*”. Η κάθε συνοικία έχει και το δικό της σχολείο. Η εβραϊκή κοινότητα των Σερρών φρόντιζε να διδασχθεί η πατρώα γλώσσα. Αξιοποιώντας σοφούς δασκάλους οργάνωσε τη διδασκαλία της εβραϊκής γλώσσας στους νέους γόνους. Η μαθητεία των νέων παιδιών στην πατρώα γραμματεία, αλλά και στην θύραθεν παιδεία εκείνα τα χρόνια γινόταν στις μεν εύπορες οικογένειες με την πρόσληψη ιδιωτικού δασκάλου, στις δε οικονομικά ασθενέστερες με τη φροντίδα της εβραϊκής κοινότητας. Από πολύ παλαιά υπήρχε στην κοινότητα των Σερρών ένα σχολείο (Hadarim) που αρέσκονταν οι Εβραίοι να το ονομάζουν με το αρχαίο όνομα “*Melbar*”. Στο σχολείο αυτό γινόταν η διδασκαλία της Βίβλου, του Ισπανικού Judeo (σεφαραδίτικη γλώσσα ή αλλιώς Judeo-Espaniol), της αριθμητικής και βέβαια της ελληνικής γλώσσας, που ήταν απαραίτητη για τη συμβίωση των

Εβραίων με τον περιβάλλοντα την κοινότητά τους ελληνικό πληθυσμό. Σπουδαίοι δάσκαλοι της εβραϊκής γραμματείας ήταν ο Rabbi Jacob Passy, που δίδαξε τον 16ο αιώνα, ο Rabbi Nathan, ο Rabbi Abraham Matalon, ο Rabbi Meir Tchemino, ο Rabbi Joseph Perahia, ο Rabbi Jacob Passy, απόγονος του ομώνυμου σοφού ραββίνου του 16ου αιώνα, ο Rabbi Moche Amariglio, ο Rabbi Haim Behar Abraham, ο Rabbi Saltiel Aschkenazi και ο Haim Kabili.

Περί τα μέσα του 19ου αιώνα ιδρύθηκε στην εβραϊκή μητροπολιτική κοινότητα των Σεργών ένα σχολείο μεγάλων διαστάσεων, που περιβαλλόταν από κήπο, το Talmud Tahor. Το σχολείο αυτό αντικατέστησε τη μέχρι τότε διαδεδομένη συνήθεια των πλουσίων Εβραίων να μαθαίνουν στα παιδιά τους τη θύραθεν παιδεία με την πρόσληψη ιδιωτικού παιδαγωγού. Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα στο Talmud Tahor περιελάμβανε την εκμάθηση της εβραϊκής γλώσσας, τη σπουδή στη Βίβλο, την εκμάθηση του τυπικού των ιεροτελεστιών, τη μελέτη της εβραϊκής γραμματικής, τη γνώση της εβραϊκής ιστορίας, την εκμάθηση της τουρκικής, γαλλικής και ελληνικής γλώσσας.

Στο Talmud Tahor δίδαξαν οι καθηγητές: M. Guardjella, Jacob Azaria, Jacob Ovadia, Mercado Banrudi, Salomon Counio, M. Dollmcin, Benjamin Hakim Mitrani, Jacques Ashkenazzi και ο Ααρών Μπαρούχ στο σχολείο της νέας κοινότητας την περίοδο του μεσοπολέμου. Τα δύο σχολεία της εβραϊκής κοινότητας, ένα σε κάθε συνοικία, στις αρχές του 20ου αιώνα λειτουργούσαν με την οικονομική υποστήριξη της βαρόνης Ed.de Rothschild. Το 1906-7 και οι δύο εβραϊκές κοινότητες αριθμούν 1.420 άτομα με δυο συναγωγές και δυο σχολεία, ένα σε κάθε κοινότητα.

Το 1901 στο σχολείο της εβραϊκής συνοικίας **Σαράντα Οντάδες** λειτούργησε η σχολή Αλλιάνς (Alliance Israelite Universelle) με 145 μαθητές. Η σχολή αυτή διέκοψε τη λειτουργία της με επέμβαση των Βουλγάρων το 1912.

Οι σχέσεις των δύο κοινοτήτων, της χριστιανικής και της εβραϊκής, ήταν άριστες πριν και μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους. Κατά τη μαρτυρία της Άννας Τριανταφυλλίδου, την πρώτη ημέρα της γιορτής της Σκηνοπηγίας¹⁸ οι Χριστιανοί επισκέπτονταν τους φίλους τους στις εβραϊκές συνοικίες με δώρα. Στις αυλές των εβραϊκών σπιτιών στήνονταν κιόσκια (καμίσια), κατασκευασμένα με χλωρά καλάμια, στα οποία έμεναν οικογενειακώς οι Εβραίοι σε όλη τη διάρκεια της γιορτής της Σκηνοπηγίας, και σε αυτούς τους χώρους γινόταν η υποδοχή και το κέρασμα των καλεσμένων.

Ελάχιστα, είναι τα στοιχεία που ξέρουμε για τη διαρρύθμιση ενός εβραϊκού σπιτιού, που βρισκόταν

στη συνοικία **“Γιαχουτιλέρ Χαβλισή”**¹⁹. Γνωρίζουμε πως οι Εβραίοι που ζούσαν στη συνοικία **“Σαράντα Οντάδες”** (Γιαχουτιλέρ Χαβλισή), παρείχαν αβραμιαία φιλοξενία στους επισκέπτες τους, είχαν ιπποτικά ήθη, περήφανο βάδισμα και ήταν εξόχως σχολαστικοί με την καθαριότητα. Στα σπίτια τους, πάνω και δεξιά της κεντρικής εισόδου, υπήρχε η **“μεζουζά”**. Η **“μεζουζά”**, ήταν ένα φυλακτό. Ήταν κατασκευασμένο αυτό το φυλακτό, από ένα μικρό κύλινδρο, περγαμινό, που πάνω του ήταν καλλιγραφικά γραμμένοι ο στίχος: **“Ισραήλ άκουσε. Ένας είναι ο Κύριος και ο Θεός μας”** (Δευτερ. 6, 6).

Όταν έσμιγαν για παιχνίδι Χριστιανόπουλα με Εβραϊόπουλα ένα από τα αγαπημένα τους παιχνίδια ήταν να αναπαραστήσουν, υποδυόμενα ρόλους σπουδαίων προσώπων, τη Μεγάλη Εξοδό των Εβραίων. Έτσι, πρόσωπα πολύ γνωστά για τα παιδιά, όπως ο Ιησούς του Ναυή, ο Μωϋσής, ο Ααρών, η Καλλιστώ, η προφήτισσα Μαρία έπαιρναν σάρκα και οστά, καθώς τα υποδύονταν τα μικρά Χριστιανόπουλα και Εβραϊόπουλα στα παιχνίδια τους.

Εμπορική δραστηριότητα

Το εμπόριο του βάμβακος, που γνώρισε μεγάλη άνθηση κατά τη διάρκεια του αμερικανικού εμφυλίου πολέμου (1860-1865), το εμπόριο του γλυκάνισου, του όπιου, των δημητριακών, καθώς και άλλων αγροτικών και βιοτεχνικών προϊόντων, ήταν το αντικείμενο της εμπορικής δραστηριότητας των σεργαϊκής καταγωγής Εβραίων. Μερικά μέλη της κοινότητας διακρίθηκαν και ως γιατροί, φαρμακοποιοί και δικηγόροι. Οι αρχηγοί των μεγαλοαστικών οικογενειών της εβραϊκής κοινότητας ήταν διαχειριστές της περιουσίας των Τούρκων Πασάδων που έζησαν στην πόλη των Σεργών. Έτσι, υπηρέτησαν ως διαχειριστές της περιουσίας των: Evrenos Μπέη, Yossout Pasha, Ismael Μπέη, Youssouf Μπέη, Alli Pacha Μπέη, Houloussi Μπέη, Akiel Μπέη, Chatik Μπέη, Hadji Μπέη, Zahir Μπέη, Chatir Μπέη, Oglose Μπέη, Ismail Μπέη και Hadji Μπέη οι οικογένειες των Εβραίων: Aron Ascaloni, Mercado Ascaloni, Avon Ovadia, Kara Yacco Ovadia, ενώ οι οικογένειες των: Yossephatchi Faraggi, Mouchonatchi Faraggi, Davitchon, Avramatchi Faraggi, Abraham Benruby, Josue Abravanel, Abraham Simantob και Lazare Aschkenazi ήλεγχαν το εμπόριο, τη διακίνηση του χρήματος μέσω πιστωτικών γραφείων.

Τα μέλη αυτών των οικογενειών κατείχαν αξιοζηλευτές θέσεις στη σεργαϊκή κοινωνία, όπως ο Menahem Simantov, που ήταν πρόξενος του Ιταλικού Βασιλείου, ο Vital Moise Faraggi που ήταν δικηγόρος

και νομικός σύμβουλος της Γενικής Διευθύνσεως Καπνών της Οθωμανικής διοικήσεως, ο Mouchonachi Faraggi, που ήταν πρόξενος της Αυτοκρατορικής, ο Behor Aschkenazi, που ήταν αυτοκρατορικός θησαυροφύλακας στη Νομαρχία Δράμας. Οι πρόγονοι αυτών των οικογενειών ήταν γραμμένοι στα βιβλία ευγενικής καταγωγής των πόλεων της Καστίλης, του Αραγκόν και της Καταλονίας, της Ναβάρρα και της Ανδαλουσίας. Οι απόγονοι αυτών των οικογενειών διατηρούσαν, παρά την παρακμή που ο χρόνος και τα ιστορικά γεγονότα μοιραία επιφέρουν, την παλιά τους αρετή.

Πηγή πλούτου και αιτία ευημερίας για την εβραϊκή κοινότητα ήταν η ετήσια εμποροπανήγυρη των Σεργών²⁰. Περί τα τέλη Μαρτίου και στις αρχές του Απριλίου στην πόλη των Σεργών, όπως μαρτυρεί ο Μ. Κόβο, έρχονταν πραγματευτές και εμπορικές κομπανίες από τη Βουλγαρία, τη Σερβία, την Αλβανία, τη Βλαχία, τη Μολδαβία, τη Θεσσαλία, την Αυτοκρατορική και αρκετές φορές και από τη Ρωσία, για να πουλήσουν τα προϊόντα τους. Η μεταπώληση και αγορά αγροτικών προϊόντων, αλόγων, δερμάτων, μπαχαρικών, χρωματικών ουσιών, μεταξωτών, βαμβακερών, μάλλινων υφασμάτων, όπλων, καθώς και κρασιού και ρωσικού χαβιαριού ήταν μερικά από τα προϊόντα που διακινούνταν στο σεραϊκό παζάρι, που γνώρισε ημερες δόξας ανάμεσα στα έτη 1860 και 1870. Στην ετήσια αυτή εμποροπανήγυρη οι Εβραίοι έμποροι είχαν δύο θέσεις για τη διακίνηση των προϊόντων τους που ονόμαζαν *Kerevan hani viejo* (παλιά αγορά) και *Kerevan hani nuevo* (νέα αγορά).

Αυτή την εποχή στην πόλη των Σεργών η εβραϊκή κοινότητα έχει περί τα 1.000 μέλη. Η εμπορική ακμή των Σεργών προσελκύει τους μεγαλοαστούς της εβραϊκής κοινότητας Θεσσαλονίκης, που μεταφέρουν στην πόλη μέρος από τις εμπορικές τους δραστηριότητες. Ο εμπορικός οίκος της οικογένειας Ghedalia Errera φτιάχνει καταστήματα πωλήσεως ψιλικών, οι φίρμες Franes και Scialom διαθέτουν φαρμακευτικά προϊόντα, οι Bensussan και Simha ιδρύουν εργοστάσια και ο οίκος Florentin ιδρύει πιστωτικό κατάστημα. Η είσοδος των Θεσσαλονικέων εμπόρων προκαλεί μια ανάλογη έξοδο από την πόλη των Σεργών προς την περιφέρεια για εμπορικές δραστηριότητες μεγάλων οικογενειών. Περί το 1870 μετακινούνται προς το Νευροκόπι, την Ξάνθη, τη Θεσσαλονίκη, τη Δράμα και αλλά αστικά κέντρα οι οικογένειες των Benveniste, Michael, Ovadia, Daniel, Simantov κτλ. Στο τέλος του 19ου αιώνα οι οικογένειες των Elie Cougno, Abraham Cougno και Chedalia Cougno κυριαρχούσαν στο εμπόριο υφασμάτων. Οι οικογένειες Behoratchis Benveniste, Mosche Bourla, Lazare Aschenazzi και

Jacob Ovadia διακρίθηκαν ως δικηγόροι.

Το ιατρικό επάγγελμα άσκησαν με μεγάλη ευσυνειδησία και φιλόανθρωπα αισθήματα οι οικογένειες των Abraham Benrubby, Moise Benrubby, Vital Benrubby και Amon de Medonsa, που ήταν Αμερικανοί πολίτες. Ο Amon de Medonsa ήταν πρόξενος της Βουλγαρίας. Φαρμακοποιοί μεγάλης φήμης ήταν τα μέλη των οικογενειών Juda Cohen, Josue Yeschoua, ενώ οι οικογένειες των Aboulafia, Samuel Ascaloni και Haim Florentin ήταν ταμίες του οθωμανικού κράτους. Ο εβραϊκής καταγωγής Σεργαίος Vital Haim Faraggi ήταν δικηγόρος και γεωρυσιαστής. Η εβραϊκή κοινότητα των Σεργών τα τελευταία χρόνια του 19ου αιώνα κερδίζει σε αίγλη, καθώς μέλη της γίνονται ο Moise Effendi Albala, δικαστής, πρόεδρος πρωτοδικείου, οι στρατιωτικοί γιατροί Haim και Bahar Souroujon, καθώς και ο κτηνίατρος Jacob Effendi Behar.

Παρά το γεγονός της υπάρξεως αυτών των σπουδαίων οικογενειών ο περισσότερος πληθυσμός της εβραϊκής κοινότητας των Σεργών αντιμετώπιζε σοβαρά προβλήματα επιβιώσεως, τα οποία η εβραϊκή κοινότητα προσπαθούσε να θεραπεύσει, όταν οξύνονταν, με τη φιλανθρωπία. Τα επαγγέλματα που ασκούσαν οι μικρής οικονομικής επιφάνειας Εβραίοι ήταν το επάγγελμα του παλαιοπώλη, της πλύστρας, του χαμάλη, του υπηρέτη, της παραμάνας. Οι φτωχοί Εβραίοι των Σεργών απέφεναν, όσο τους ήταν δυνατό, την κοινοτική βοήθεια την οποία θεωρούσαν ταπεινωτική. Η βοήθεια που δέχονταν οι φτωχοί Εβραίοι των Σεργών, χωρίς να αισθάνονται ταπεινωμένοι, ήταν η βοήθεια από τους μαικήνες και φιλανθρώπους, ο σπουδαιότερος των οποίων ήταν ο Josephatchi Faraggi, παππούς του γεωρυσιαστή Vital Faraggi. Ο J. Faraggi ήταν ένας εξόχως διακριτικός άνθρωπος. Το φιλανθρωπικό του έργο απάλυνε τη δυστυχία των ομοθρήσκων του, χωρίς να τους προκαλεί αισθήματα ταπεινώσεως.

Ο εβραϊκής καταγωγής Σεργαίος περιγράφεται από τον Μ. Κόβο ως καλός σύζυγος, στοργικός πατέρας, γενναιόδωρος, ευγενικός, προνοητικός, νηφάλιος, εξυπηρετικός και κυρίως φιλόξενος. Είναι ευλαβής, χωρίς θρησκευτικούς φανατισμούς, αυστηρός και συντηρητικός όπου πρέπει, ανεκτικός προς τους συνάνθρωπους του, αγαπάει τον τόπο του και είναι πιστός στις φιλίες του.

Πολιτιστική δραστηριότητα

Το θέατρο και ο κινηματογράφος ήταν χώροι όπου τα μέλη της εβραϊκής κοινότητας έδειξαν μία δυναμική πρωτοπορία. Ο Μεναχέμ Σιμαντώβ, στο σπίτι του οποίου στεγάστηκε το Ιταλικό Προξενείο, οι Αζα-

ρία Οβαδία και Σαμουέλ Καμπυλή ήταν αυτοί που διέπρεψαν εισάγοντας στη ζωή των Σεργαίων τον κινηματογράφο.

Η αρχαία εβραϊκή κοινότητα των Σεργών, πριν από το 1913, είχε ένα ευκτήριο οίκο, που λειτουργούσε σαν νοσοκομείο, το Bikour Holim. Το Ίδρυμα αυτό είχε τους γιατρούς του, τον φαρμακοποιό του και εξασφάλιζε στους φτωχούς τη στοιχειώδη ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, καθώς και το καθημερινό τους συσσίτιο. Η Εβραϊκή κοινότητα είχε τρεις θρησκευτικές αδελφότητες τη Λεβαγιά, Ροχτσά και Κβαρίμ, που φρόντιζαν για την τάξη και την εφαρμογή του τυπικού κατά την εξόδιο τελετή. Τα μέλη αυτών των αδελφοτήτων υπάγονταν σε μια ευρύτερη επιτροπή την Ιερή Επιτροπή (Χεβρά Καντισά). Ειδοποιημένες οι αδελφότητες από τους οικείους μετά την εκπνοή του ανθρώπου, έλουζαν το νεκρό και τύλιγαν το σώμα του σε αρωματικά σινδόνια. Αυτών των αδελφοτήτων μέλη ήταν οι μοιρολογητές, οι νεκροφόροι, καθώς και αυτοί που φρόντιζαν για την ταφή. Τα μέλη αυτών των αδελφοτήτων παρακολουθούσαν ανελλιπώς και με κατάνυξη όλες της θρησκευτικές γιορτές, μάθαιναν τους ψαλμούς και βοηθούσαν τον "Σοχέτ", που ήταν ο υπεύθυνος ελεγκτής των σφαγείων της κοινότητας. Ο "Σοχέτ" ήταν παρών κατά τη σφαγή των ζώων στο εβραϊκό σφαγείο. Έκρινε και τελικά ενέκρινε την καταλληλότητα του κρέατος, αφού η κοινότητα, είχε τα επιτρεπόμενα φαγητά "Κασέρ" (Κρέατα από δίχλο ζώο) και τα απαγορευμένα φαγητά "Ταρέφ" (χοιρινό κρέας, ορισμένα θηράματα). Τα μέλη των θρησκευτικών αδελφοτήτων παρακολουθούσαν με επιμέλεια όλες της θρησκευτικές συνάξεις και δεν ασχολιούνταν με τα εγκόσμια. Στην εβραϊκή κοινότητα των Σεργών περί τα μέσα του 18ου αιώνα αναπτύχθηκε ένα πολιτιστικό κίνημα με το όνομα "Los Vente y dos". Μέλη, αυτού του πολιτιστικού κινήματος, ήταν νέοι των μεγαλοαστικών εβραϊκών οικογενειών, που πρωτοστάτησαν στη δημιουργία πολιτιστικών συλλόγων. Οι σύλλογοι: Φίλοι της παιδείας, Φίλοι της Βιβλιοθήκης, Σύλλογος Κορασίδων, Εταιρεία Αγαθοεργιών είχαν μέλη και από τις δυο εβραϊκές κοινότητες, λειτουργώντας έτσι και ως συνδυετικός κρίκος για όλη την εβραϊκή οικογένεια. Οι νεαροί αστοί είχαν δημιουργήσει και ένα καφενείο, που ήταν μόνο για την Ελίτ της Εβραϊκής κοινότητας. Η Εβραϊκή ένωση "Φίλοι της Προόδου", που την αποτελούσαν φιλοπρόοδα μέλη και των δύο εβραϊκών συνοικιών, οργάνωνε γιορτές στην πόλη των Σεργών με φιλανθρωπικούς στόχους σε ισπανοεβραϊκή διάλεκτο αρκετά πριν την καταστροφή του 1913, συγκεκριμένα το 1906.

Νεότερα χρόνια

Η ζωή των μελών της εβραϊκής κοινότητας μπήκε σε δοκιμασία με την εμφάνιση του Βουλγαρικού στρατού στην πόλη των Σεργών. Διώξεις και δημεύσεις των περιουσιών ανάγκασαν τους πιο ευπόρους να εγκαταλείψουν την πόλη και να ζητήσουν καταφύγιο στη Θεσσαλονίκη μετά τη λεηλασία του αρχοντικού του M. Haim Florentin που υπήρξε και θησαυροφύλακας του τουρκικού κράτους. Στις 28 Ιουνίου του 1913 οι Βούλγαροι πυρπολούν την πόλη των Σεργών. Το απόγευμα της ίδιας ημέρας η εμπροσθοφυλακή του Ελληνικού Στρατού αντικρύζει τα ερείπια της κάποτε οικονομικά ακμαίας και πολυάνθρωπης πόλεως. Η αρχαία συνοικία των Εβραίων έχει καί. Η συναγωγή, η πλούσια βιβλιοθήκη, το σχολείο, το νοσοκομείο, οι ευκτήριοι οίκοι, καθώς και τα αρχοντικά των Εβραίων έχουν γίνει παρανάλωμα της φωτιάς. Μετά την πυρπόληση της πόλεως οι Εβραίοι των Σεργών βρήκαν καταφύγιο στις εβραϊκές κοινότητες της ευρύτερης περιοχής. Οι κοινότητες της Σιλίστριας, της Σόφιας, του Νευροκοπίου, της Γιάμπολη, της Δράμας, της Καβάλας και της Θεσσαλονίκης πρόσφεραν στέγη και παρηγοριά στους κατεστραμμένους οικονομικά Εβραίους των Σεργών. Μετά την καταστροφή της πόλεως το 1913 το κέντρο βάρους της εβραϊκής δραστηριότητας μεταφέρθηκε στην εκτός των τειχών συνοικία, τα γνωστά ως Εβραϊκά, όπου σώζεται και το κάποτε ακμαίο δημοτικό τους σχολείο, στο οποίο σήμερα στεγάζονται το 6ο και 16ο Δημοτικό Σχολείο των Σεργών. Εδώ μετέφερε την έδρα της και η σχολή Alliance Israelite Universelle που λειτουργήσε έως και τα μέσα της δεκαετίας του 1930.

Η ζωή στην πόλη των Σεργών μετά την καταστροφή του 1913, αργά, αλλά σταθερά βρίσκει το ρυθμό της. Το 1915, 1916 και 1917 οργανώνονται γιορτές στο σχολείο της κοινότητας με στόχο τα έσοδα από την ψυχαγωγία των μελών της κοινότητας να διατεθούν για την ενίσχυση των απόρων μαθητών. Η αριότητα της δεύτερης βουλγαρικής κατοχής το 1917 ανάγκασε αρκετούς Εβραίους να εγκαταλείψουν τη γενέθλια πόλη και να καταφύγουν στη Θεσσαλονίκη. Οι εναπομείναντες εξακολουθούν να ελπίζουν σε καλύτερες μέρες και οργανώνουν τη ζωή τους προσθέτοντας στη σκληρότητα της καθημερινότητας το ευχάριστο προϊόν καλλιτεχνικών εκδηλώσεων. Οργανώνονται σχολικές γιορτές, σε ισπανοεβραϊκή γλώσσα, με στόχο τα έσοδα να διατεθούν για ενίσχυση των άπορων μελών της εβραϊκής κοινότητας των Σεργών. Στο διάστημα του μεσοπολέμου στην πόλη δραστηριοποιούνται πολιτιστικά δυο Εβραϊκές αδελφότητες, η "Μπικουμ Χουλίμ" και η "Φρατιρνίτε".

ρίζει τεκμηριωμένα πως η φήμη αυτή δεν έχει αξιόπιστες βάσεις. Ενδεχομένως η βύθιση ενός πλοίου, κατά τον ιστορικό Gilbert, ασφαλώς μικρότερου από αυτά που μετέφεραν τον κύριο όγκο των Εβραίων στη Βιέννη, να ευθύνεται, για την εδραίωση της περὶ πνιγμού φήμης, όλων των Ελληνοεβραίων της Μακεδονίας και της Θράκης στο Δούναβη. Η αλήθεια όμως είναι πως οι εβραϊκής καταγωγής Σεργάιοι, μαζί με όλους τους Ελληνοεβραίους της Ανατολικής Μακεδονίας, φτάνουν στις 31 Μαρτίου του 1943 στη Βιέννη, πιθανότατα με το πλοίο **"Tsar Dushan"**. Από τη Βιέννη με τράινα μεταφέρονται στο Κάτοβιτς της Πολωνίας και εκεί 1.096 οικογένειες, στο πλαίσιο εφαρμογής του προγράμματος των Ναζί για τὴν **"οριστική λύση του εβραϊκού ζητήματος στην Ευρώπη"** που αποφασίσθηκε τον Ιανουάριο του 1942 στη διάσκεψη της Wannsee, εξοντώνονται.

Από το σύνολο, της ακμαίας κάποτε εβραϊκής κοινότητας των Σεργών δε γλύτωσαν παρὰ τρεις μόνο άνθρωποι που απουσίαζαν για διαφόρους λόγους εκείνη τη φοβερή νύχτα του Μάρτη του 1943 από την πόλη.

Με ιστορική παρουσία επτακοσίων χρόνων, μια οικονομικά ακμαία, δημιουργικά πολιτιστική και πολυάνθρωπη κοινότητα, **η σεργαϊκή εβραϊκή κοινότητα**, έπαψε να υπάρχει από τη νύχτα της 3ης - 4ης Μαρτίου του 1943.

Η εργασία αυτή στηρίχθηκε στις παρακάτω μελέτες.

- Βακαλόπουλου Κωνσταντίνου: *Το εμπόριο της Θεσσαλονίκης 1796-1840*, Μακεδονικά, τομ.16,1976.
- Βουζούκα Νίκου: *Η γενοκτονία των Εβραίων στα στρατόπεδα Θανάτου Άουσβιτς Νταχάου, Σέρρες, 1966.*
- Καραναστάση Τάσου: *Ένας Νεομάρτυρας στις Σέρρες του Β' μισού του 15 αιώνας, ο Άγιος Ιωάννης ο Σεργαίος και η ακολουθία του, ποίημα του Μεγάλου Ρήτορος Μανουήλ Κορινθίου*, Βυζαντινά, τομ.16,1991, σμμ. 71.
- Ιδίου: *Σχόλια στη χρονογραφία του Παπασυναδίνου*. Αυτόνομη εργασία που περιλαμβάνεται στο βιβλίο του Ρ. Odorico *Αναμνήσεις και Συμβουλές του Συναδινού ιερέα Σεργών*, Association Pierre Belon.
- Κόντογλου Κωνσταντίνου: *Εγχειρίδιον Εβραϊκής Αρχαιολογίας*, Αθήνα,1844.
- Μοσχόπουλου Νικηφ.: *Η Ελλάς κατά τον Εβραϊά Τσε-*

λεμπή, Εταιρεία Βυζαντινών Ερευνών, τομ.15,1939.

- Νικολάου Νίκου: *Η Εβραϊκή Παρουσία στα Σέρρες*, περιοδικό Χρονικά, Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο, Δεκέμβριος 1985.
- Ιδίου: *Σκαπανείς της Ιστοριογραφίας και προβλήματα της ιστορίας των Σεργών*, Θεσσαλονίκη,1964.
- Παπαστρατή Θρασύβουλου: *Οι Εβραίοι της Κωνσταντινουπόλεως*, Χρονικά. Περιοδική έκδοση του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου Ελλάδος, Σεπτέμβριος - Οκτώβριος,1999.
- Ιδίου: *Οι Εβραίοι των Σεργών*, περιοδικό Συλλογές, τευχ. 182, 1999.
- Πέννα Πέτρου: *Η χρονογραφία του Παπασυναδινού*, Σεργαϊκά Χρονικά, τευχ. Α, Αθήνα,1938.
- Ιδίου: *Ιστορία των Σεργών*, Αθήνα, 1966.
- Πετμεζά Σωκράτη: *Οι Σέρρες και η περιοχή τους υπό τους Οθωμανούς*. Αυτόνομη εργασία που περιλαμβάνεται στο βιβλίο του Ρ.Odorico *Αναμνήσεις και Συμβουλές του Συναδινού ιερέα Σεργών*, Association Pierre Belon.
- Ιδίου: *Ερευνες σχετικά με το δημογραφικό και το οικιστικό πλέγμα της περιοχής των Σεργών κατά το Δέκατο πέμπτο και δέκατο έκτο αιώνα*, Δήμος Σεργών, Πρακτικά Συνεδρίου "Οι Σέρρες και η περιοχή τους από την αρχαία στη Μεταβυζαντινή κοινωνία", τομ. Α,1993.
- Ριτζαλέου Βασίλη: *Το τέλος των εβραϊκών κοινοτήτων στη Βουλγαρική ζώνη Κατοχής*, Χρονικά. Περιοδική έκδοση του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου Ελλάδος, Ιούλιος-Αύγουστος,1999.
- Τριανταφυλλίδου Άννα: *Άλλοι Καιροί*, Μακεδονικά Χρονογραφήματα, Αθήνα, 1958.
- Τζανακάρη Βασίλη: *Στοιχεία για τους Εβραίους των Σεργών στο Περιοδικό "ΓΙΑΤΙ" στα τεύχη 95,122,124,152, και στο τεύχος Νοεμβρίου - Δεκεμβρίου, 1997.*
- Ιδίου: *Τα Σέρρες του πολέμου της κατοχής και της αντίστασης*, Έκδοση περιοδικού, ΓΙΑΤΙ, 1998.
- Χρονικά. Περιοδική έκδοση του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου Ελλάδος. Αφιέρωμα στον Ελληνικό Εβραϊσμό, Νοέμβριος 1983.
- ALLIANCE ISRAELITE UNIVERSELLE. Έκδοση Ισραηλιτικής Κοινότητας Βόλου.
- Mercato Covo: *Apercu Historique sur la communaut*

Tel-Aviv 5722 - 1962. Ευχαριστώ το Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος, που έθεσε υπ' όψιν μου τη σπουδαία αυτή πηγή πληροφοριών για την Εβραϊκή Κοινότητα των Σεργών.

- Ευχαριστώ την κ. Ζανέτ Μπαττίνου, επιμελήτρια του Εβραϊκού Μουσείου, για τις πολύτιμες διευκρινήσεις της και την κ. Χριστίνα Παπαφράγκου που μετέφρασε το κείμενο του Μ. Κόβο.

Αλλά στοιχεία για την Ισραηλιτική Κοινότητα Σεργών έχουν δημοσιευθεί στο περιοδικό μας και στα τεύχη 48/8 και 63, 82 / αφιέρωμα, 95/26, 152/13 και 155/26.

Σημειώσεις:

1. Με αυτό τον τίτλο και χάρη στη χορηγία της αρχαιότερης εφημερίδας των Σεργών "Η ΠΡΟΟΔΟΣ" εκδόθηκε σε αυτόνομο τεύχος, ενταγμένο στις εκδόσεις του Δήμου Σεργών "Η ιστορία του τόπου μας" που είναι ο κύριος κορμός αυτής της εργασίας. Σκοπός εκείνης της εκδόσεως ήταν αφ' ενός μεν να ενημερώσει τα μέλη του Δημοτικού Συμβουλίου του Δήμου Σεργών για την ιστορία της Εβραϊκής Κοινότητας των Σεργών και ως εισήγηση να επαναπροτείνει την ανάγκη αναγνώρισής από το Δήμο Σεργών του ολοκαυτώματος των σεργαϊκής καταγωγής Εβραίων τη νύκτα της 3ης - 4ης Μαρτίου του 1943, θέμα το οποίο έθεσε κατ' αρχάς και ευκαιρίως επανλάμβανε ο εκδότης του εγκύριου Σεργαϊκού περιοδικού "ΓΙΑΤΙ" Βασίλης Τζανακάκης και αφ' ετέρου να κάνει γνωστή στους κατοίκους της κάποτε ακμαίας εβραϊκής συνοικίας την ιστορία του χώρου, στον οποίο ζουν και δραστηριοποιούνται. Για το σκοπό αυτό άλλωστε η ευσύνολπη εκείνη έκδοση μοιράστηκε στους μαθητές των Δημοσίων Δημοτικών Σχολείων του και 16ου που στεγάζονται σήμερα στο κάποτε "εβραϊκό σχολείο". Η πράξη έδειξε πως οι ελπίδες για την επίτευξη των στόχων εκείνης της εκδόσεως δεν διαφάνθηκαν.

2. Γέννημα Σεργαίων εβραϊκής καταγωγής ο Μερχάτο Κόβο είδε το φως της ζωής στην πόλη των γεννητόρων του το 1874. Με έφεση προς την εκμάθηση ξένων γλωσσών ο Μ. Κόβο ήταν ένας αυτοδίδακτος σοφός. Οι γνώσεις του και το ήθος του τον επέβαλαν στην εβραϊκή κοινότητα των Σεργών, στο σχολείο της οποίας εργάστηκε ως δάσκαλος, για να προαχθεί αργότερα στη θέση του διευθυντή της Ισραηλινής Πανεπιστημιακής Ένωσης. Από την πόλη των Σεργών μετακόμισε στη Θεσσαλονίκη το 1908, όπου εργάστηκε στα σχολεία της εβραϊκής κοινότητας. Δίδαξε αυτή τη χρονιά ως καθηγητής των Γαλλικών και της εβραϊκής ιστορίας στο σχολείο Altcheh, που ήταν ιδιωτικό σχολείο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Τον ίδιο περίπου χρόνο και με αυτό το γνωστικό αντικείμενο εργάζεται στο επίσης ιδιωτικό, αλλά πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης σχολείο Pinto. Μετά την α-

πελευθέρωση της Θεσσαλονίκης και την ίδρυση της Πανεπιστημιακής Σχολής ο Μερχάτο Κόβο δίδαξε σε αυτό το Πανεπιστήμιο το μάθημα της Εβραϊκής Ιστορίας. Ένθετος σιωνιστής, γνώριζε μουσική, έγραφε ποίηση και θεατρικά έργα. Από το σύνολο της πνευματικής του παραγωγής μνημονεύω το θεατρικό του έργο "Αισθήρ", που παίχθηκε με ιδιαίτερη επιτυχία στην πόλη των Σεργών και της Θεσσαλονίκης, ενώ για πολλά χρόνια, η μουσική των χορωδιακών τραγουδιών του θεατρικού αυτού έργου που ο ίδιος έγραψε, ακουγόταν στην γενέτειρά του πόλη. Ο Μερχάτο Κόβο πέθανε στη Θεσσαλονίκη τον Ιούνιο του 1940. Η γυναίκα του και η μοναδική του κόρη εξοντώθηκαν στα γερμανικά στρατόπεδα συγκεντρώσεως.

3. Από τη λέξη Sefarad που σημαίνει Ισπανία.

4. Σε πολεοδομικό χάρτη της πόλεως των Σεργών οι εβραϊκές ιδιοκτησίες ήταν χαρακτηρισμένες συμβολικά με την Επτάφωτη Λυχνία.

5. Zohar ή βιβλίο της δόξας. Είναι το κυριότερο έργο της Καββάλα και γράφτηκε το πρώτο ήμισυ του 2ου μ.Χ. αιώνα.

6. Αυτής της εργασίας σκοπός δεν είναι να ελέγξει τον ισχυρισμό αυτό του Μ. Κόβο. Με την ευκαιρία σημειώνουμε πως την ύπαρξη εβραϊκής κοινότητας στη Ζίχνη Σεργών βεβαιώνει Χρυσόβουλλο του 1333.

7. Ο αριθμός αυτός είναι υπερβολικός. Η πληθυσμιακή δύναμη της κοινότητας αυτά τα χρόνια δεν ξεπερνούσε τα 1.000 μέλη.

8. Ποιητές και καλλιγράφοι αναγνώστες εδαφίων της Toga.

9. Ίδρυμα παροχής ιατρικής περιθάλψεως και παροχής συσσιτίου.

10. Ο Σοχέτ είναι ιεροουργός, υπεύθυνος για την καταλληλότητα του κρέατος των σφαγείων.

11. Ερμηνός τόπος, είναι ο οχυρός, ο κρυμμένος και απρόσβατος τόπος.

12. ΡΟΣ ΑΣΑΝΑ: ήταν το νέο έτος. Στο εβραϊκό ημερολόγιο είναι η πρώτη γιορτή. Η πρωτοχρονιά γιορτάζεται στην αρχή του Φθινοπώρου και συμπίπτει με τη νεομηνία της έβδομης σελήνης του μηνός Τίσρι. Η ημέρα αυτή είναι ημέρα καταπαύσεως και

αργίας και έχει ιδιαίτερο τελετουργικό.

13. "Ιωμ χακίπουρίμ" ή γιομ κιπούρ είναι η ημέρα του Εξιλασμού.

14. Ο ύμνος της Simhath Tavor (Χαρά της Τορά) διαβαζόταν στο τέλος της γιορτής της Σκηνοπηγίας.

15. Τη δέκατη ημέρα του εβδόμου μήνα εορταζόταν και στις Σέρρες η νηστήσιμη και πένθιμη ημέρα του Εξιλασμού, εβραϊκά "ιωμ χακίπουρίμ".

16. Προσευχή της γιορτής του Εξιλασμού, με ιδιαίτερη μελωδία που προκαλεί συγκίνηση και ψυχική ανάταση, καθώς είναι η τελευταία παράκληση προς το Θεό να παρασχεθεί συγχώρηση.

17. Ίκεσία για συγχώρηση αμαρτιών και παράκληση προς το Θεό για να απαλλαγεί ο πιστός από το βάρος των υποσχέσεων που έδωσε, αλλά δεν τήρησε κατά τη διάρκεια του χρόνου.

18. Η περιχαρής εορτή της Σκηνοπηγίας (Εβρ. Χαγασουκωθ) διαρκούσε οκτώ ημέρες. Αρχίζει τη 15 ημέρα του Εβδόμου μηνός (Εβρ. Τίσρι) και θυμίζει στους Εβραίους την κατοίκηση των προπατόρων τους σε σπηλιές κατά την έξοδό τους από την Πετρία Αραβία.

19. Το αρχοντικό των Σιμαντόβ, που έχει αποτυπωθεί άριστα από τους αρχιτέκτονες, Λίλα Θεοδωρίδου και Κώστα Θεοδωρίδη: Κτίριο Σιμαντόβ στα Σέρρες, Σεργαϊκά Ανάλεκτα, τ.Β', σ.197-210, Σεργός 1993-1994, βρισκόταν έξω από το Κάστρο των Σεργών και ως εκ τούτου δεν μπορεί να σταθή οδηγός για την τυπική εβραϊκή κατοικία στη συνοικία "Σαράντα Οντάδες". Παραμένουν, χωρίς υποστήριξη από μαρτυρίες και ως εκ τούτου αγνοούνται οι πιθανές ιδιαιτερότητες, στα έθιμα του γάμου, της περιτομής, της γιορτής ενηλικιώσεως των κοριτσιών. Άγνωστες παραμένουν οι πιθανές ιδιαιτερότητες στην πρακτική λύση του γάμου, τα σημάδια του πένθους, καθώς και τα μουσικά όργανα που χρησιμοποιούσαν.

20. Στις αρχές του 19ου αιώνα η ετήσια εμποροπανήγυρη στην πόλη των Σεργών γινόταν προς το τέλος του μηνός Ιανουαρίου.

Τα ερωτήματα συνείδησης του Ιώβ

ΙΩΒ ΚΕΦ. 31

Του κ. ΔΗΜΗΤΡΗ ΤΣΙΝΙΚΟΠΟΥΛΟΥ

Οι φίλοι της λογοτεχνίας και ιδιαίτερα οι εραστές της ποίησης, είναι εξοικειωμένοι με το γνωστό ποίημα του Νομπελίστα Ρύντνταρ Κίπλινγκ με τον τίτλο «Αν». Στο ποίημα αυτό ο Άγγλος συγγραφέας (Νόμπελ Λογοτεχνίας 1907) προβαίνει σε ηθικοπαραινήσεις στους νέους που τους δείχνει πώς μπορούν να ολοκληρωθούν, να γίνουν ώριμοι άνδρες.

Να μερικοί χαρακτηριστικοί στίχοι:
Αν μπορείς να κρατήσεις νηφάλιος, σαν όλοι τριγύρω
τα 'χουν χαμένα και φταίχτη σε κραζουν για τούτο...
Αν μπορείς να προσμένεις, χωρίς να αποκάνεις ποτέ
καρτερώνας...
Αν, με τα πλήθη μιλώντας φυλάξεις την πάσα αρετή
σου...
...τότε πια γίνηκες 'Αντίρας παιδί μου!

Έτσι καταλήγει το ποίημα, μέσα από 13 «Αν». Είναι ωραίο και πάντα επίκαιρο το ποίημα αυτό του Νομπελίστα Κίπλινγκ. Είναι όμως πολύ ενδιαφέρον να σημειώσει κανείς και να αντιπαραβάλλει το θαυμάσιο αυτό ποίημα, με ένα άλλο πολύ αρχαιότερο ποιητικό κείμενο που βρίσκεται στο βιβλίο του Ιώβ της Παλαιάς Διαθήκης. Βρίσκεται στο 31ο Κεφάλαιο του βιβλίου, και αποτελείται από έναν εσωτερικό, σπαραχτικό, εξομολογητικό μονόλογο του κεντρικού ήρωα του βιβλίου του Ιώβ. Μονόλογο - απάντηση, στις κατηγορίες των τριών φίλων παρηγορητών του: του Ελιδά, του Βιλδάδ και του Σωφάρ. Οι φίλοι αυτοί επέμεναν, ότι ο Ιώβ υπέφερε τα όσα υπέφερε (απώλεια των τέκνων του, ολόκληρης της περιουσίας του και της υγείας του) εξ' αιτίας των αμαρτιών του. Ο συγ-

γραφέας του εξόχου, του αριστουργηματικού αυτού ποιήματος, παρουσιάζει τον Ιώβ απ' το 2ο Κεφάλαιο να εξανίσταται στις κατηγορίες, γιατί γνωρίζει ότι υπήρξε δίκαιος, αγαθός και υποδειγματικός στη ζωή του. Δεν μπορεί με κανένα τρόπο να δεχθεί ότι τιμωρείται από το Θεό εξ αιτίας κάποιων ανύπαρκτων ανομιμάτων του. Και πάνω σ' αυτήν την έξαρση ή σ' ένα επινίκιο άσμα, που περιέχει ένα είδος όρκου - καθαρισμού (Reinigungseid), τονίζει την αγνότητα, τη δικαιοσύνη του, την ευθύτητά του, την φιλανθρωπία του, την ανιδιοτέλειά του, την αγνή λατρεία του στο Θεό, την ευγένεια (*) και τη φιλοξενία του, χρησιμοποιώντας 17 διερευνητικά ερωτήματα συνείδησης που αρχίζουν ακριβώς με το ερώτημα Αν. Τα ερωτήματα αυτά προκαλούν και αφυπνίζουν τον αναγνώστη κάθε εποχής, αφού οδηγούν σε σκέψεις υψηλής ηθικής στάθμης, με γνώμονα μόνο τη συνείδηση του ανθρώπου. Το ενδιαφέρον αυτό ποίημα το μεταφράζω από το Μασωριτικό - Εβραϊκό κείμενο - στηριζόμενος κυρίως στη δίγλωσση έκδοση του J. Green και στη μετάφραση Αθ. Χαστούπη (Αγία Γραφή, τόμ. 2ος, Αθήνα 1969) χρησιμοποιώντας όμως, σε ορισμένα σημεία, και σύγχρονες άλλες μεταφράσεις - με μερικά διαφω-

τιστικά σχόλια για την καλύτερη κατανόησή του από τον αναγνώστη.

(1) Έκαμα συμφωνία με τα μάτια μου. Πώς λοιπόν να γλυκοκοιτάξω παρθένα; ⁽¹⁾

(2) Και τι αναμέρισε ο Θεός από τον ουρανό; και ποια είναι η κληρονομιά του παντοδύναμου από ψηλά; (για μένα;)

(3) Δεν είναι η καταστροφή για τον άδικο, και η συμφορά γι' αυτούς που εργάζονται την ανομία;

(4) Τις στράτες μου αυτός δεν τις βλέπει; και δεν μετράει τα βήματά μου;

(5) Αν περπάτησα με ανθρώπους του ψεύδους και το πόδι μου πάτησε δόλιο δρόμο.

(6) Ας με ξυγίσει με ξυγαριά ακριβοδίκαιη και ο Θεός ας γνωρίσει την ακεραιότητά μου.

(7) Αν το βήμα μου λοξοδρόμησε απ' το δρόμο (του σωστού) και η καρδιά μου ακολουθεί των ματιών μου την επιθυμία, ⁽²⁾ και αν στα χέρια μου υπάρχει βρωμιά

(8) τότε εγώ να σπείρω κι άλλος να φάει κι οι απόγονοί μου να ξεριζωθούν.

(9) Αν η καρδιά μου λαχτάρησε γυναίκα ξένη ή αν παραμόνεψα στη θύρα του συντρόφου μου

(10) Τότε η γυναίκα μου ας γυρνάει τη μυλόπετρα γι' άλλον ⁽³⁾ κι άλλοι ας πλαγιάσουν πάνω της

(11) Γιατί αυτό είναι μεγάλο κρίμα και αμάρτημα αξιολογούμενο

(12) Γιατί είναι φωτιά που κατακαίει μέχρις εξαφανισμού και όλα τα γεννήματά μου θα τα ξεριζώνει.

(13) Αν έφαγα το δίκιο του δούλου μου ή της δούλης μου όταν είχαν μαζί μου διαφορές

(14) Τότε τι θα κάμω όταν με κρίνει ο Θεός; Όταν με επισκεφθεί, τι λόγο θα του αποκριθώ;

(15) Μήπως αυτός που μ' έπλασε εμένα στη μήτρα δεν

έπλασε κι εκείνον; μήπως ο ίδιος (Θεός) δεν μας διαμόρφωσε μέσα στη μήτρα; ⁽⁴⁾

(16) Αν κατακράτησα ό,τι επιθυμούσε ο φτωχός ή εξαιτίας μου τα μάτια της χήρας κλάψανε,

(17) κι αν μόνος το ψωμί μου έφαγα και απ' αυτό ο ορφανός δεν ψωμίστηκε

(18) (διότι απ' τον καιρό της νιότης μου, τον έτρεφαν σαν πατέρα, κι από την κοιλιά της μάνας μου την οδηγούσα),

(19) αν είδα κάποιον (γυμνό) να ξεπαγιάζει γιατί δεν είχε να ντυθεί ή φτωχό που να μην έχει να σκεπαστεί

(20) αν ίσως τα νεφρά του ⁽⁵⁾ δεν μ' ευλόγησαν και με το μαλλί των προβάτων μου δε θερμάνθηκε

(21) αν σήκωσα το χέρι μου ενάντια σ' ορφανό διακρίνοντας την υπεροχή μου στην πύλη ⁽⁶⁾

(22) να ξεκολλήσει τότε το μπράτσο μου απ' τον ώμο και το χέρι μου ας θρυψαλιστεί απ' τον αγκώνα

(23) Διότι η συμφορά απ' το Θεό με κατατρόμαξε και δε θα μπορούσα ν' αντέξω απ' τη μεγαλειότητά του

(24) Αν στο χρυσάφι βασίστηκα, ή είπα στο καθαρό χρυσάφι, συ ήσαι το στήριγμά μου

(25) Αν ευχαριστήθηκα γιατί τα πλούτη μου ήταν πολλά και γιατί το χέρι μου βρήκε αφθονία απ' αγαθά

(26) Αν παρατήρησα τον ήλιο όταν έλαμπε ή την λαμπερή σελήνη να περπατάει (στον ουρανό)

(27) Και η καρδιά μου κρυφά ελκότανε, ή το χέρι μου με το στόμα μου φίλησα ⁽⁷⁾

(28) Κι αυτό ακόμα θα ήταν σφάλμα αξιολογούμενο διότι θα είχα αρνηθεί τον Θεό τον ύμνιστο.

(29) Αν χάθηκα για τον αφανισμό αυτού του που με μισεί κι αν ευχαριστήθηκα επειδή κάποια συμφορά τον βρήκε

(30) (διότι δεν άφησα το στόμα μου ν' αμαρτήσει
ξεστομίζοντας εναντίον του κατάρτα)

(31) Αν οι άνθρωποι της σκηνής μου δεν είπαν
Ποιος μπορεί να δείξει κάποιον που να μην
χόρτασε από τα κρέατά του;

(32) (πως ποτέ οδοιπόρος έξω, δεν ξενύχτησε
γιατί η πόρτα του σπιτιού μου ορθάνοιχτη ήταν
στον ξένο).

(33) Αν τα αμαρτήματά μου τα σκέπασα σαν τον
Αδάμ,⁽⁸⁾
κρύβοντας την ανομία μου στον κόλπο μου,

(34) γιατί μήπως φοβόμουν τον κόσμο
και σκιαζόμουν απ' των οικογενειών την περιφρό-
νηση
ώστε να σιωπάσω και να μη βγω στην εξώπορτά
μου,

(35) Ω! και να 'ταν κάποιος που να μ' άκουγε.

Ιδού η επιθυμία μου! Να μου αποκριθεί ο Παντοδύ-
ναμος!

ή να 'γραφε για μένα ο αντιδίκός μου⁽⁹⁾ ένα βιβλίο⁽¹⁰⁾

(36) σίγουρα τότε θα το κουβαλούσα στον ώμο μου,
θα το περιτύλιγα γύρω μου σα στεφάνι

(37) θα του φανέρινα τον αριθμό των βημάτων μου
σαν αρχηγός θα τον πλησίαζα.

(38) Αν η γη μου βοούσε ενάντιά μου
κι όλα τα αυλάκια της μαζί της κλαίγανε

(39) Αν έφαγα τη σοδειά της χωρίς να πληρώσω μι-
σθούς
ή έβγαλα των γεωργών της την ψυχή

(40) Ας φυτρώσουν τριβόλια αντί για στάρι
και αντί για κριθάρι ζιζάνια⁽¹¹⁾
Και τελείωσαν τα λόγια του Ιώβ⁽¹²⁾

Σημειώσεις:

(*) Σε μια δίκη στην αρχαία Ανατολή, ένα τέτοιο είδος όρκου - κα-
θαρισμού, θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί σαν αποδεικτικό
στοιχείο για την απαλλαγή του ορκωμένου - ελλείψει μαρτύρων
περί της ενόχης του - αφού ο ορκιζόμενος αυτοκαταρώμενος, δέ-
χεται ο Θεός να τον τιμωρήσει (πρβλ. στίχους 8, 10, 22, 40α) βλ.
Εξοδ. κβ' 9 - 10, **Αριθμοί** ε' 20 - 22.

(1) Ο Ιώβ πρόσχε τόσο πολύ να μην αμαρτήσει, ώστε είχε κάμει
συμφωνία (διαθήκη Ο') με τα μάτια του για να μη μολυνθεί με ε-
πιθυμίες ανεπίτρεπτες, (πρβλ. **Ματθ.** ε' 28 «πας ο ιδών γυναί-
κα προς το επιθυμῆσαι αυτήν...»).

(2) πρβλ. τα λόγια του Ιησού: «ο λύχνος του σώματος είναι ο ο-
φθαλμός...» **Ματθ.** 6, 22.

(3) Στην αρχαιότητα οι γυναίκες και οι δούλες γυρνούσαν τη μυλό-
πετρα και κάναν άλλες σκληρές δουλειές, πρβλ. **Παύλ.** **Ιτιάδα Ζ**, 457.

(4) Σε μια εποχή που η δουλεία ήταν διαδεδομένη, βρίσκουμε λόγια
τέτοια για την αξία της ανθρώπινης ζωής και την εξίσωση του
δούλου με τον ελεύθερο, που μόνο κατάπληξη μπορούν να δημι-
ουργήσουν.

(5) Οι νεφροί στη Βίβλο συμβολίζουν τον εσωτερικό άνθρωπο, τη
βαθύτερη επιθυμία του και τα συναισθήματά του.

(6) Στην αρχαιότητα στην πύλη της πόλης γινότανε το δικαστήριο.
Εκεί συγκεντρώνονταν οι πρόκριτοι και πρεσβύτεροι για ν' απο-
δώσουν δικαιοσύνη.

(7) Πρόκειται για πρακτική ειδωλολατρείας (αστρολατρείας). Η
λατρεία του ήλιου και της σελήνης ήταν διαδεδομένη στη Βαβυ-
λωνία (Θεός Σαμάς - ήλιος και Σιν - σελήνη) και την Αίγυπτο (ο
θεός Ρα - ήλιος) από πολύ παλιά. Ακόμα στο Βεδικό και Ζυρσα-
στικό σύστημα η λατρεία του ήλιου είχε δεσπόζουσα θέση (πρβλ.
και **Β' Βασ.** 23, 5). Και το χειροφίλημα, ήταν μια λατρευτική
χειρονομία - έχουν ανακαλυφθεί ιδεογράμματα Ασσυρο - Βαβυ-
λωνίων όπου εικονίζονται λάτρες θεοτήτων να προσεύχονται
με το χέρι στο στόμα βλ. G. Dhorme, **Le Livre de Job** σελ. 241.
Πρβλ. και Πλίνιον πρεσβύτερον, **Hist. nat.** XXVIII, 2. Έτσι οι
λάτρες εξέπεμπαν ασπασμό στο είδωλο.

(8) Άλλες μεταφράσεις αποδίδουν την έκφραση σαν τον Αδάμ, ως

άλλοι άνθρωποι (Αδάμ - άνθρωπος). πρβλ. διαφορετική απόδο-
ση των Ο'.

(9) Ποιον ως αντίδικο εδώ εννοεί ο Ιώβ, είναι κάπως ασαφές.

(10) Βιβλίων προφανώς πάπυρος τυλιγμένος σαν ειλητήριο γι' αυ-
τό και θα μπορούσε να τυλιχθεί σα στεφάνι ή κορώνα στο κεφά-
λι. Εννοεί πιθανόν δικόγραφο ή λιβελλογράφημα εναντίον του.
Έτσι το αποδίδει η **Jerusalem Bible**, η **Die Gute Nachricht** και
άλλες σύγχρονες μεταφράσεις. Η μετάφραση των Ο' ομιλεί για
«συγγραφήν... παρά χρεωφειλέτον», αλλά το όλο χωρίον είναι
κάπως ασαφές.

(11) Οι στίχοι 38 - 40 σε άλλες μεταφράσεις (π.χ. **Jerusalem Bible**,
Die Gute Nachricht) ή παρεμβάλλονται σε προηγούμενους στί-
χους, ή παραλείπονται. Διότι με τους στίχους 35 - 37 κλείνουν οι
λόγοι αυτοϋπεράσπισης του ομιλούντος Ιώβ.

(12) Πρόκειται για σημειώσεις ενός εκδότη (redacteur) του χειμέ-
νου. Με τα λόγια αυτά κλείνει και η ενότητα του βιβλίου που πα-
ρουσιάζει τον Ιώβ ομιλούντα προς εαυτόν και στους τρεις φί-
λους - παρηγορητές. Στη συνέχεια, στο επόμενο κεφάλαιο τον
λόγο παίρνει ο νεώτερος Ελιού.

[Ο κ. **Δημήτρης Κ. Τσινικόπουλος** γεννήθηκε στη Θεσσαλονίκη και
σπούδασε Νομικά. Από το 1977 είναι δικηγόρος. Παράλληλα α-
σχολείται με το δοκίμιο, την ποίηση και τη ζωγραφική. Εκτός α-
πό τις σπουδές του στο δίκαιο, μελέτησε κοινωνιολογία, ψυχολο-
γία, φιλοσοφία, Βιβλική θεολογία, αρχαιολογία κ.ά. Τα ερευ-
νητικά του ενδιαφέροντα εστιάζονται κυρίως σε θέματα δικαίου
και φιλολογίας της αρχαίας Εγγύς Ανατολής.
Σπουδαιότερες εργασίες του: «Ο Δανιήλ στο λάκκο των... Κριτι-
κών» (1982). «H Lex talionis στον Κώδικα του Χαμμονραπί
και στην Πεντατευχιακή νομοθεσία» κ.ά. Ασχολήθηκε ιδιαίτερα
με θέματα βιβλικής κριτικής και σχετικά μελετήματά του δημοσι-
εύτηκαν στο περιοδικό «Επιστήμη και Πίστη» και στα «Χρονι-
κά». Έχει εκδώσει τις ποιητικές συλλογές «Φωτογραφισμός»
(1985), «Σπαράγματα» (1987) και «Σύφλογο» (1988) - το τελευ-
ταίο με το ψευδώνυμο Αγγελος Δημητρίου].

κή υπηκοότητά του η ελβετική αστυνομία αποφασίζει τον εγκλεισμό του σε στρατόπεδο εργασίας προσφύγων (Arbeitslager).

Έτσι ο 22χρονος τότε Φάμπιο πέρασε για δύο σχεδόν χρόνια από οκτώ συνολικά ελβετικά στρατόπεδα εργασίας.

Το μεγαλύτερο χρονικό διάστημα το πέρασε μάλιστα στο Στρατόπεδο Εγκεσβίλ μπάι Κλότεν (Egetswil bei Kloten) κοντά στη Ζυρίχη.

Εκεί μαζί με άλλους εγκλειστούς πρόσφυγες πολλών εθνικοτήτων, ανάμεσα στους οποίους ήταν και 42 Έλληνες, που τις περισσότερες ώρες της ημέρας έσκαβαν για τη διάνοξη δυσπρόσιτων ορεινών δρόμων και στοών, τελειοποίησε τα φτωχά ελληνικά του. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να γίνει ο απαράιτητος διερμηνέας μεταξύ των Ελλήνων κρατουμένων και των Ελβετών αστυνομικών του στρατοπέδου.

Και είναι συγκινητικό, όπως διηγείται ο ίδιος, το γεγονός ότι μόνο οι Έλληνες Χριστιανοί του στρατοπέδου τον αγκάλιασαν από την πρώτη στιγμή, μολονότι ήταν Εβραίος, με ανυπόκριτη αγάπη και μεγάλη εμπιστοσύνη.

Τον θεωρούσαν όλοι αδελφό τους, δικό τους άνθρωπο και επειδή ήταν από τους μικρότερους σε ηλικία τον είχαν υπό την προστασία τους, δίνοντάς του ακόμη και μερίδιο από τα μικρά φτωχικά δέματα τροφίμων, που μερικοί λάβαιναν από τις οικογένειές τους μέσω του Ερυθρού Σταυρού.

Είναι δε χαρακτηριστικό επίσης ότι και η προεβία μας στη Βέρνη, στη δύσκολη εκείνη εμπόλεμη περίοδο συμπεριελάμβανε, χωρίς καμιά διάκριση θρησκείας, στον κατάλογο των Χριστιανών Ελλήνων του στρατοπέδου, για τη χορή-

γηση του μικρού μηνιαίου βοήθηματος των 20 ελβετικών φράγκων και του εορταστικού χριστουγεννιάτικου και πασχαλινού δέματος, και τον Φάμπιο Τζιούλι.

Και εδώ ο Φάμπιο, με δάκρυα στα μάτια από τις αναμνήσεις για τη μεγάλη καρδιά των Ελλήνων συγκρατουμένων του στο στρατόπεδο Εγκεσβίλ μπάι Κλότεν, συνεχίζει την ιστορία του.

Ήταν 25 Δεκεμβρίου 1944, ημέρα Χριστουγέννων, όταν οι Ελβετοί αστυνομικοί, ύστερα από πιεστική απαίτηση των ναζιστών, περικύκλωσαν ασφυκτικά το στρατόπεδο και τον κάλεσαν από το παράφωνο να παρουσιαστεί στο Διοικητήριο για να μεταφερθεί, επειδή ήταν Εβραίος, σε στρατόπεδο εργασίας της Γερμανίας.

Όλοι πλέον γνώριζαν τι σήμαινε για το Φάμπιο μια τέτοια μεταφορά. Και τότε από όλους τους κρατούμενους του στρατοπέδου μόνο οι 42 Έλληνες αντέδρασαν αυθόρμητα, και με κίνδυνο της ζωής τους, σχηματίζοντας γύρω του μια ανθρώπινη ασπίδα για να αποτρέψουν τη μεταφορά του. Δήλωσαν μάλιστα στους εκπληκτους Ελβετούς ότι αν επιμένουν να πάρουν από κοντά τους τον Φάμπιο θα ήθελαν κι αυτοί να ακολουθήσουν την τύχη του στη Γερμανία.

Μπροστά σ' αυτή την απρόσμενη αντίδραση η ελβετική αστυνομία υποχώρησε, προκειμένου να μη δημιουργηθεί διπλωματικό ζήτημα από τους Συμμάχους σε βάρος της ουδέτερης χώρας τους, και μάλιστα τη στιγμή που οι Γερμανοί είχαν πάρει την κάτω βόλτα σ' όλα τα μέτωπα των πολεμικών επιχειρήσεων. Έτσι ο Φ. Τζιούλι γλύτωσε από τα κρεματόρια του Άουσβιτς και του Νταχάου.

Στις 28 Ιουλίου 1945 επέστρεψε στην απελευθερωμένη πλέον από

τους Συμμάχους Ιταλία.

Το 1948 μεταβαίνει στο Ισραήλ όπου κατατάσσεται στον νεοσύστατο ισραηλινό στρατό και τραυματίζεται στη διάρκεια των εκεί πολεμικών συγκρούσεων.

Επιστρέφοντας μετά από ένα χρόνο στην Ιταλία εγκαταστάθηκε πρώτα στο Μιλάνο και στη συνέχεια, από το 1955, οριστικά στη Βιέννη όπου δημιούργησε μια επιχείρηση εμπορικών αντιπροσωπειών.

Πολλά θυμάται ακόμη ο Φ. Τζιούλι για τους συγγενείς του στην Κέρκυρα, τις οικογένειες **Φέρορο, Βιτέρμπο, Μπέσο, Τζιούλι και Τόγια**, καθώς και για μια μικρή κατοικία, στην 5η πάροδο αριθ. 22, της οδού Ευγενίου Βουλγάρεως στην πόλη της Κέρκυρας, που η οικογένειά του είχε στην ιδιοκτησία της και της οποίας την τύχη αγνοεί από το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

Περισσότερα όμως ο Φάμπιο διηγείται από τη ζωή του με τους αξεχαστους και ηρωικούς Έλληνες συγκρατουμένους του στο στρατόπεδο εργασίας του Εγκεσβίλ μπάι Κλότεν της Ζυρίχης, των οποίων τα ίχνη έχει χάσει και έκτοτε αναζητεί.

Από τις αναζητήσεις του στις Ελβετικές Κρατικές Υπηρεσίες έχει βρει μερικά από τα ονοματεπώνυμα των συγκρατουμένων του. Ίσως περισσότερα στοιχεία μπορεί να διασώζονται ακόμη στα αρχεία της προεβίας μας στη Βέρνη. Και ήταν μεταξύ των 42, που έσωσαν τον Φ. Τζιούλι από τα γερμανικά κρεματόρια, οι παρακάτω συγκρατούμενοί του:

Ντάλλας Χαράλαμπος
Καραγιώργης Γεώργιος
Καρανικόλας Αθανάσιος
Κεφαλάς Απόστολος

Ιούλιος 1944: Ο Φ. Τζιούλι, δεύτερος από δεξιά στην τελευταία σειρά, με μια ομάδα Ελλήνων του στρατοπέδου Εγκεσβίλ μπάι Κλότεν σε ένα διάλειμμα εργασίας.

Κουνουράκης Πολυχρόνης
Κουπίδης Αθανάσιος
Μιχαήλ Γεώργιος
Μητιάς Γεώργιος
Παναγιωτίδης Παντελής
Πολίτης Αναστάσιος
Περιμένης Νικόλαος
Πύρος Κυριάκος
Ψαρέλης Παύλος
Παρόδας Χρήστος
Πέης Βασίλειος
Τεστάκης Κωνσταντίνος
Ζιπράτης Θεόδωρος
Βασιλειάδης Παναγιώτης
Μπόργκας Ενάγγελος
Κοραχάνης Παναγιώτης
Μοσχίδης Θωμάς
Τραγιαννίδης Γαβριήλ
Και θέλει τόσο πολύ ο Φ. Τζιού-

λι να ξαναδεί και να αγκαλιάσει, ύστερα από τόσα χρόνια, όσους από τους σωτήρες του βρίσκονται ακόμη στη ζωή.

Όταν σ' ένα Διεθνές Γνωσιολογικό Συνέδριο στη Ρώμη, έτυχε να τον γνωρίσω και να συζητήσω μαζί του, σε άπταιστη ελληνική γλώσσα, αισθάνθηκα κι εγώ τη λαχτάρα της προσπάθειάς του για να βρει έστω και κάποιον από τους αξέχαστους και ηρωικούς εκκείνους Έλληνες συγκρατούμενους του.

Η αλήθεια όμως είναι ότι ο ελληνοκεκρυαίος Εβραίος, που δεν γεννήθηκε στην Ελλάδα, ήλθε κι αυτός με τη σειρά του να επιβεβαιώσει το έμφυτο αντιρατσιστικό

πνεύμα των Ελλήνων, που σκόπιμα το κατεστημένο της «πολιτισμένης» Ευρώπης, που δεν δίστασε σε άλλες εποχές να στήσει ανθρωπίνα κρεματόρια, αλλά και μερικοί δικοί μας «προοδευτικοί» κουλτουριάρηδες, προσπαθούν, κατά καιρούς, να αμφισβητήσουν.

Να γιατί θεωρώ χρέος μου να εκφράσω κι εγώ, από το «μετερίζι» αυτό, ένα μεγάλο ευχαριστώ σ' όλους τους άγνωστους για μένα συμπατριώτες μου, του στρατοπέδου του Εγκεσβίλ μπάι Κλότεν, που με έκαναν να αισθανθώ υπερηφάνεια και συγκίνηση για τα όσα μου διηγήθηκε ο αδελφικός μου πλέον φίλος ελληνοεβραίος Φ. Τζιούλι.

Μικρές πολιτείες μεγάλα μυστικά

Της κας TZENH ΣΙΑΜΑΛΕΚΑ

Β' ΒΡΑΒΕΙΟ ΤΟΥ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΥ ΔΙΗΓΗΜΑΤΟΣ ΠΟΥ ΠΡΟΚΗΡΥΞΕ Η ΕΡΑ ΚΑΙ ΤΟ ΚΙΣΣΕ

Το γιαννιώτικο ξεροβόρι δεν είναι εύκολη υπόθεση. Η δεκαεπτάχρονη Άννα, σ' όλους τους χειμώνες της ζωής της, είχε μάθει καλά, τι σημαίνει, να κατεβαίνει τ' αγιάζι από το Μιτσικέλι και να σαρώνει την πόλη αλύπητα. Γι' αυτό κι όλο το βήμα της τάχυνε, πράγμα σχεδόν ανώφελο, μια κι ο βοριάς την παραμόνευε πιο σβέλτος, πότε στις γωνίες και πότε πίσω από τα ψηλά δέντρα της πλατείας Πάργης, χτυπώντας την δυνατά στο αναποκοκκινισμένο πρόσωπο και σηκώνοντάς της τα φουστάνια, λες κι είχε μαζί της προηγούμενα.

Η Άννα πήγαινε στο σπίτι των Καμπέρηδων, που ήταν αρκετά μακριά από το δικό της. Η ίδια έμενε με τον πατέρα της, τον Γαρόν Νέσση, μέσα στο Κάστρο, την παλιά πόλη των Ιωαννίνων, σιμά στη Λίμνη.

Αμα έφτασε λοιπόν στο σπίτι των Καμπέρηδων, η κοπέλα βάλθηκε να χτυπάει δυνατά την μεγάλη ξύλινη πόρτα. Μαρία, κυρά Τασούλα, ανοίχτε.

Έρχομαι παιδί μου αμέσως, αποκρίθηκε η κυρά Τασούλα. Καλώς το κορίτσι μās. Τς, τς, ξεπάγιασες. Μα έννοια σου, θα σας φτιάξω ένα ζεστό τσάι κι έχω έτοιμο τον χυλό και για τις τηγανίτες.

Τηγανίτες! Η Άννα της έσκασε ένα πεταχτό φιλί στο μάγουλο. Πώς είναι σήμερα η φιλενάδα μου; ρώτησε ανυπόμονα. Τα μάτια της κυρά Τασούλας χαμήλωσαν. Ο πυρετός δεν πέφτει. Ο γιατρός ματάρθε το πρωί, την βρήκε εξασθενημένη. Θα ξεγυρίσει. Τρία χρόνια τώρα, από τότε που την βρήκε η ελονοσία, ο γιατρός τα ίδια λέει πάντα. Έλα πάμε μέσα, σε περιμένει πως και πως.

Η κάμαρη της Μαρίας ήταν ζεστή. Στρωμένη με ωραίες καραμηλωτές και με μια μεγάλη στον τοίχο μπάντα, που εικονογραφούσε σαν παραμύθι την ιστορία του Αλή Πασά και της κυρά Φροσύνης. Το κορίτσι ήταν ξαπλωμένο στο κρεβάτι, αδύνατη πολύ γεμάτη από κείνη την αλλόκοτη ομορφιά που αποκτούν οι άνθρωποι, όταν η θέση τους δεν είναι ούτε στη γη, μήτε στον ουρανό.

Άννα μου, Άννα μου βαρέθηκα εδώ μέσα, λέω στη μάνα να μ' αφήσει να ξεπορτίσω. Έναν περίπατο μόνο μέχρι τη λίμνη... Αλήθεια είναι ότι έχει παγώσει; Και πριν η Άννα προλάβει ν' απαντήσει... φαντάζεσαι να περπατήσουμε πάνω στο νερό; και μετά στην επιστροφή θα πάρουμε μηλόπιτες από τον φούρνο του Παλπά. Ήταν σε υπερδιέγερση. Επιτέλους η φιλενάδα της ήταν εκεί! Θα 'θελε να της μιλάει συνέχεια.

Η Άννα στρώθηκε δίπλα στο κρεβάτι και βάλθηκε να της

σιάξει τα μαλλιά.

Τι χάλια! πως τάχεις ανακατέψει έτσι, την μάλωσε την φερά. Έλα ανασηκώσου λίγο, να στα πλέξω κοιτάδες.

Έπιασε τα μακριά καστανά μαλλιά της φίλης της κι αναρίγησε στη σκέψη πως μπορεί να την έχανε. Έπλεξε μηχανικά, καθώς η Μαρία μιλούσε ακατάπαντα.

Τα δύο κορίτσια είχαν μεγαλώσει μαζί. Οι πατεράδες τους είχαν τα μαγαζιά τους στον πιο κεντρικό δρόμο της πόλης, την οδό Αβέρωφ. Ο Στάθης Καμπέρης, ο πατέρας της Μαρίας, είχε παντοπωλείο χοντρικής και λιανικής πώλησης. Κι όπως εκείνος έλεγε - ότι τρβάει ο νου σου εκεί θα το 'βρισκες, από μαστίχα Χιώτικη μέχρι Χαβιάρι Ρούσι-κο. Ο πατέρας της Άννας, ο Γαρόν Νέσσης, που ήταν για την μονάκριβη θυγατέρα του και μάνα ταυτόχρονα, μια και η γυναίκα του είχε πεθάνει από πνευμονία προ δεκαετίας, είχε αργυροχρυσοχωείον. Σπουδαίος τεχνίτης. Το ασημι στο χέρι του γίνονταν πλαστελίνη. Μα πιότερο μετρούσε η φαντασία των σχεδίων του. Λάμπες, καθρέφτες, γτένες. Όλα φτιαγμένα με λεπτοσκαλισματα, που ξεσηκωνε από την παραδοσιακή ιστορία των Γιαννιωτών ή επινοούσε δικά του πρωτότυπα θέματα.

Είκοσι σχεδόν χρόνια γείτονες με τα μαγαζιά τους δίπλα - δίπλα. Κι οι δύο άντρες κουβέντα κακή ποτέ δεν αντάλλαξαν. Έτσι, αυτή η καθημερινή τους συνύπαρξη αργά κι αβίαστα, ώσπου να μπει ένα καλοκαίρι... ώσπου να γελάσει μια άνοιξη, έγινε φιλία δυνατή. Κοκόνες μου οι τηγανίτες μελωμένες, έτοιμες. Η κυρά Τασούλα, ακούραστη και μεγαλόκαρδη, μπήκε στο δωμάτιο μ' ένα μεγάλο δίσκο στα χέρια. - Άντε αρχίστε τώρα πούναι ζεστές. Τα κορίτσια δεν είχαν λόγο να μην υπακούσουν.

Έλα λοιπόν, θα μου πεις τα νέα της ημέρας, παρακάλεσε η Μαρία, ενώ το μέλι γλίστραγε ήδη πάνω στο νυχτικό της.

- Σιγά, περίμενε να καταπιώ Χμ... λοιπόν τα καλά ή τα κακά πρώτα;

- Τα καλά.

- Εμ, αφού ήδη τα ξέρεις. Όλη η πόλη από το πρωί έχει να το λέει, ο στρατός μας μπήκε στο Αργυρόκαστρο. Ο Duce έγινε περιέγλος όλων ακόμα και των σημαίων του.

- Ναι τ' ακούω όλα στο ραδιόφωνο. Μα με τα σχολεία τι θα γίνει; πότε θ' ανοίξουν;

- Αυτό κανένας δεν το ξέρει. Αλλωστε οι περισσότεροι δάσκαλοι και καθηγητές είναι επιστρατευμένοι. Και τώρα δείξε ψυχραιμία για τα κακά μαντάτα.

Η Μαρία την κοίταξε απορημένη.

- Τον φιλόλογο της όγδοης τον θυμάσαι; (Αν τον θυμόταν! σάμπως έφευγε και καθόλου από το μυαλό της)... Εκείνο με το μουστάκι λες;

- Όχι, αυτός είναι ο θεολόγος. Λέω για τον πρασινομάτη... μ' εκείνο το αιώνιο τσουλούφι που έπεφτε συνεχώς στα μάτια του... έλα μην παριστάνεις την ανήξερη, αφού πάντα σ' άρεσε, αδύνατον να λθεις.

- Λοιπόν, τι συμβαίνει με τον κύριο «Τσουλούφι».

- Τραυματίστηκε ή έπαθε κρυολογήματα στο μέτωπο, δεν ξέρω λεπτομέρειες. Τον έχουν φέρει στο νοσοκομείο Χατζηκώστα.

- Α!

- Δεν είναι όμως σοβαρά.

Η Μαρία έστρεψε το κεφάλι της στο παράθυρο. Νάταν καλά, να μπορούνε να σηκωθεί...

- Άνοιξε σε παρακαλώ το ραδιόφωνο, πλησιάζει η ώρα για τις ειδήσεις.

... Θα θελα ναμουν θάλασσα
ναρχόσουν κοντά μου,
την ομορφιά σου να λουζες
μέσα στα κύματά μου

Η φωνή του Γούναρη έφερε μέσα στο δωμάτιο μια όμορφη μελωδία. Οι κοπέλες έμειναν για λίγο σιωπηλές.

- Λοιπόν πριγκιπέσσα μου γιατί μελαγχολήσες; Μόλις γιάννεις λέω να πάμε να τον επισκεφθούμε.

- Με τι σκοπό; πώς;

- Να τον φροντίσουμε, την πείραξε η Άννα. Να του δέσουμε τις πληγές, να του διαβάσουμε τις εφημερίδες ή να του απαγγείλουμε ένα σονέτο ίσως.

Η Μαρία χαμογέλασε. Μα καλά, ούτε που μας ξέρει.

- Ένα εξάμηνο τον είχαμε μόνο πένρσι.

- Στο οποίο όμως επαινούσε ακατάπαυστως τις εκθέσεις που έγραφε και όλες τις λογοτεχνικές σου επιδόσεις.

Το πρόσωπο της Μαρίας πήρε χρώμα. Κι αυτό ενθάρρυνε την Άννα να συνεχίσει τα πειράγματά... Θα σου πω και τι θα φρόσεις. Εκείνο το φόρεμα το μονόχρωμο, που 'ναι βαθύ κόκκινο, σαν το λικέρ που φτιάχνει η μητέρα σου κι από πάνω...

Η κυρά Τασούλα πήγε να μπει στο δωμάτιο, μα καθώς τις άκουσε να κουβεντιάζουν χαμηλόφωνα και να κρυφογέλανε αποτραβήχτηκε ευχαριστημένη.

Κι έτσι απρόσμενα, η κάμαρη φάνταζε χαρωπή. Κι οι φλόγες μέσα στη σόμπα χόρευαν ζωηρές. Κι έξω ο αγέρας χτύπησε ρυθμικά τα πατζούρια. Σαν η πόλη ολόκληρη, των Γιαννιωτών η πόλη, εκείνο το βράδυ, στις 8 Δεκέμβρη του 1940, να ξέχασε για μια στιγμή τον πόλεμο, τους πληγωμένους φαντάρους, τα πολυπλοκα διπλωματικά παιχνίδια... και να 'σκυψε συντροφιά με τα κορίτσια ν' αφονγκραστεί τον έρωτα.

Όμως οι επόμενοι μήνες, εύκολοι κανείς δε θα 'λεγε πως ήταν. Οι Γερμανοί χτυπούσαν τώρα τους Γιουγκοσλάβους κι όλοι γνώριζαν πως ήταν κοντά. Λίγα ταίγαρα δρόμος απέμεινε μέχρι να φτάσουν στα σύνορα. Ο πειθαρχημένος βηματισμός τους, ηχούσε κιόλας εφιαλτικά μέσα στα όνειρα των ανθρώπων και οι έγνοιες οι καθημερινές, οι σκοτούρες της βιοπάλης, τα προβλήματα σοβαρά και μη, είχαν πια δευτερεύουσα σημασία, τόσο στις συζητήσεις τους, όσο και στους συλλογισμούς τους.

Κι ήταν ήδη Άνοιξη του '41. Απόμεμα, στις πρώτες μέρες του Απριλίου, που η κίνηση στην οδό Αβέρωφ, τον εμπορικότερο δρόμο της πόλης, τίποτα κακό δεν προμήνυσε. Ο κόσμος σεργιάνιζε, ψώνιζε κι ο Στάθης Καμπέρης δεν προ-

λάβαινε να σημειώνει παραγγελίες. Ο πόλεμος που προηγήθηκε στο Αλβανικό μέτωπο, είχε αυξήσει κι άλλο τη δουλειά του. Η ζήτηση σε ρούζι, όσπρια και καφέ, ήταν μεγάλη. Κι ένα μικρό κομμάτι των προμηθειών για το στρατό, τότε αναλάβει το μαγαζί του. Όχι παρόλο δεν είχε. Μ' αυτό που τον σιγότρωγε ήταν η έννοια της Μαρίας, που όσο πήγαινε και χειρότερεινε.

Τούτη η Άνοιξη, η Άνοιξη του '41, το 'νιωθε ο κ. Στάθης, πως θα 'ταν η τελευταία για το κορίτσι του. Κι όσο το σκέφτονταν, όλο και πιο συχνά έσκυβε πάνω στο τεφτέρι του, τάχα να γράψει, αποζητώντας αδέξια ένα πρόσχημα για να μπορεί να σκουπίσει τα μάτια του.

- Έτσι ακουμπισμένο, παραδομένο στη θλίψη του, τον βρήκε ο φίλος του Γιαρόν Νέσσης.

- Έλα μωρέ Στάθη, τον πείραξε, τι απέγινε εκείνος ο καφές που θα πίναμε, κόκαλα έχει;

- Συμπάθα με, πολύ δουλειά σήμερα. Φώωτη, Φωτάκο, κάλεσε το γιο του που φάνηκε σβέλτος στην πόρτα, κρατώντας μια σέσουλα.

- Παράτα τα αγόρι μου και φιάξε μας δύο μερακλίδικα καφεδάκια. Άντε να σε χαρώ.

- Καλό παιδί, είπε ο Νέσσης, φιλότιμο κι ακούραστο. Ναι, από τα δώδεκα τον πήρα στη δουλειά. Βλέπεις δεν τα 'παιρνε τα γράμματα. Ενώ η Μαρία μου πάντα πρώτη. Τους καλύτερους βαθμούς.

- Πώς είναι τώρα;

- Χειρότερα, πολύ χειρότερα. Έρεψε, ο γιατρός μας δίνει πια λίγες βδομάδες.

- Κάνε υπομονή, μων απελπίζεσαι. Ο Θεός είναι μεγάλος, είτε ο Νέσσης, κι ύστερα χαμήλωσε τη φωνή του σαν να μίλαγε στον εαυτό του... Ο πυρετός μπορεί να υποχωρήσει... η συμφορά που πλησιάζει όμως αυτή;

- Ο Φώτης μπήκε με τους καφέδες κι ένα κανάτι δροσερό νερό. Σέρβισε πρώτα με ζήλο τον Νέσση. Όχι τόσο γιατί ήταν φίλος του πατέρα του, μα πióτερο γιατί ήταν γονιός της Άννας... κι αυτή μέσα στην καρδιά του είχε θέση ζηλευτή. Μα τότε απ' όλους μυστικό και πρώτα απ' όλα από την ίδια.

- Τι θ' απογίνουμε; αναρωτήθηκε μ' απελπισία ο Νέσσης. Ο φίλος του δεν τόλμαγε να σηκώσει τα μάτια. Ήξερε. Οι εφημερίδες έγραφαν πολλά για τα στρατόπεδα, που συγκεντρώναν τους Εβραίους απ' όλη την Ευρώπη. Μα χειρότερα ήταν αυτά που διαδίδονταν από στόμα σε στόμα. Πληροφορίες που έφταναν από την εβραϊκή Κοινότητα της Θεσσαλονίκης και περιγραφές γεγονότων, που ξεπέρασαν το ανθρώπινο μετρητό.

- Στάθη θέλω να φυλάξεις τούτο το κλειδί. Ο Γιαρόν Νέσσης το 'χωσε με μια γρήγορη κίνηση στην παλάμη του. Είναι από την Τράπεζα, θα σου γράψω και τον αριθμό. Ό,τι έχω, ό,τι συγκέντρωσα όλα αυτά τα χρόνια για την Άννα μου. Θέλω με κάθε τρόπο η Άννα να γλυτώσει.

Ο Καμπέρης τον κοίταξε αλαφιασμένος. Τι είναι αυτά που λες! Δεν πέρασαν τα σύνορα ακόμη. Οι σύμμαχοι θα μας βοηθήσουν. Εξάλλου με τα Γιάννινα τι δουλειά έχουν; Αυτοί, αν περάσουν, θα πάνε νότια.

Ο Νέσσης ρούφηξε μια γουλιά καφέ κι έβγαλε να στρίψει τσιγάρο.

- Είμαι ξένος, σε ξένη γη, έτσι είπε ο Μωυσής. Θα το δεις. Θα μας διώξουν. Καλύτερα που δεν ζει η γυναίκα μου να δοκιμαστεί από τον εξευτελισμό. Όμως το κορίτσι μου!... πρέπει να βρεθεί κάποιος τρόπος. Μην πάει χαμένο.

Ο Καμπέρης σηκώθηκε όρθιος, ακούμπησε για λίγο τη

φαρδιά, όλο ρόζους παλάμη του, στην κυρτή πλάτη του Νέσση, έβηξε μια, δύο φορές, σαν κάτι τον λαϊμό να του φραζε... Έννοια σου, κι όταν έρθει η στιγμή, θα τάχουμε ό-
λα κανονίσει όπως πρέπει. Η Άννα μας δεν θα κακοπάθει
ό,τι και να συμβεί.

Οι δύο άντρες τελείωσαν τον καφέ τους κι ο Νέσσης ση-
κώθηκε να φύγει με βήμα αλαφρότερο, απ' όσο όταν ήρθε.
Έξω στο δρόμο οι μαγαζάτορες κατέβαζαν ρολά. Το μπου-
γατσάδικο του Σακελαρίου ήταν γεμάτο από χαρούμενο και
καλοντυμένο κόσμο. Η μυρωδιά της κανέλλας με την αφρά-
τη κρέμα, αντάμωνε το κεφάλι και πλήρη υποσχέσεων ανοι-
ξιιάτικο αεράκι... Ο Νέσσης διάβηκε την μεγάλη πύλη του
Κάστρου, μέσα στο οποίο στεγαζόταν μια ολόκληρη συνοι-
κία, με στενά δρομάκια και καλντερίμια. Από μακριά διέ-
κρινε το φωτισμένο παράθυρο του σπιτιού του κι ένιωσε
για πρώτη φορά, μετά από λίγο καιρό, γαληνεμένος, σχεδόν
χαρούμενος.

Η Άννα είχε στρώσει κιόλας τραπέζι. Μόλις τον καλο-
σόρισε, άναψε τα κεράκι κι έβαλε στο κεφάλι της το καθιερω-
μένο μαντίλι, προκειμένου ν' αρχίσει η προσευχή. Ο πατέ-
ρας της την καμάρωνε. Κούναγε διαρκώς με ευχαρίστηση το
κεφάλι του. Κι ύστερα βάλθηκε να επαναλαμβάνει επιεί-
κους, για το νόστιμο φαγητό, που του είχε ετοιμάσει.

Κι ήταν αυτή η βραδιά. Αυτό το φωτισμένο της ψυχής
του παράθυρο, που θα τον κράταγαν όρθιο, ένα χρόνο αρ-
γότερα, όταν πλέον θα βρισκόταν στο στρατόπεδο συγκε-
ντρώσης Bergen - Belsen.

Η Άννα έβγαλε τα παπούτσια της και περπατώντας αθό-
ρυβα πάνω στη φλοκάτη, σίμωσε το κρεβάτι της φιλενάδας
της. Η Μαρία έμοιαζε να κοιμάται μα η ανάσα της σταμά-
ταγε κάθε τόσο ακανόνιστα και τινάζονταν από μόνη της
τρομαγμένη. Η κοπέλα έστρωσε αμήχανα τις πτυχές της
κουβέτσας κι έκρυψε το πρόσωπό της μέσα στα χέρια της.
Τούτο το αδύναμο πλάσμα ήταν ένα κομμάτι από την ίδια.
Κι έτσι όπως την έβλεπε να κυλάει έξω από την ζωή, θαρού-
σε πως χάνονταν μαζί της, τα παιχνίδια, το γέλιο, η ανεμε-
λιά κι οι προσμονές τους... Εκείνα τα ανέφελα απογεύματα,
που σεργιανίζαν στο Μώλο, με τις τσέπες τους γεμάτες
σπόρια, τα μάτια τους γητεμένα από το κάλεσμα της Λίμνης
και την καρδιά τους να ταλανίζεται από την ίδια τους τη
νιότη.

Θα κάνουμε λες ποτέ ένα μεγάλο ταξίδι; Είχε αναρωτη-
θεί δυνατά κάποτε η Μαρία.

Η φιλενάδα της άνοιξε τα μάτια...

Εδώ είσαι;

Πες μου τα νέα σήμερα... μα πρώτα φιάξε μου λίγο τα
μαξιλάρια. Ανασήκωσέ με. Εκεί καλά είναι. Θα μου πεις
λουπόν;

Όλα με κάθε λεπτομέρεια. Θέλεις τα καλά ή τα κακά
πρώτα;

Τα κακά.

Ο Χίτλερ είναι πια πολύ κοντά μας. Από ώρα σε ώρα
μπαινουν στη Θεσσαλονίκη. Ο βασιλιάς και οι υπουργοί έ-
φυγαν για την Αίγυπτο.

Και τα καλά;

Α, εδώ σε θέλω πριγκηπέσα μου, περίμενε. Η Άννα έβγα-
λε από την τσάντα της ένα μικρό πακέτο. Ο κ. «Τσουλού-
φης» μου το 'δωσε σήμερα για σένα. Έχει πολύ καιρό που
βγήκε από το νοσοκομείο, είναι εντελώς καλά. Σε σκέφτεται
μου είπε. Έγραφε πάντα τις καλύτερες εκθέσεις και σε είχε
ξεχωρίσει απ' όλους περισσότερο... Έτσι είπε, τάχα για τις

εκθέσεις, μα τα μάτια του άλλα ήθελαν να πουν... 'Ανοιξέ το
λουπόν!

'Ανοιχτο εσύ καλύτερα.

Η κοπέλα έλυνε το σπαγκάκι κι έβγαλε ένα μικρό, δερμα-
τόδετο βιβλίο: «Ομηρική ραψωδία ζ', Οδυσσέως και Ναυσι-
κάς Ομιλία». Περίμενε, έχει κι αφιέρωση «Προσεύχομαι να
γίνεις σύντομα καλά. Να είσαι γενναία».

Για λίγο δεν μίλησε κανείς.

Τον αδερφό μου τον συμπαθείς καθόλου; Ρώτησε απροσ-
δόκητα η Μαρία.

Τον αγαπάω όσο κι εσένα. Μα σάμπως και τον βλέπω
καθόλου! Αυτός μόλις φτάνω σπίτι, εξαφανίζεται λες και
θα τον κολλήσω ιλαρά.

Είναι ερωτευμένος.

Α, δεν νομίζω, μπορεί να το πιστεύει, αλλά...

Θέλω να τον κάνεις συντροφιά σα θα λείπω. Θέλω νάσα-
στε μαζί!

Σταμάτα! Η Άννα θύμωσε και τις γύρισε τις πλάτες.

Μην πεισμώνεις, δεν ωφείλει να παίζουμε θέατρο. Θέλω
να σου πω ό,τι έχω αποφασίσει... Τα φουστάνια μου, τα βι-
βλία μου, είναι όλα δικά σου. Δεν θέλω άλλος να τ' αγγίξει,
εξόν από σένα. Και να κάνεις λίγη παρέα στον Φωτάζο,
πρόσθεσε μαλακά.

Η φίλη της δεν απάντησε, βάλθηκε να της πλέκει τα μαλ-
λιά, προσπαθώντας μάταια να διακρίνει απέναντι την μπά-
ντα με τον Αλή Πασά και την κυρά Φροσίνη...

Τον Φλεβάρη του '43 ένας μεγάλος αριθμός από τους
Ελληνοεβραίους των Ιωαννίνων εκτοπίζονται με προορι-
σμό το Birkenau και το Bergen - Belsen. Ανάμεσά τους κι ο
πατέρας της Άννας. Έφυγε μόνος του με μια μικρή βαλίτσα
στο χέρι, για να μη γυρίσει ποτέ. Το μαγαζί του το δήμιεσαν
οι Γερμανοί. Και το παράθυρο του σπιτιού του μέσα στο
Κάστρο, έμεινε πλέον σκοτεινό. Όμοιο κι αυτό, με τόσα άλ-
λα παράθυρα, στην Πολωνία, τη Γαλλία, την Ολλανδία, κι
ένα σωρό ακόμα μέρη, που άθελά τους, συμπαρασσύρθηκαν
στην οδύνη του πολέμου.

Κι ο καλός του φίλος, ο Στάθης Καμπέρης, έπινε τώρα
τα τοίπουρά του παρέα με τον Ληξιαρχο της πόλης. Α, βέ-
βαια αυτοί οι δύο, είχαν γίνει δύο εξαίρετοι «φίλοι».

Συντελούσαν μάλιστα, στην αναβαθμισμένη σχέση τους,
τα καθημερινά πεσκέσια που κουβάλαγε στο σπίτι του κ.
Ληξιαρχου, ο Φώτης. Τενεκέδες με λαδί. Τυρί Μεισσοβίτικο,
Λευκαδίτικα λουκάνικα και κρασιά από τη Ζίτσα... Κι ως ή-
ταν μέρες ισχνές.

Όλοι είχαν να το λένε, πως ακόμα κι ο κεραμιδόγατος
του Ληξιαρχου, είχε παχύνει επικίνδυνα. Μα κανείς, γι' αυ-
τό τουλάχιστον δεν ανησυχούσε, μέσα στην πόλη των Γιαν-
νιωτών.

Ο Καμπέρης έλεγε, πως όλα πήγαν εκεί που έπρεπε, κι ό-
λα έγιναν κατά πως ο νόμος ορίζει. Επίσημα ο Στάθης Κα-
μπέρης είχε πάντα δύο παιδιά. Τον Φωτάζο και την μοσχο-
αναθρεμμένη θυγατέρα του... Αν η ελονοσία του πήρε ένα
παιδί, αυτό στα χαρτιά δεν φάνηκε ποτέ.

Κι αν στην κεντρική πλατεία, κάτω από της πόλης το
θρυλικό ρολόι, σταμάταγες τους περαστικούς, κείνα τα πα-
γωμένα απογεύματα του '43, να τους ρωτήσεις, τι απέγινε η
Άννα η Νέσση; κανείς ν' απαντήσει δεν θα ξερε. Κι όλοι θα
ξεμάκρηναν βιαστικά, με ζήλο στα σπίτια τους να κλει-
στούν. Γιατί τα χρόνια ήταν δύσβατα κι οι άνθρωποι μαζί
με τις πόρτες, κλειδωναν και την καρδιά τους... αυτό το υ-
στατο σημείο, που δεν κατάφερε ποτέ, ο φασισμός να το α-
λώσει.

«ΛΕ ΧΑΪΜ - ΣΤΗ ΖΩΗ»

ΕΚΔΗΛΩΣΗ ΠΡΟΣ ΤΙΜΗΝ ΤΩΝ ΕΒΡΑΙΩΝ ΕΠΙΖΩΝΤΩΝ ΤΩΝ ΝΑΖΙΣΤΙΚΩΝ ΣΤΡΑΤΟΠΕΔΩΝ

Στιγμιότυπο από την τελετή.

Με ειδική τελετή που έγινε στο αμφιθέατρο του Πολεμικού Μουσείου, στις 5 Νοεμβρίου 2000, ο Ελληνικός Εβραϊσμός τίμησε τους επιζώντες ομήρους των ναζιστικών στρατοπέδων. «Στη Ζωή» ήταν ο χαρακτηριστικός τίτλος της εκδήλωσης υπογραμμίζοντας την ακαταμάχητη δύναμη των θυμάτων για αναδημιουργία και συνέχεια. Η εκδήλωση αυτή είχε πολυδιάστατο χαρακτήρα: τόνισε το Ολοκαύτωμα και την ιστορία του που είναι απαραίτητο να θυμόμαστε πάντα, τίμησε τη μνήμη των θυμάτων του Ναζισμού, κατέδειξε τον αγώνα των ομήρων για την επανένταξή τους στην ελεύθερη κοινωνία, και απευθύνθηκε στους νέους οι οποίοι έχουν τη σκυτάλη της διατήρησης της ιστορικής μνήμης.

Την εκδήλωση διοργάνωσε το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος με τη συμβολή των Ισραηλιτικών Κοινοτήτων Αθηνών και Θεσσαλονίκης με τους εκπροσώπους τους κ.κ. Λίλιαν Καπόν και Δανιὺ Ταραμπούλους, ενώ την οργανωτική επιτροπή αποτέλεσαν επίσης η κα Τζιλντα Αντζέλ εκ μέρους του Κ.Ι.Σ., η κα Μπέττυ Μαργιζου εκ μέρους της Επιτροπής Δημοσίων Σχέσεων του Κ.Ι.Σ., η κα Άννα Νεργίν εκ μέρους της Β' Γενιάς Απογόνων Θυμάτων Ολοκαυτώματος και η Εβραϊκή Νεολαία Ελλάδος.

Η εκδήλωση, την οποία παρουσίασαν η Ελίζα Μπενβενίστε και ο Λεονάρδος Μπατής, ξεκίνησε με τους χαιρετισμούς του προέδρου του Κ.Ι.Σ. κ. Μ. Κωνσταντίνου, του υπουργού Παιδείας & Θρησκευμάτων κ. Πέτρου Ευθυμίου και της προέδρου της Β' Γενιάς κας Α. Νεργίν. Ο υπουργός Παιδείας στον χαιρετισμό του τόνισε τη σημασία τέτοιων εκδηλώσεων για τη νεολαία και αναφέρθηκε στη σπουδαιότητα του ρόλου της παιδείας στη δημιουργία μιας κοινωνίας απαλλαγμένης από προκαταλήψεις. Παράλληλα, ο κ. Ευθυμίου με συγκινητικά λόγια αναφέρθηκε στους προσωπικούς του δεσμούς με την ισραηλιτική κοινότητα της γενειότητάς του Λάρισας.

Ακολούθησε το θεατρικό αναλόγιο με τον τίτλο «Λε Χαΐμ - Στη Ζωή», το οποίο ανθολόγησε και έγραψε η συγγραφέας κα Μπέττυ Μαργιζου και σκηνοθέτησε ο κ. Βαγ-

γέλης Κολώνας. Το θεατρικό αναλόγιο, το οποίο ερμήνευσαν ευγενώς προσφερθέντες οι ηθοποιοί Αντιγόνη Βαλάκου και Πέτρος Φυσσούν, ήταν μια πρωτότυπη καλλιτεχνική προσέγγιση, με ξεχωριστούς συμβολισμούς. Μέσα από αποσπάσματα βιβλίων και μαρτυρίες επιζώντων του Ολοκαυτώματος, με ευαισθησία και προσοχή, η συγγραφέας «έδωσε» με τα δικά της κείμενα μία ιστορία μνήμης και ζωής, τρόμου και δύναμης, δημιουργώντας ένα έργο που ξεκινούσε σκιαγραφώντας την απλή αρμονική προπολεμική καθημερινότητα, περνούσε μέσα από τη φρίκη των στρατοπέδων, τα αναπάντητα ερωτήματα και τα φαντάσματα του παρελθόντος για να καταλήξει στην ουσία και την ομορφιά της ζωής, στην αξία της συνέχισης, στην παρηγοριά της οικογενειακής αγάπης.

Η εκδήλωση συνεχίστηκε με την απονομή μεταλλίων στους ομήρους από νέους της Εβραϊκής Νεολαίας Ελλάδος. Είναι ιδιαίτερα σημαντικό ότι στην τελετή παρέστησαν 105 επιζώντες όμηροι, από τους οποίους μόνον 20 εκπροσωπήθηκαν από συγγενείς τους. Έχοντας πάντα «δύναμη για τη ζωή», οι όμηροι που παρέστησαν ήρθαν από τη Θεσσαλονίκη, τη Λάρισα, το Βόλο, τα Ιωάννινα, τα Τρίκαλα, τη Χαλκίδα, την Κέρκυρα και άλλες πόλεις.

Το μετάλλιο «Δύναμη για τη ζωή» φιλοτεχνήθηκε από τον κ. Νίκο Σταυρουλάκη. Το σχέδιο του κ. Σταυρουλάκη, το οποίο ήταν και το κυρίως σήμα της εκδήλωσης, είναι εμπνευσμένο ακριβώς από τη σημασία της ζωής και αποτελείται από τη σύνθεση των εβραϊκών γραμμάτων της λέξης «Χαγίμ» (=Ζωή) με κλαδί ελιάς, σύμβολο ειρηνικής ανγέννησης. Τα μετάλλια έφεραν χαραγμένο το όνομα και τον ανεξίτηλο αριθμό του κάθε ομήρου.

Η εκδήλωση φυσικά ήταν επίσης αφιερωμένη και σε όλους εκείνους τους επιζήσαντες ομήρους που απεβίωσαν στη διάρκεια των 55 χρόνων από το τέλος του Πολέμου. Όλοι τους υπήρξαν «Ήρωες της Ζωής». Στη μνήμη τους ο πρόεδρος του ΚΙΣ επέδωσε στην πρόεδρο της Ένωσης Ομήρων Ισραηλιτών Ελλάδος ένα ειδικό μετάλλιο με την επιγραφή «Στη μνήμη όσων δεν ζουν».

Η πρόεδρος της Ένωσης Ομήρων κα Μπέττυ Ναχμία στην προσφωνήσή της μίλησε για τις ανείπωτες εμπειρίες των ομήρων στα ναζιστικά στρατόπεδα συγκέντρωσης, την εκμηδένιση σ' αυτά της ανθρωπίνης προσωπικότητας και της ίδιας της ζωής, τονίζοντας ότι οι εμπειρίες αυτές είναι η παρακαταθήκη των λίγων σήμερα επιζώντων ομήρων προς τη νέα γενιά ώστε να μην συντελεστεί ένα νέο Ολοκαύτωμα.

Η τελετή ολοκληρώθηκε με χαιρετισμό εκ μέρους της Εβραϊκής Νεολαίας Ελλάδος του κ. Ντέιβιντ Νεργίν.

Από πλευράς επισήμων παρέστησαν, εκτός από τον υπουργό Παιδείας κ. Π. Ευθυμίου, ο Μητροπολίτης κ. Μ. Φούγιας, ο πρόεδρος του Ισραήλ στην Ελλάδα κ. Ραν Κουριέλ, ο νομάρχης Λάρισας κ. Ιω. Φλώρος, οι βουλευτές κα Ελ. Κούρκουλα και οι κ.κ. Ν. Γκελεστάθης, Μ. Βαβιτσιώτης και Γ. Γαρουφαλιάς, ο εκπρόσωπος του δημάρχου Αθηναίων αντιδήμαρχος κ. Ζ. Χατζηφωτίου, ο αντιδήμαρχος Λάρισας κ. Π. Σάπκας, ο τ. υπουργός κ. Θ. Στάθης, ο τ. δήμαρχος Λάρισας κ. Σωτ. Ζιαζιάς κ.ά. επίσημοι.

Βιβλίο

ΓΙΟΖΕΦ ΝΕΧΑΜΑ:

Ιστορία των Ισραηλιτών της Σαλονίκης

τόμοι 3, (έκδοση Ισραηλιτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης - University Studio Press, 2000)

Το επτάτομο έργο του ελληνοβερβαίου λόγιου και ιστορικού Γιοζέφ Νεχαμά (1880 - 1971) *Histoire des Israelites de Salonique* παρουσιάζει, βασιζόμενο άλλοτε σε προφορικές παραδόσεις και άλλοτε σε γραπτά ντοκουμέντα, την ιστορία των Ισραηλιτών της Θεσσαλονίκης.

Αφού μας θυμίζει ότι οι Ισραηλίτες εγκαταλείπουν συχνά τα πάτρια εδάφη ήδη από την εποχή των πρώτων προφητών (τον 8ο αιώνα π.Χ.), ο Γ. Νεχαμά επικαλείται μαρτυρίες συγγραφέων και περιηγητών για να δείξει ότι Ισραηλίτες μεταναστεύουν στη Θεσσαλονίκη από την πρώτη στιγμή της ίδρυσης της και ότι επιπλέον είναι όλοι τους ελληνόφωνοι. Εξάλλου στην αρχαιότητα η ελληνική είναι η μητρική γλώσσα των Εβραίων της διασποράς. Αργότερα διαβάζουν τη Βίβλο από τη μετάφραση των Εβδομήκοντα (η οποία άλλωστε έγινε από Εβραίους της Αιγύπτου για τον σκοπό αυτόν) και σε πολλές συναγωγές προσευχόντων αποκλειστικά στα ελληνικά.

Όπως γράφει ο Γ. Νεχαμά, τα παιδιά των Ισραήλ ζουν αρμονικά με τους απογόνους του Δευκαλίωνα σε όλη τη Μεσόγειο. Και ενώ σε όλα τα σημεία της υψηλίου υποτιμάται συνειδητά η μεγάλη προσφορά τους στον πολιτισμό και υποβάλλονται σε διωγμούς και εξευτελισμούς, εδώ νιώθουν σαν στο σπίτι τους.

Χάρη στο λιτό και άμεσο ύφος των συγγραφέων, η ιστορία των Εβραίων της Θεσσαλονίκης παίρνει διαστάσεις τραγικού μύθου: μας καθιστά μάρτυρες των δεινών που υπομένει ένας λαός, καθώς γίνεται συχνά αποδέκτης ενός παράλογου μίσους, όχι γιατί συμμετείχε σε αντικοινωνικές δραστηριότητες αλλά γιατί υπάσχει.

Αν και δημοσιεύτηκε (στη γαλλική γλώσσα) από το 1935

ως το 1978 (η δημοσίευση των δύο τελευταίων τόμων έγινε μετά τον θάνατο του συγγραφέα), το μνημειώδες αυτό βιβλίο γράφτηκε πριν από το Ολοκαύτωμα. Αναδρομικά, ορισμένα σχόλια του συγγραφέα, ο οποίος θα ζήσει την εμπειρία των στρατοπέδων της φρίκης, συγκλονίζουν. Είναι στιγμές που νομίζει κανείς ότι ακούει την κραυγή των Εβραίων της Θεσσαλονίκης, όταν τραγουδούν τον ελληνικό εθνικό ύμνο πριν από τις εκτελέσεις για να επιβεβαιώσουν την ελληνικότητά τους.

Πώς όμως μπορεί ένας λαός να αντιμετωπίσει με σθένος και αξιοπρέπεια άπειρες συσσωρευμένες συμφορές; Πρώτα απ' όλα με μια βαθιά πίστη. Η φράση του θρήνου «Αμαρτήσαμε κατά του Θεού και ο Θεός μας τιμώρησε», η οποία επαναλαμβάνεται ύστερα από μεγάλες δυστυχίες, αναφέρεται στο μάθημα της Αγίας Γραφής (η τιμωρία ως πράξη δικαιοσύνης) και βρίσκεται τους αντιποδες της αρχαίας ελληνικής τραγωδίας (παραπέμπω στο βιβλίο «Ο θάνατος της τραγωδίας» του Τζορτζ Στάινερ). Και ο Νεχαμά τονίζει ότι οι Έλληνες χάρισαν στην ανθρωπότητα την έννοια της αλήθειας και οι Εβραίοι την έννοια της δικαιοσύνης. Μεγάλη είναι επίσης η βοήθεια που παρέχει η ανάγνωση. Οι Εβραίοι, επισημαίνει ο συγγραφέας, είναι λαός του βιβλίου. Το γραπτό κείμενο είναι αυτό που τους έδωσε τη δύναμη να αντέξουν όλες τις δοκιμασίες. Άλλωστε από το 1515 ίδρυσαν τυπογραφείο στη Θεσσαλονίκη, δηλαδή μόλις τρία τέταρτα του αιώνα μετά τα πρώτα βήματα της τυπογραφίας.

Το βιβλίο του Νεχαμά είναι γραμμένο με όλο το συναίσθημα που ταιριάζει στην αφήγηση της οδύνης. Ο λυρισμός, το απείρητο ύψος και τα εκφραστικά αφηγηματικά τεχνάσματα, όπως είναι η χρήση του ελεύθερου πλάγιου λόγου, καλούν τον αναγνώστη στη θέαση της ανθρώπινης αδικίας.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ο προβληματισμός για την μετάφραση, η οποία έγινε με πολύ σεβασμό στο κείμενο από τον νεοεστωάτο Τομέα Μετάφρασης του Τμήματος Γαλλικής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, υπό την επίβλεψη των καθηγητριών Τ. Συμεωνίδου - Χριστιδίου και Τ. Νενοπούλου - Δροσού. Όπως μας πληροφορεί η Εισαγωγή, δεν έγινε καμία προσπάθεια να αλλοιωθούν τα

δεδομένα του κειμένου για να προσαρμοστούν στην «ιδεολογία» του σημερινού αναγνώστη. Ο αναγνώστης καλείται να ζήσει τα γεγονότα από την οπτική του ιστορικού που τα αφηγείται. Είναι προφανώς ο λόγος που η πρωτεύουσα του Βορρά δεν αποκτά ξανά, μετά την απελευθέρωσή της, το όνομα που της χάρισε η «θεσσαλή νεράιδα».

Αξίζει να σημειωθεί ότι η προσεκτική και πανέμορφη έκδοση έγινε στη Θεσσαλονίκη.

Ζωή Σαμαρά,
Καθηγήτρια στο Τμήμα Γαλλικής Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης
(«Βήμα», 15.10.2000).

CAROL ANN LEE:

Το ξεχασμένο Ημερολόγιο της Άννας Φρανκ - Ρόδα από τη Γη

(Αθήνα: «Νέα Σύνορα» Α.Α. Λιβάνη, 2000)

Η συγγραφέας σημειώνει στον πρόλογο του βιβλίου, μεταξύ άλλων:

«Το ενδιαφέρον μου για την Άννα Φρανκ άρχισε από πολύ νωρίς. Ανακάλυψα μια εκδοχή της ιστορίας της όταν ήμουν περίπου έξι ή επτά χρόνων και διάβασα το ημερολόγιό της στα οχτώ μου. Το πιο συχνό ερώτημα που μου απευθύνουν διάφοροι άνθρωποι όλα αυτά τα χρόνια, και ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια της συγγραφής αυτού του βιβλίου είναι: Τι ήταν αυτό που σε τράβηξε τόσο πολύ στην Άννα Φρανκ; Όμως δεν νομίζω ότι ήξερα τι συνέβαινε μέσα μου, μέχρι που κάποιος μου έκανε μια άλλη ερώτηση: Γράφοντας αυτό το βιβλίο, υπάρχει κάτι που ανακάλυψες και σε οδήγησε να αλλάξεις γνώμη σχετικά με την Άννα Φρανκ και το πρόσωπο που πιστεύεις ότι ήταν; Απάντησα ενστικτωδώς: Όχι, όχι, τίποτα απολύτως. Μου άρεσε πάρα πολύ από την αρχή. Μου αρέσει και τώρα. Τόσο απλό είναι».

Ωστόσο, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι από τότε που διάβασα για πρώτη φορά το ημερολόγιό της, το ενδιαφέρον μου έχει μετατραπεί σε εμμονή, η οποία έφτασε στο απόγειό της με το βιβλίο αυτό. Χωρίς τη βοήθεια πολλών ανθρώπων η συγγραφή του θα ήταν ένα πολύ δύσκολο εγχείρημα. Ο κατάλογος παραδεινών μακρύς για να χωρέσει εδώ και περιλαμβάνει όλους όσους είχαν την ευγένεια να μοιραστούν μαζί του το χρόνο τους και τις αναμνήσεις τους. Ανάμεσά τους

ο Έντι Φράιφελντ, Γιέτεζε Φρίντα, δόκτωρ Τρόνττ, Κ. Χολάντερ, Μπέρναρντ Κοπς, Χέρμπερτ Λέβι, Ζαζλίν βαν Μάαρεν, Έντμουντ Ζιλμπερμπεργκ, Έντ Σλος, Αλίσσα Σούλμαν, Λότε Τίες και Μπέλι Σ. Βάλερστάιν. Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω τις ευχαριστίες μου στη Χάνελι Πιζ - Γκόλσαρ, με την οποία επίσης επικοινωνήσα «γραπτά», αλλά οι περιστάσεις δε μας επέτρεψαν να συναντηθούμε. Ακόμη θέλω να ζητήσω συγγνώμη από εκείνους των οποίων τις μαρτυρίες δεν μπόρεσα να συμπεριλάβω στο βιβλίο μου.

Έλαβα αμέριστη βοήθεια από έναν αριθμό σχετιζομένων και βιβλιοθηκάρων, ιδιαίτερα από τους: Χορστ Χοφμαν του «Frank - Loeb'sches House» στο Αμστέρνταμ, δόκτωρ Άντιελ, τον αρχιόντι της πόλης του Αμστέρνταμ, Τζόαν Άντλερ, Βολφ φον Βόλτσγκεν του Ιστορικού Μουσείου της Φρανκφούρτης, το προσωπικό της έκδοσης «Anne aus Frankfurt», Γιλίαν Βάλνερ και Μπάρι βαν Ντρίλ, Γιαν Έρικ Ντούμπελμαν του Anne Frank Stichting, Φάμα Μορ του Simon Wiesenthal Centre, από το ίδρυμα Shoah και τον Μάικλ Ενγκέλ, από το προσωπικό της βιβλιοθήκης Wiener στο Λονδίνο, τον Ντέιβιντ Μπάρνσον και τον Μάνον Βίλμρινζ του Ολλανδικού Ινστιτούτου Τεκμηρίωσης Πολέμου, το προσωπικό του Yad Vashem στο Ισραήλ, τον Άαρον Τ. Κορνμπλουμ του Μουσείου Ολοκαυτώματος στις Ηνωμένες Πολιτείες, και το προσωπικό των μουσείων και των κέντρων του Μπέλνεν και του Βέστερμπορξ».

Το απόλυτα ντοκουμενταρισμένο αυτό βιβλίο προλογίζει ο Μπάντι Ελίας, ο οποίος είναι ο τελευταίος άμεσος συγγενής της Άννας Φρανκ που βρίσκεται εν ζωή, ξάδελφος της (στο ημερολόγιο της ηρωίδα αναφέρεται με το όνομα Μπερντ) και πρόεδρος του ιδρύματος Anne Frank Fonds. Ο Μπάντι Ελίας σημειώνει στον πρόλογο ότι:

«Το βιβλίο αυτό απευθύνεται σε όλους όσους ενδιαφέρονται να μάθουν για την Άννα Φρανκ, τη σύντομη ζωή της, την οικογένειά της και τις περιστάσεις που την οδήγησαν στο τρομερό περσώμενό της. Πολύ περισσότερο, θα φανεί χρήσιμο σε όλους εκείνους που δεν έχουν παρά μια αμυδρή ιδέα για το Ολοκαύτωμα, ειδικά σε όσους εξακολουθούν να πιστεύουν πως δε συνέβη ποτέ».

Από την παγκοσμιοποίηση στην οικουμενικότητα

Συνέχεια από τη σελ. 2

στές, παγκοσμιοποιημένοι κοσμοπολίτες, με άλλα λόγια πολίτες όλου του κόσμου, δημότες της οικουμενικής υφής, πλάνητες του πλανήτη Γη. Τέτοια είναι η πλούσια και πολύτιμη κοσμοϊστορική εμπειρία χιλιάδων ετών που απεκόμισαν και προσκόμισαν στην ιστορία οι δύο πλουσιότεροι σε παράδοση λαοί της Μεσογείου, οι Έλληνες και οι Εβραίοι.

ΘΑΛΑΣΣΟΠΟΡΟΙ οι Έλληνες από την αργοναυτική εκστρατεία μέχρι την ομηρική οδύσσεια αρχίζουν την ιστορία τους, όταν εποικίζουν την μικρασιατική παρὰλία, και αποκορυφώνουν την κοσμοϊστορική τους πολιτεία με την αλεξανδρινή διείσδυση από τα ινδικά εδάφη μέχρι τα αιγυπτιακά χωρικά ύδατα. Οδοιπόροι οι Εβραίοι, σαράντα χρόνια μέσα στην έρημο μετά την ηρωική Έξοδο από τη γη της δουλείας στην Γη της Επαγγελίας, βιώνουν την βαβυλωνία αιχμαλωσία μεταγενέστερα και επιβιώνουν τελικά με την παγκόσμια διασπορά τους ύστερα από την ρωμαϊκή καταστροφή της Ιερουσαλήμ στο 70 μ.χ. Το ελλαδικό κράτος από την άλλη πλευρά δεν είναι ασφαλώς ό,τι καλύτερο έχουν να παρουσιάσουν στην ιστορία τους οι δύο αυτοί λαοί. Εκείνο που τους καταξιώνει και αποτελεί πράγματι την αληθινή ισχύ τους είναι η διασπορά και η αποδημία. Η νεοελληνική μετανάστευση και η εβραϊκή διασπορά είναι ο γλυκός καρπός της πικρής ιστορίας αυτών των δύο όντως κοσμοϊστορικών και κοσμοπολιτικών λαών.

ΚΟΙΝΟΣ ΠΑΡΟΝΟΜΑΣΤΗΣ στο ελληνικό και στο εβραϊκό παράδειγμα είναι η οικουμενικότητα και όχι η παγκοσμιοποίηση. Δεν δημιούργησαν παγκοσμιοποιημένο πολιτισμό, αλλά οικουμενικότητα, γεγονός με ιδιόζουσα επικαιρότητα σήμερα πια, γι' αυτό και αξιοπρόσεκτο. Δεν επιβάλλουν τον πολιτισμό τους στο περιβάλλον τους ούτε οι Έλληνες ούτε οι Εβραίοι, αλλά προσπαθούν κι επιτυγχάνουν να εξασφαλίσουν την επιβίωσή τους μέσα σε εχθρικό ή απλώς άραιο και οπωσδήποτε ξένο περιβάλλον, κατορθώνοντας να συμβιώνουν με το εκάστοτε άλλο τους. Με λίγα λόγια, το ελληνικό θαύμα και το εβραϊκό παράδοξο συνίστανται στην οικουμενικότητά τους. Δηλαδή στον συνδυασμό της επιβίωσης με την συμβίωση!

ΕΛΛΗΝΕΣ της μετανάστευσης και Εβραίοι της Διασποράς επιβιώνουν, επειδή συμβιώνουν με τους ξένους αυτόχθονες που υπερτερούν έναντι των επήλυδων αλλοφύλων. Μετανάστες και περιπλανώμενοι συμβιώνουν, επειδή επιβιώνουν ζώντας ως πλάνητες της οικουμένης, βίον καθ' οδόν και εν πορεία, «πάροικοι και παρεπίδημοι», μέτοικοι και έποικοι, ποτέ όμως σαν άποικοι και αποικιοκράτες, κολικιστάδορες και ιμπεριαλιστές, όπως ατυχώς συνέβη στην δυτικοευρωπαϊκή νεωτερικότητα και μάλιστα στην αμερικανική περίπτωση. Η «μαγική» συνταγή της επιτυχίας τους είναι η σοφία του συνδυασμού επιβίωσης και συμβίωσης.

ΜΟΝΟ πανάρχαιες παραδόσεις, όπως η ελληνική και η εβραϊκή, δοκιμασμένες μέσα στο καμίνι της Ιστορίας, γνωρίζουν και βιώνουν, ζουν και διδάσκουν, παθαίνουν και μαθαίνουν ότι η ζωή είναι σχέση, η επιβίωση σημαίνει συμβίωση, η ύπαρξη είναι συνύπαρξη. Τίποτε δεν υπάρχει, αλλά καθετί συνυπάρχει με το άλλο του,

δηλαδή με το αντίθετο και το διαφορετικό, το άλλο και αλλιώτικο, όπως π.χ. ο άνδρας με την γυναίκα, ο ενήλικος με τον ανήλικο, ο γονιός με το παιδί, ο πρόγονος με τον απόγονο, η ψυχή με το σώμα, το πνεύμα με την ύλη, ο Θεός με τον άνθρωπο κ.λπ.

ΑΥΤΟ ΕΞΥΠΟΝΟΕΙ τον σεβασμό στην διαφορετικότητα, συνεπάγεται την προτεραιότητα της διαφοράς κατέναντι της ταυτότητας και θεμελιώνει την οικουμενικότητα ποιοτικά, ουσιαστικά και αληθινά, δηλαδή οντολογικά. Αυτή είναι η μεγίστη ποιοτική διαφοροποίηση ανάμεσα στην οικουμενικότητα και στην παγκοσμιοποίηση. Παρ' ό,τι οι δύο αυτές έννοιες αφορούν σε όλον τον κόσμο, στην οικουμένη υφήλιο, ωστόσο διαφοροποιούνται ποιοτικά σε αυτό ακριβώς το ιδιαίτερα κρίσιμο σημείο.

ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΤΗΤΑ σημαίνει την προτεραιότητα της διαφοράς, την πίστη ότι η επιβίωση χρειάζεται την συμβίωση και την πεποίθηση ότι η ύπαρξη είναι συνύπαρξη. Η σχεσιακότητα αναδεικνύει την οικουμενικότητα και την διαφοροποιεί από την παγκοσμιοποίηση καισαρική.

ΜΟΝΟ ΧΑΡΗ στην οικουμενικότητα μπορεί η παγκοσμιοποίηση να μην εκφυλισθεί σε νεοαποικιοκρατία και τελικά να αυτοεκμηδενισθεί για να καταστήσει διαβλητή, ύποπτη και αφερέγγυα. Τέτοια απειλητική εκτροπή βιώθηκε με την γιουγκοσλαβική περίπτωση και την διεθνή παρέμβαση στην περίπτωση του Κοσσυφοπεδίου σχετικά πρόσφατα, όπου δοκιμάσθηκε η αντοχή της παγκοσμιοποίησης. Παρόμοια επεισοδιακά συμβάντα μέλλει να πολλαπλασιασθούν, γι' αυτό επιβάλλεται έγκαιρη και έγκυρη προπαρασκευή σε θεωρητικό και πρακτικό επίπεδο.

Η ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ χρειάζεται απαραίτητως την οικουμενικότητα. Το παράδειγμα προς μίμηση δεν είναι το αμερικανικό, αλλά το ελληνικό και το εβραϊκό. Μόνη της η παγκοσμιοποίηση δεν χρειάζεται κι ούτε καν αρκεί. Αυτό που επιτακτικά επιβάλλεται, χρειάζεται κι αρκεί είναι η οικουμενικότητα στην οποία ρέπει να εμβιβασθεί η παγκοσμιοποίηση προκειμένου να αποκτήσει όντως ανθρώπινο πρόσωπο και να αποβάλει κάθε απάνθρωπο προσώπειο που ενδεχομένως από άγνοια ή αμέλεια της επικάθεται ευκαιρίως - ακαίρως.

ΠΩΣ ΜΠΟΡΕΙ η οικουμενικότητα να αποβεί η κολυμβήθρα της παγκοσμιοποίησης διδάσκεται από τον πλέον αρμόδιο ιστορικό φορέα του γένους μας, τον Εθνάρχη των Ελλήνων και όντως Οικουμενικό Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως κ. Βαρθολομαίο, που αναφέρεται με αξιοθαύμαστη ευστοχία στο πρόβλημα της παγκοσμιοποίησης με την ομιλία του στο Διεθνές Οικονομικό Συμπόσιο του Νταβός της Ελβετίας, τον Φεβρουάριο 1999. Μας είναι αρκετό να παραπέμψουμε στην μελέτη αυτού του αληθινά εμπνευσμένου κειμένου για να καταδείξουμε ότι το πρόβλημα δεν είναι το απλό «να ή όχι» στην παγκοσμιοποίηση, αλλά το πάρα πολύ κρίσιμότερο θέμα της μεταστοιχείωσης της παγκοσμιοποίησης σε οικουμενικότητα.

[Ο κ. **Μάριος Μπέζος** είναι Αναπλ. Καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών. Έχει γράψει «Δοξίμια Φιλοσοφίας της θρησκείας», «Ελευθερία ή θρησκεία», «Φαινομενολογία της θρησκείας» κ.ά. - Το δημοσιευμένο άρθρο του είναι από το περιοδικό «Ευθύνη», Δεκεμβρίου 1999]

Summary of the contents of Issue No 170, Vol. 23

November - December 2000

✓ In his study titled “**From Globalization to Universalization**”, Professor M. Begjos examines the issue of Greek immigrants and Diaspora Jews who succeed to survive in various countries because they live in harmony with the natives.

✓ In his article, Professor Zissis Papadimitriou uses historic evidence in order to examine **religious and political anti-Judaism** marked during antiquity, the Byzantine period and in Medieval Europe.

✓ In his study, Mr. H. Vouroutzidis includes all recent data and deals with the history of the **Jewish Community of Serres** (Region of Eastern Greece). This community seized to exist after the Holocaust.

✓ The man of letters Mr. Dim. Tsirikopoulos analyzes the poem in Chapter 31 in the **Book of Job** and examines the issue of conscience, which is brought up in these verses.

✓ Mr. St. Kolangis presents the story of Fabio Giuli. F. Giuli was from Corfu (Ionian Islands) and was detained in the **Swiss labour camp** Egetswil bei Kloten, from which he was rescued thanks to the interference of his Greek Orthodox fellow inmates. Today F. Giuli lives in Vienna (Austria).

✓ We publish the short story by Jenny Siamaleka, titled “**Small cities – Big**

secrets”, which was awarded the 2nd prize in the contest organized by the Central Board of Jewish Communities in Greece and the Greek State Radio. The subject of the contest was the “Memoriam of the Greek Jewish Martyrs of the Holocaust”.

✓ On November 5th 2000, the Central Board of Jewish Communities in Greece in co-operation with the Jewish Communities of Athens and Thessaloniki organized a ceremony in which, Greek Jews who survived Nazi concentration camps and reconstructed their lives were given **memorial medals**.

✓ The issue closes with book presentations.

(Translation: Rebecca Kamhi)

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ:
ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟ
ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΕΚΔΟΤΗΣ - ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ:
Ο Πρόεδρος του Κ.Ι.Σ. ΜΩΥΣΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΗΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΓΡΑΦΕΙΩΝ:
Βουλής 36 • 105 57 ΑΘΗΝΑ Τηλ. 32.44.315-8
E-mail: hakis@hellasnet.gr
Internet site: <http://www.kis.gr>

Τα ενυπόγραφα άρθρα εκφράζουν
τις απόψεις των συγγραφέων τους.

ΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:
Πολιτικά Θέματα ΕΠΕ, Υψηλάντου 25 Αθήνα, τηλ.: 72 18 421

Διανέμεται δωρεάν

